وەزارەتی خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستی

سەرۆکایەتی زانکۆی سلێمانی

کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی

بەشی پەروەردەی تایبەت

کێشە ڕەفتارییەکانی خوێندکارانی نابینا – نابیستی قۆناغی بنەڕەتی لە ڕوانگەی مامۆستایانەوە

پێشکەش بە

(بەشی پەروەردەی تایبەت – کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت / زانکۆی سلێمانی)
کراوە وەک بەشێک لە داواکارییەکانی بەدەستهێنانی بڕوانامەی (بەکالۆریۆس) لە پەروەردەی تایبەت

ئامادەکردنی :

ڕۆزا فەرهاد حەمە

بە سەرپەرشتی :

د . کانی سالار عثمان

سالّی کۆچی ١٤٤٤

سالّی کوردی ٢٧٢٣

سالّی زاینی ٢٠٢٣

بەڵێننامە

منی توێژەر کە ناو و واژۆم لەلای خوارەوە هاتووە بەڵێن دەدەم توێژینەوەکەم بە ناونیشانی:(کێشە ڕەفتارییەکانی خوێندکارانی نابینا – نابیستی قۆناغی بنەڕەتی لە ڕوانگەی ماملؤستایانەوە)

بە هەماهەنگی سەرپەرشتیار (د . کانی سالار عثمان) و بە سود وەرگرتن لەو سەرچاوانەی کە لە توێژینەوەکەمدا ئاماژەی بۆ کراوە ، تەواوکردووە بە پێچەوانەوە بەرپرسیارێتی دووبارەکردنەوە و کۆپیکردن و وەرگرتنی دەقاو دەق و هێنانی توێژینەوە لە شوێنێکی دی و پەیڕەو نەکردنی بنەما زانستیەکانی توێژینەوە هەڵدەگرم و ئامادەم بۆ هەموو لێپرسینەوەیەکی یاسایی .

ناو و واژۆی توێژەر :

ڕۆزا فەرهاد حەمە

ناو و واژۆی سەرپەرشتیار:

د. کانی سالار عثمان

(فۆڕمی پێشکەشکردنی توێژینەوەی دەرچوون)

دەستنوسی توێژینەوەی خوێندکار (ڕۆزا فەرهاد حەمە) بە ناونیشانی (کێشە ڕەفتارییەکانی خوێندکارانی نابینا – نابیستی قۆناغی بنەڕەتی لە ڕوانگەی مامۆستایانەوە)

پێداویستییەکانی توێژینەوەی زانستی تەواوکردووە ، بۆیە توێژینەوەکە دەخەینە بەردەستان بە مەبەستی هەڵسەنگاندن .

سەرپەرشتیار :

د . کانی سالار عثمان

ڕێکەوتی :   /   / ٢٠٢٣

بە پێی ئەو پێشنیازەی بەڕێزتان ئەم توێژینەوەیە دەخەینە بەردەستی گفتوگۆکاران بۆ هەڵسەنگاندن .

واژۆ :

سەرۆکی بەشی پەروەردەی تایبەت

پ . د . رشدی علی میرزا جاف

ڕێکەوتی :   /   / ٢٠٢٣

فۆڕمی هەڵسەنگاندنی توێژینەوەی دەرچوون

ناوی توێژەر : ڕۆزا فەرهاد حەمە

ناونیشانی توێژینەوەی دەرچوون :

(کێشە ڕەفتارییەکانی خوێندکارانی نابینا – نابیستی قۆناغی بنەڕەتی لە ڕوانگەی مامۆستایانەوە)

گفتوگۆکار **گفتوگۆکار**

ئەم توێژینەوەیە لەلایەن سەرۆکایەتی بەشی پەروەردەی تایبەت پەسەندکرا .

سەرۆکی بەشی پەروەردەی تایبەت

پ . د . رشدی علی میرزا جاف

ڕێکەوتی : / / ٢٠٢٣

ئەم توێژینەوەیە پێشکەشە بە:

- سەرجەم مامۆستایان و خوێندکارانی بەشی پەروەردەی تایبەت .
- سەرجەم مامۆستایانی منداڵانی خاوەن پێداویستی تایبەت .
- سەرجەم خێزانی مندالانی خاوەن پێداویستی تایبەت (نابینا و نابیست) .

توێژەر

ڕۆزا فەرهاد حەمە

سوپاس و پێزانین

بەناوی خودای بەخشندە و میهرەبان

- سوپاسی خوای گەورە بۆ یارمەتیدانم بۆ تەواوکردنی ئەم توێژینەوەیە .
- سوپاس و پێزانینم بۆ بەڕێز (د . کانی سالار عثمان) کە ئەرکی سەرپەرشتی توێژینەوەکەی گرتە ئەستۆ وە ڕێنیشاندەر و هاوکارم بوو لەم توێژینەوەیەدا .
- سوپاس و پێزانین بۆ بەریز (د . هۆشیار صدیق محمد) کە لە ئەنجامدانی توێژینەوەکەم هاوکارم بوو .
- سوپاسی تایبەتی خانەوادەکەم دەکەم کە هاوکارم بوون .
- سوپاس بۆ هەموو ئەو دەزگا و فەرمانگە حکومیانەی کە هاوکاریان کردم .
- سوپاس بۆ ئەوانەی کە بە پێدانی وشەیەک بێت هاوکاریان کردووم .

توێژەر

ڕۆزا فەرهاد حەمە

پێڕست

ناوی بابەت	لاپەڕە
بەڵێننامە	أ
فۆڕمی پێشکەشکردنی توێژینەوەی دەرچوون	ب
فۆڕمی هەڵسەنگاندنی توێژینەوەی دەرچوون	ت
پێشکەشە	ث
سوپاس و پێزانین	ج
پوختەی توێژینەوە	١
بەشی یەکەم : ناساندنی توێژینەوەکە	
١-١کێشەی توێژینەوەکە	٤
١-٢ گرنگی توێژینەوەکە	٦
١-٣ ئامانجی توێژینەوەکە	٨
١-٤ سنووری توێژینەوەکە	٨
١-٥ پێناسەی چەمک و زاراوەکان	٩
بەشی دووەم : ئەدەبیاتی توێژینەوەکە	
٢-١ چوارچێوەی تیۆری	١٥
١- کێشە ڕەفتارییەکان	١٥
٢- پۆلێنکردنی کێشە ڕەفتارییەکان	١٧
٣- تایبەتمەندیەکانی ئەو منداڵانەی کە کێشەی ڕەفتارییان هەیە	٢٢
٤- هۆکارەکانی دروستبوونی کێشە ڕەفتارییەکان	٢٤
٥- کێشەی ڕەفتاری شەڕانگیزی	٢٥
٦- پوختەیەک لەسەر چەمک و مانای شەڕانگێزی	٢٥
٧- شێوەکانی شەڕانگیزی	٢٦
٨- کێشەی کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی	٢٧
٩- هۆکارەکانی دروستبوونی کێشە ڕەفتارییەکان	٢٨
١٠- گفتوگۆی هۆکارەکان	٣٧
١١- نابینا و پەککەوتەی بینین	٣٨
١٢- پوختەیەک لەسەر نابینا	٣٨
١٣- تێڕوانینێکی مێژوویی بۆ پەرەپێدانی چاودێری بۆ کەم بیناکان	٣٩
١٤ – جۆرەکانی نابینا و لاوازی بینین و پۆلێنکردنیان	٣٩
١٥- نابیست	٤٢
١٦- پوختەیەک لەسەر نابیست	٤٢
١٧-گەشەسەندنی مێژوویی	٤٣

١٨- سروشتی دەنگ	٤٣
١٩- پۆلێنکردنی نابیست و پەککەوتەی بیستن	٤٤
٢٠- نیشانەکانی گرفتی بیستن	٤٧
٢١- هۆکارەکانی تێکچوونی بیستن	٤٩
بەشی سێیەم : ڕێکارەکانی توێژینەوە	
١ - ڕێبازی توێژینەوە	٥٢
٢ - کۆمەڵگای توێژینەوەکە	٥٢
٣- نموونەی توێژینەوەکە	٥٣
٤- کەرەستەی توێژینەوەکە	٥٣
٥- ڕاستگۆیی پێوەرەکە	٥٣
٦- جێگیری پێوەرەکە	٥٤
٧- جێبەجێکردنی توێژینەوەکە	٥٥
٨- ئامڕازە ئامارییەکان	٥٥
بەشی چوارەم : خستنە ڕوو و ڕاڤەکردنی ئەنجامەکان	
١- دەرئەنجامەکان (خستنەڕووی ئامانجەکان و ڕاڤەکردنیان)	٥٧
٢- ڕاسپاردەکان	٦٣
٣- پێشنیازەکان	٦٤
سەرچاوەکان	٦٦
پاشکۆکان	٧١

پێڕستی خشتەکان

ژ	ناوی خشتە	ژمارەی لاپەڕە
١	ریژەی ڕەزامەندی پسپۆڕان و شارەزایانی بواری پەروەردە و دەرونزانی لەسەر بڕگەکانی شەڕانگیزی	٥٤
٢	ریژەی ڕەزامەندی پسپۆڕان و شارەزایانی بواری پەروەردە و دەرونزانی لەسەر بڕگەکانی کشاندنەوە	٥٤
٣	ڕێژەی بەربڵاوی کێشەی ڕەفتاری شەڕانگیزی لەلای منداڵانی نابیست	٥٨
٤	ڕێژەی بەربڵاوی کێشەی ڕەفتاری کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی لەلای منداڵانی نابیست	٥٩
٥	ڕێژەی بەربڵاوی کێشەی ڕەفتاری شەڕانگیزی لەلای منداڵانی نابینا	٦٠
٦	ڕێژەی بەربڵاوی کێشەی ڕەفتاری کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی لەلای منداڵانی نابینا	٦١
٧	بەراوردکردنی کێشە ڕەفتارییەکان (شەڕانگیزی) لەلای منداڵانی نابیستی و منداڵانی نابینا	٦٢
٨	بەراوردکردنی کێشە ڕەفتارییەکان (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لەلای منداڵانی نابیستی و منداڵانی نابینا	٦٣

لیستی پاشکۆ

ز	ناونیشانی پاشکۆ	ژمارەی پەڕە
١	وێنەی یەکەم لە پێوەری شەڕانگێزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی	٧١
٢	ناوی شارەزا و پسپۆرە دەروونیەکان بەپێی نازناوی زانستی و شوێنی کارکردنیان	٧٦
٣	وێنەی دووەم لە پێوەری شەڕانگیزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی دوای هەڵسەنگاندن لەلایەن شارەزایان	٧٧

پوختەی توێژینەوە

ئەم توێژینەوەیەم ئەنجامدا بە مەبەستی زانینی (کێشە ڕەفتارییەکانی خوێندکارانی نابینا – نابیست لە ڕوانگەی مامۆستایانەوە) .

یەکێک لە نیشانە پێشکەوتوەکانی کۆمەڵگا بریتییە لە گرنگیدان بە کەسانی خاوەن پێداویستی تایبەت وەک هەر تاکێکی تری کۆمەڵگا ، کە بەم هۆیەوە بۆمان دەرەکەوێت کە کاریگەری کێشە ڕەفتارییەکان لەسەر منداڵانی پەککەوتە زیاترە وەک لەسەر منداڵانی ئاسایی بەهۆی پەککەوتەییەکەیانەوە کە ئەمەش هەستکردن بە کەمی و بێدەسەڵاتیان بۆ دروست دەکات .

بۆیە بە گرنگم زانی کە توێژینەوەیەک دەربارەی کێشەی ڕەفتاری لەلای منداڵانی نابینا و نابیست ئەنجام بدەم کە ئامانجی ئەم توێژینەوەیە دەستنیشانکردنی کێشە ڕەفتارییەکان (شەڕانگیزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتیە) لەلای منداڵانی نابینا و نابیست لە ڕوانگەی مامۆستاکانیانەوە لە هەردوو پەیمانگای (هیوای نابیستان و ڕووناکی نابینایان) لە شاری سلێمانی ،

کیشە ڕەفتارییەکان بە یەکێک لە کاریگەرترین ئەو کێشانە هەژمار دەکرێت کە کاریگەری نەرێنی دروست دەکات لەسەر پرۆسەی فێربوون لەناو پۆل ، کە دەبێتە ڕێگر لەبەردەم توانا و لێهاتوویەکانی مامۆستا و تێکدانی ژینگەی خوێندن و فێربوون لەلای سەرجەم خوێندکارانی پۆلەکە و کەسی خاوەن کێشەکە .

لە بەشی دووەمی توێژینەوەکەدا هەستاوین بە دانانی ئەو زانیاریانەی کە دەربارەی کێشە ڕەفتاریەکان و پۆلێنکردنیان و تایبەتمەنی و هۆکارەکانی کێشەڕەفتاریەکان و باسکردنی کێشەی ڕەفتاری (شەڕانگێزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) هەروەها باسکردنی پەککەوتەیی بینین و پەکەوتەی بیستنن وەک (تێڕوانینی مێژووی و جۆرەکانیان و هۆکار و نیشانەکان) .

پاشان بە سود وەرگرتن لە خوێندنەوە و گەڕان لە چەن سەرچاوە و توێژینەوەیەک هەستاین بە ئامادەکردن و دانانی پێوەر بۆ دەستنیشانکردن و دیاریکردن و پێوانەکردنی کێشەی ڕەفتاری شەڕانگێزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی ، دواتر ئەم پێوەرانەمان بەسەر چەن پسپۆڕێکی پەروەردەی و دەروونی دا دابەشکرد بە مەبەستی هەڵسەنگاندنی بڕگەکانی پێوەرەکانمان ، دواتر دابەشکردنی پێوەرەکان بەسەر نموونەی توێژینەوەکەدا .

لە بەشی سێیەم ئاماژەمان بە کۆمەڵگای توێژینەوە و نموونەی توێژینەوەکە و ڕاستگۆی و جێگیری و ئامڕازە ئامارییەکانی توێژینەوەکە داوە .

بۆ دەستنیشانکردنی کێشە ڕەفتارییەکانی (شەڕانگێزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) و زانینی ئاستی هەر یەکێکیان لە لای مندالانی نابینا و نابیست وبەراوردکردن پاش پراکتیزەکردنی ئەم پێوەرانە بەسەر نموونەی توێژینەوەکەماندا گەیشتین بە ئەو ئەنجامەی کە هیچ کێشەیەکی ڕەفتاری لە جۆری (شەڕانگیزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لەلای منداڵانی نابینا و نابیست بوونی نیە و هەردوو جۆرەکە لە کێشەکان وەک یەکن لەلای منداڵانی نابینا و نابیست. .

بەشی یەکەم

ناساندنی توێژینەوەکە

- کێشەی توێژینەوەکە .
- گرنگی توێژینەوەکە .
- ئامانجی توێژینەوەکە .
- سنووری توێژینەوەکە .
- پێناسەی چەمک و زاراوەکان .

بەشی یەکەم : ناساندنی توێژینەوەکە

کێشەی توێژینەوەکە :

کێشە ڕەفتاریەکان بە یەکێک لە کاریگەرترین ئەو کێشانە هەژمار ئەکرێت کە کاریگەری نەرێنی دروست دەکات لەسەر پرۆسەی فێربوون لەناو پۆل ، کە ئەبێتە ڕێگر لەبەردەم توانا و لێهاتوویەکانی مامۆستا و تێکدانی ژینگەی خوێندن و فێربوون لە سەرجەم خوێندکارانی پۆلەکە و کەسی خاوەن کێشەکە (زیدان و الشواقفة ، ٢٠٠٧ ، لا ٥٨) .

کێشە ڕەفتاریەکان زۆرن و جۆراوجۆرن وەک (نەگونجاندن یان گونجاندنی ئەکادیمی ، وازهێنان لە خوێندن ، ئامادەنەبوونی بەردەوام لە قوتابخانە ، بەیانیان درەنگ چوون بۆ قوتابخانە ، فێڵکردن لە تاقیکردنەوەکان و ئەنجامنەدانی ئەرکی ماڵەوە ، تێکدانی کەلوپەلی قوتابخانە ، لێدانی هاوتەمەنەکان و بەزۆر بردنی کەلوپەلەکانیان ، دزی و ناپاکی ، کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی ، پاڵنەرێکی لاواز بۆ خوێندن ، خوی هەڵەی خوێندن ، کەمی بەشداریکردنی ناو پۆل ، کەمتوانایی جێبەجێکردنی ڕێنماییەکان ، شکستهێنان و دووبارەکردنەوە ، شەڕانگێزی) کە هەریەک لەم ڕەفتارانە کاریگەری نەرێنیان هەیە بۆ خاوەنی کێشەکە و هاوپۆلەکانی بەتایبەت کێشەی شەڕانگێزی کە دەبێتە هۆی دروستکردنی گرفت لەڕووی دەروونی جەستەیی بۆ سەرجەم منداڵانی پۆلەکە و تێکدانی کەش و هەوای خوێندن و لێکەوتەی زۆر خراپی دەبێت لەسەر منداڵە خاوەن کێشەکە و ئەگەر چارەسەر نەکرێت بۆی هەیە لە دواڕۆژدا ببێتە هەڕەشە لەسەر ە دروستی دەروونی منداڵەکە لەڕێ دەرچوون و توشبوون بە زۆر جۆر گرفتی دەروونی کۆمەڵایەتی .

لەهەمان کاتدا جۆرێکی تر یان ڕوویەکی تری کێشە ڕەفتارییەکان بۆی هەیە کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی بێت ، کە بەیەکێک لە کێشە گەورەکان هەژمار دەکرێت کە کاریگەری نەرێنی دەبێت بۆ سەر منداڵەکە لە ڕووی هەڵسەنکاندنی خود و گۆشەگیر بوون و بڕوابەخۆبوونەوە کە ئاکام و دەرئەنجامی دەبێتە هۆی وازهێنان لە خوێندن و دورکەوتنەوە لە پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان و توشبوون بە شڵەژانەکانی دڵەڕاوکێ و خەمۆکی (المعایطة و الجغیمان ، ٢٠٠٥ ، لا ١٥٦) .

هەستەکان هۆکاری پەیوەندیکردنی مرۆڤەکانن بە جیهانی دەرەوەی خۆیان ، هەر بۆیە بوونی گرفت لە هەریەکێک لە هەستەوەرەکان کۆمەڵێک گرفت و بارگرانی دەروونی بۆ تاکەکان بەدوای خۆیاندا دەهێنن بەتایبەت لە قۆناغێ منداڵیدا ، کە ئەم قۆناغە گرنگی تایبەتی خۆی هەیە لەسەر دروستبوونی کەسایەتی منداڵ و دروستکردنی پەیوەندیەکانی لەگەڵ دەورووبەر .

لەدەستدانی هەستەوەر یان توانای بینین و بیستن بە یەکێک لەو کێشە گەورانە دادەندرێت کە بارگرانی بۆ ژیانی تاکەکان دروست ئەکەن و دەبنە هۆی دروستکردنی ئاستەنگ لەبەردەم

چێژ بینین و پەیوەندیکردن و بەڕێکردنی ژیانی ڕۆژانەی تاکەکان وە دروستکردنی گرفتی ڕەفتاری و شڵەژانی دەروونی لەلای تاکەکان (الفرماوي و النساج ، ٢٠١٠ ، لا ٩٧) .

توێژینەوەکان دەریانخستووە کە منداڵانی خاوەن گرفتی بیستن زیاتر دەناڵێنن بە گرفتی دەروونیەوە بە بەراورد بە منداڵانی ئاسایی ، وەک پشتبەستن بە کەسانی تر (وابەستەیی) ، دڵەڕاوکێ ، خۆپەرستی ، شەڕانگێزی ، زوو تووڕەبوون ، ڕەفتاری نا یاسایی ، بێباکی و پاڵنەر ، کەم تێگەیشتن لە کاردانەوەی کەسانی تر ، لاوازی لە ڕێزگرتنی خود ، کەمی ژیری و لێهاتووی ، کێشانی وێنەیەکی کەمتری واقعی خود ، دەمارگیری ، هەستکردن بە نائارامی ، هەستکردن بە تەنهایی ، ڕەقبوون و تێنەگەشتنی سۆزداری و کۆمەڵایەتی (بحراوي و التل ، ٢٠١٢ ، لا ١٠٣).

چوونکە گرفتی بیستن ڕێگری دەکات لە گەشەسەندنی لایەنی زمانی و دەروونی و کۆمەڵایەتی بە پێچەوانەی لاوازی بینین کە ڕێگری لە گەشەی زمان و دەروونی و کۆمەڵایەتی ناکات ، کاریگەریەکانی گرفتی بیستن لەسەر زۆرێک لە تایبەتمەندیە کەسییەکان دیارە وەک تایبەتمەندیە زمانەوانیەکان ، کۆمەڵایەتیەکان ، دەروونیەکان و ئەکادیمیەکان (الروسان ، ٢٠٠١ ، لا ١٧٧) ، توێژینەوەی (یحیی ، ٢٠٠٦) و توێژینەوەی (وافی ، ٢٠٠٦) ئاماژەی بە سەرهەڵدانی گرفتی توندی ڕەفتار کردووە لە نێوان منداڵانی خاوەن گرفتی بیستندا ، وە هەروەها توێژینەوەی (الحربي ، ٢٠٠٣) باس لە کێشە ڕەفتاریەکان دەکات لەلای منداڵانی نابیست .

بەو پێیەی هەستی منداڵی نابیست بەرامبەر بە خودی خۆی ڕەنگدانەوەی هەستی دەوروبەرێتی بەرامبەر بە خۆی و کەمئەندامیەکەی ، کەسی نابیست وێنەیەکی دەروونی خودی هەیە و ئەم وێنەیەش لە بنیاتنانی کەسێتیەکەیدا گرنگیەکی زۆری هەیە ، لەسەر بنەمای تێگەیشتن لە خودی خۆی و ڕەفتارەکانی کاریگەری هەیە لەسەری تا ئەوپەڕی سنور ، نەک لەو کاتە کە هەستکردن بە کەمی هەیە بەڵکو لە باقی لایەنەکانی دیکەشدا و ئەمەش لە ئەنجامی شێوازی مامەڵەکردنی دەوروبەر لەگەڵیاندا وەریدەگرێت کە کاریگەری لەسەر بنیاتنانی کەسێتی و تەنانەت ڕەفتار و کاردانەوەکانی لە بارودۆخە کۆمەڵایەتییە جۆراوجۆرەکاندا هەیە ، وە کاتێک نابیستەکە لە ئەنجامی کەمئەندامیەکەیدا هەستێکی کەمتەرخەمی بەسەردا زاڵ دەبێت کە لەوانی تر کەمترە نەک تەنها لەو لایەنەی کە کەمی هەیە بەڵکو لە باقی لایەنەکانی تری کەسێتیەکەیدا ئەوە پابەند دەبێت بەو ڕەفتارانەی کە هەوڵی بەرگریکردن لە خۆی دەدەن . وە هەموو ئەمانە لە ئەنجامی ئەو بێزارییانە ڕوودەدەن کە دەوروبەری بەرکەوتەی دەبن (الحربي ، ٢٠٠٣ ، لا ٣) .

بەهەمان شێوە وەک چۆن لەلای منداڵانی نابیست کێشەی ڕەفتاری بوونی هەیە و کارگەری نەرێنی هەیە وەک ئاماژەمان پێدا بەهەمان شێوەش لای منداڵانی نابینا کێشەی ڕەفتاری بوونی هەیە و کاریگەری نەرێنی هەیە لەسەر خودی منداڵە نابیناکە و کەسانی چواردەوری ، بۆ نموونە توێژینەوەی (وریکات و الشوري ، ١٩٩٦) توێژینەوەیەکیان ئەنجامداوە بە ئامانجی دەستنیشانکردنی کێشەی ڕەفتاری لە نێوان خوێندکارانی نابینا لە قوتابخانەکانی پەروەردەی

تایبەت ، وە هەروەها توێژینەوەی (صالحة ، ٢٠٠٧) باس لە کێشەی ڕەفتار و سۆزداری کەسانی کەم بینا و پەیوەندیان بە گۆڕاوەکانی هۆکار و ئاستی لاوازی بینین دەکەن ، وە هەروەها توێژینەوەکانی (شعبان ، ٢٠١٠) و (الحربی ، ٢٠٠٣) و (هولون ، دریبت و آخرون ، ١٩٩٢) باس لە کێشە ڕەفتاریەکانی منداڵانی نابینا و کاریگەریەکانی لەسەر خود و دەوروبەر دەکەن .

ناکۆکی توێژینەوەکانی ڕابردوو سەبارەت بە ئاستی کێشە ڕەفتاریەکان لەلای منداڵانی نابینا و نابیست ، کە ئەگۆڕێتەوە بەهۆی بوونی جیاوازی لە جۆر و گرنگی هەستەوەرەکە ، بووە پاڵنەرێک بۆ ئەنجامدانی ئەم توێژینەوەیە بەو پێیەی (بەپێی زانیاری توێژەر) هیچ توێژینەوەیەکی بەراوردی بەم جۆرە بە ئەنجام نەگەیەندراوە لە کۆمەڵگای ئێمەدا لەم بوارەدا .

گرنگی توێژینەوە :

یەکێک لە نیشانەکانی پێشکەوتنی کۆمەڵگا بریتیە لە گرنگیدان بە کەسانی خاوەن پێداویستی تایبەت وەک هەریەک لە تاکەکانی تری کۆمەڵگا ، بەو پێیەی ئەوانیش مافی ژیان و چێژ بینینیان هەیە .

کێشە ڕەفتاریەکان کاریگەری نەرێنی ڕاستەوخۆی هەیە لەسەر ئەو منداڵانەی کە توشی ئەم گرفتە ئەبن ، کە دەبێتە هەڕەشە بۆ سەر لایەنی کەسێتی و ئایندەی خوێندنیان و زۆر جار هەڕەشە دەبێت بۆ سەر لایەنی سەلامەتی و تەندروستیشیان .

ئەمە جگە لەوەی کە دەبێتە هۆی بارگرانی بۆ پڕۆسەی خوێندن و فێرکردن و دەبێتە ڕێگر لە بەردەم ئەدای مامۆستا لەناو پۆلدا و تێکدانی کەش و هەوای ناو پۆل و دروستکردنی کێشە بۆ هاوپۆلەکان و خێزانی ئەم منداڵانە (زیدان و الشواقفة ، ٢٠٠٧ ، ص ٥٨) (جابر ، ١٩٩٤ ، لا ٢٨٣).

کاریگەری کێشە ڕەفتاریەکان لەسەر منداڵانی پەککەوتە زیاترە لەسەر منداڵانی ئاسایی بەهۆی پەککەوتەییەکەیانەوە ، ئەمەش هەستکردن بە کەمی و بێدەسەڵاتیان بۆ دروست دەکات ، ژمارەیەک توێژینەوە ئاماژەیان بە کاریگەری تێکچوونی بیستن ، بینین و جوڵە و توانای زمان کردوە کە کاریگەری نەرێنی لەسەر زۆرێک لە ڕەفتارەکانیان دەبێت (أباظة، ٢٠٠٨، لا١٧) .

منداڵی نابیست بەهۆی کێشەی بیستنەوە لایەنی دەربڕین و زمانەوانیشی کاریگەر دەبێت وە بەو پێیەی کە زمان ئامڕازی یەکەم و بنەڕەتیە لە پڕۆسەی پەیوەندی کۆمەڵایەتیدا کاریگەری دەبێت لەسەر توانای دەربڕینی خود و پێداویستیەکانیان لە خێزان ، قوتابخانە ، کار یان

ژینگەی کۆمەڵایەتی وە تا ڕادەیەکی زۆر کاریگەری لەسەر پێگەی ئەکادیمی و کەمبونەوەی ئاستی خوێندنیش دەبێت (الروسان ، ٢٠٠١ ، لا ١٧٦ – ١٨٠) .

بەم هۆیەشەوە منداڵانی نابیست زیاتر توشی کێشە ڕەفتاریەکان دەبن لەچاو هاوتەمەنە ئاساییەکانیان ، دەرئەنجامی توێژینەوەی (لبر و تشویج) دەریخستوە گرفتی بیستن کاریگەری هەیە لەسەر هەستکردن بە کەمی و خراپی گونجاندنی کۆمەڵایەتی وە توێژینەوەکەی (جریجور) ئەنجامەکانی ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە منداڵێ نابیست مەیلیان هەیە لە بەشداریکردنی کۆمەڵایەتی و بێتوانایی لە وەرگرتنی بەرپرسیارێتی ، توێژینەوەیەکی دیکە ئاماژەی بەوە کردوە کە منداڵانی نابیست زیاتر توشی تەقینەوەی توڕیی و دڵەڕاوکێ و کەم چەمکی خۆیان دەبن لەچاو هاوتەمەنە ئاساییەکانیان (یوسف ، ٢٠٠٠، لا ٤٠) چوونکە هەستی بیستن یەکێکە لەو هەستە گرنگانەی کە تاک پشتی پێدەبەستێت لە کارلێککردنی لەگەڵ کەسانی دیکە لە کاتی بارودۆخە جیاوازەکانی ژیاندا ، بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە پێشوازیەکی کراوەیە بۆ هەموو هاندەر و ئەزموونە دەرەکییەکان و لە ڕێگەیەوە تاک دەتوانێت لەگەڵ ئەوانی دیکە پێکەوە بژی .

لێرەوە پەککەوتەی بیستن بە یەکێک لە تێکچوونە سەخت و قورسە هەستیارەکان دادەندرێت کە توشی مرۆڤ دەبێت ، وە لە ئەنجامدا دەبێتە هۆی لەدەستدانی توانای قسەکردن جگە لە بیستن ، هەر بۆیە ئەستەمە بۆ نابیستەکان زمان و قسەکردن بەدەست بهێنن یان فێری کارامەیی جیاوازی ژیان ببن (مفتاح ، ٢٠٠٩ ، لا ٧) .

گرنگی ئەم توێژینەوەیە خۆی ئەبینێتەوە لە :-

١- گرنگی بابەتی توێژینەوەکە ، کە خۆی لە ئاکام و دەرئەنجامە نەرێنیەکانی کێشە ڕەفتاریەکان ئەبینێتەوە، کە ئەم بابەتە پێویستی زۆری بە توێژینەوە هەیە .

٢- گرنگی چین و توێژی توێژینەوەکە ، کە منداڵانی نابیست و نابینا ئەگرێتەوە ، کە پێویستە پشتگوێ نەخرێت و کێشە و گرفتەکانیان لەبەچاو بگیرێت ، هەتا بتوانین لە ڕێگەی ئەم توێژینەوانەوە ڕۆشنایی بخەینە سەر ئەو منداڵانە و کێشەکانیان .

٣- گرنگی دەرئەنجامەکانی بۆ ئەو کەسانەی کە کار ئەکەن لە بواری پەروەردەی تایبەت و دایک و باوک و بەخێوکەری ئەو منداڵانە و مامۆستاکانیان ، سەبارەت بە چۆنێتی ڕێگری کردن لە تەشەنەی ئەم ڕەفتارانە و مامەڵەی پێویست لەگەڵیان .

٤- لە ڕووی تیۆریەوە ئەم توێژینەوەیە گرنگی خۆی هەیە بۆ کتێبخانەی بەشی پەروەردەی تایبەت ، بەوەی کە ئاوڕی لە بابەتێک داوەتەوە کە توێژینەوەی بەراوردی لەسەر نەکراوە .

ئامانجی توێژینەوەکە :-

١- زانینی ئاستی بەربڵاوی کێشە ڕەفتاریەکان (شەڕانگێزی) لەلای منداڵانی نابیست .

٢- زانینی ئاستی بەربڵاوی کێشە ڕەفتاریەکان (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لەلای منداڵانی نابیست

٣- زانینی ئاستی بەربڵاوی کێشە ڕەفتاریەکان (شەڕانگێزی) لەلای منداڵانی نابینا .

٤- زانینی ئاستی بەربڵاوی کێشە ڕەفتاریەکان (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لەلای منداڵانی نابینا

٥- بەراوردکردنی کێشە ڕەفتارییەکان (شەڕانگێزی) لە نێوان منداڵانی نابیست و نابینا .

٦- بەراوردکردنی کێشە ڕەفتارییەکان (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لە نێوان منداڵانی نابیست و نابینا .

سنوری توێژینەوەکە :-

سەرجەم منداڵانی (نابینا نابیست) کە تەمەنیان لە نێوان (٦ بۆ ٩) ساڵی دایە ئەگرێتەوە لە پەیمانگای (هیوای نابیستان و ڕووناکی نابینایان) تایبەت بەم دوو گرفتە لەناو شاری سلێمانی بۆ ساڵی خوێندنی ٢٠٢٢ ــ ٢٠٢٣ .

پێناسەی چەمک و زاراوەکان :

کێشەی ڕەفتاری

- (یحیی ، ٢٠٠٠) جۆرێکە لە ڕەفتارێکی نائاسایی کە لە ئەنجامی کەموکوڕی لە پڕۆسەی فێربووندا لەلایەن تاکێکەوە دێتە ئاراوە ، زۆر جار ئەمە لە شێوەی بەهێزکردنی ڕەفتاری نەگونجاندایە ، نەک بەهێزکردنی ڕەفتاری گونجاو .

- (الجبالي ، ٢٠٠٦) کێشەی ڕەفتاری : بریتیە لە شێوازی جۆرا و جۆری ڕەفتاری نائاسایی لە بوارە پەروەردەیی و کۆمەڵایەتیەکان کە کێشە بۆ منداڵ و کەسانی دەوروبەر دروست ئەکەن.

- (الزغول ، ٢٠٠٦) کێشەی ڕەفتاری : بریتیە لە دروستبوونی ڕەفتاری لادەر و نەگونجاو بەهۆی گرفتی کرۆمۆسۆمی و جینی یاخود بەهۆیی بارودۆخێکی دەماری .

- پێناسەی ڕێککاری : بریتیە لەو نمرەیەی کە وەڵامدەر بەدەستی ئەهێنێت لەسەر ڕاپرسی کێشە ڕەفتارییەکان لەم توێژینەوەیەدا ، کە لێرەدا دوو جۆر خراوەتە بەر باس ئەوانیش کێشەی شەڕانگێزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتیە .

- پێناسەی تیۆری : نمرەی بەدەستهاتووە لە پێوەری کێشە ڕەفتاریەکان لەم توێژینەوەیەدا.

شەڕانگێزی

- (الزغول ، ٢٠٠٦) شەڕانگێزی : بەمانای گشتی هەر ڕەفتارێکە کە ئامانجی زیانگەیاندن بە کەسانی تر ، لەناوبردنی ماڵ و موڵک یان زیانگەیاندن بە خود دێت .

- (هالاهان وکوفمان ، ٢٠٠٨) شەڕانگێزی (شێوەی دەرەکی ڕەفتار) : بریتیە لە لێدان ، شەڕکردن ، گاڵتەکردن ، ڕەتکردنەوەی پابەندبوون بە فەرمانەکان ، هاوارکردن ، لەناوبردن ، زەوتکردن و تێکدانی بە مەبەست لە موڵک و ماڵی گشتییان تایبەت ، ڕەفتار گەلێکن کە ئەگەر منداڵێک هەر یەکێکیان هەموویان پیشان بدات زۆر جار ئەگەری ئەوە زیاترە کە پێی بوترێت ئاژاوە گێڕ .

- **پێناسەی** (ferguson , et al 2013) شەڕانگێزی : ڕەفتارێکە کە شەڕانگێزی بەهۆیەوە بەنیازە زیان بە کەسانی دیکە بگەیەنێت ، شەڕانگێزی لەلایەن زۆرێک لە دەروونناسەکانەوە پێناسەکراوە ، شەڕانگێزی سیفات بۆ فۆڕمی تایبەتی ڕەفتار بەکار دەهێندرێت (وەک پیاکێشان و لێدان) یان لەسەر هەندێک جۆری ڕووداوی سۆزداری ، یان هەردووکیان ، یان لەسەر دیاردەکانی هاوڕێی ڕووداوە کۆمەڵایەتیەکان وەک (دەستدرێژی و ڕق) یان لەسەر کاریگەریەکانی پاڵنەر .

- پێناسەی ڕێککاری : بریتییە لەو نمرەیەی کە وەڵامدەر بەدەستی دەهێنێت لەسەر پێوەری شەڕانگیزی .

کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی

- (یحیی ، ٢٠٠٠) کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی : بریتیە لە شێوازێکی ڕەفتار کە بە زۆری تایبەتمەندە بە دورخستنەوەی تاک لە خۆی ، وە لە ڕاپەڕاندنی ئەرکەکانی ژیانی ئاسایی ، وە ئەمەش لەگەڵ بێزاری و گرژی و نائومێدیدایە ، کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی دوورکەوتنەوەیە لە ڕەوتی ژیانی کۆمەڵایەتی ئاسایی کە ئەمەش نەبوونی هاوکاری و هەستنەکردن بە بەرپرسیارێتی بۆ هاوڕێ و هەندێک جار هەڵهاتنە لەو ڕاستیەی کە تاک تێیدا دەژی .

- (الزغول ، ٢٠٠٦) کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی : یەکێکە لە کێشە ڕەفتارییەکان بەربڵاوە لە نێوان ئاستە جیاوازەکانی تەمەن ، کە دەبێتە هۆی گۆشەگیری و خود تەنیایی و دوورکەوتنەوە لە چالاکیە کۆمەڵایەتیەکان .

- (القمش و المعایطة ، ٢٠٠٧) کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی : بریتیە لە ڕەفتاری کشاندنەوە و گەڕانەوە بەرەو ناوەوەی خود و دوورکەوتنەوە بە شیوەیەکی فیزیکی (تێکەڵاو نەبوون لەگەڵ خەڵک) وە شێوەی سۆزی و هەڵچوونی (بەشدارینەکردن لە هەست و سۆزەکان) .

- پێناسەی ڕێککاری : بریتییە لەو نمرەیەی کە وەڵامدەر بەدەستی دەهێنێت لەسەر پێوەری کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی .

نابینا و جۆرەکانی

- (سیسالم ، ١٩٩٧) نابینا : بریتیە لە تێکچوونی بینین لەڕووی توندی و ڕادەی کاریگەریەکەی لەسەر بینین بە پێی بەشە توشبوەکەی چاو و ڕادەی زەرەرمەند بوون و کاتی زەرەرمەند بوونەکە جیاوازە ، هەروەها بە پێی ئەو ڕادەیەی کە دەتواندرێت زەرەرمەند بوونەکە لە ڕێگای بەکار هێنانی ئامێری بینین یان لە ڕێگای نەشتەرگەریەوە باشتر بکرێت ، دەگۆڕێت ، لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین چوار جۆری سەرەکی لاوازی بینین پۆلێن بکەین ، کەبریتین : نابینایی تەواو ، نابینایی یاسایی ، نابینایی بەشێکی بینین (کەم بینین) ، و کێسەکانی تری بینی .

- (سیسالم ، ١٩٩٧) نابینا : ئەمە بەو مانایە نایەت کە مرۆڤێکی تەواو نابینا لە تاریکیەکی تەواودا دەژی ، لە ڕاستیدا زۆربەی کەسانی تەواو نابینا وەڵامی هەندێک وروژێنەری بیندراو دەدەنەوە وەک ڕووناکی و تاریکی و سێبەر و تەنە جوڵاوەکان .

- (سیسالم ، ١٩٩٧) نابینا : ئەو کەسەی لە ڕووی یاساییەوە نابینایە ئەو کەسەیە کە لە باشترین شیوەی چاوەکانیدا توانای بینینی ٢٠٠/٢٠ بێت ، بەڵام بەدەست بوارێکی بینایی تەسکەوە دەناڵێنێت کە کەمترە لە ٢٠ پلە .

- (الحديدي ، ٢٠١٤) پێناسەی پزیشکی : بەندە بە ڕێژەی تێکچوونی بینینەکەوە یان مەودای بینین لە توانای جیاکردنەوەی شێوە جیاوازەکان لە هەندێک ڕەهەندددا (دووریدا) (بۆنموونە پیتەکان ، ژمارەکان یان هێماکانی تر) ، بەتایبەتی مەودای بینین پێوەرێکە بۆ توانای چاو بۆ ڕەنگدانەوەی ڕووناکی بە جۆرێک کە تەرکیزی لەسەر تۆڕی چاو دەبێت .

- (الشندويلي ، ٢٠١٨) نابینا : لە ڕوانگەی پەروەردەییەوە ئەم پێناسانە ئامانجیان زانینی ڕادەی کاریگەری لاوازی بینین لەسەر فێرکردن و پەروەردەی تاکەکان و ئەو پێداویستیانەی کە دەسەپێندرێت لە ڕووی بەرنامە و شێواز و کەرەستەی پەروەردەییەوە ، بە جۆرێک کە خزمەتگوزارییە پەروەردەییەکانی پێویست بۆیان دەتوانرێت بە شێوەیەکی ڕاستی و ورد دەستنیشان بکرێت و کاریگەرتر بۆ ئەوان بەدەست بهێندرێت بۆیە ئەو تاکەی کە توانای بەکارهێنانی نهێنی خۆی نییە بۆ بەدەستهێنانی زانست و پشت بە سوودوەرگرتن لە هەستەکانی تری لە پەروەردەدا دەبەستێت . ئەو منداڵانانەن کە باری بینینیان ڕێگری لە دەستکەوتی پەروەردەدا دەبەستێت . ئەو منداڵانەن کە باری بینینیان ڕێگری لە دەستکەوتی پەروەردەییان

دەکات . کەسێک کە لاوازی بینینی ئەوەندە توند بێت (زۆر بێت) دەبێت ڕێگای برایل بۆ خوێندنەوە بەکار بهێنێت .

- پێناسەی ڕێکاری بۆ نابینا : ئەو کەسانەن کە بە تەواوی بە شێوەیەکی بەشی هەستەوەری بینینیان لەدەست داوە (بەپێی ڕاپۆرتی پزیشکی) و توانای گونجاندنیان نیە لەگەڵ پێداویستیەکانی ڕۆژانەیان لەبەر بوونی ئەم بارەیان بۆیە پێویستیان بە چاودێری و گرنگی پێدان هەیە لە بواری پەروەردەی تایبەت دا .

- پێناسەی تیۆری : بەپێی خوێندنەوەی توێژەر نابینا بریتیە لە پەککەوتنی ئاستی بینینی خوێندکارەکە یاخود منداڵەکە ئیتر نەبینینی تەواو بێت یان چاوکز لە ڕادەیەک بێت کە نەتوانێت بە ئاسانی ببینێت و بخوێنێتەوە .

بیستن و گرفتی بیستن

- (عبدالحي . ٢٠٠٠) نابیست : ئەوانەن کە لەدایک دەبن بە تەواوی نابیست یان هەستی بیستنی ئەوەندە لە دەست دەدەن کە ڕێگری لە فێربوونی قسەکردن و زمان دەکات ، هەروەها ئەو منداڵانەی کە لە سەرەتای منداڵیدا پیس فێربوونی قسەکردن و زمان توانای بیستن لە دەست دەدەن ، بە جۆرێک کە توانای قسەکردن وە تێگەیشتن وە زمان دەبێتە یەکێک لە شتە ونبوەکانبۆ ئەوان لە پێداویستیەکانی قسەکردن .

- (الشريف ، ٢٠١١) نابیست : تاکێکە بەدەست لەدەستدانی ٩٠ دیسیبڵ یان زیاتر دەناڵێنێت ، دوای بەکارهێنانی ئامێری بیستن ، ئەمەش ڕێگری دەکات لە پشت بەستن بە هەستی بیستن لە تێگەیشتن لە قسەکردن .

- (بحراوي و التل ، ٢٠١٢) نابیست : کەسێکە بەدەست کەمی یان کەمئەندامی بەشێکەوە لە هەستەوەری بیستن دەناڵینیت ، وا دەکات بە سەختی لە قسەکردن تێبگات کە تەنها لەسەر بنەمای هەستی بیستن بێت ، بەڵام بە یارمەتی هەندێک بیستن دەتوانێت لە قسە تێبگەن بۆ ئەوەی بتوانێت لە قسەی بیستراو تێبگەن .

- پێناسەی ڕێککاری بۆ نابیست :ئەو گروپەن لە منداڵانی خاوەن پێداویستی تایبەت کە کێشەی بیستنیان هەیە لە سوکەوە بۆ توند کە بە تەواوی یان بەشێوەیەکی بەشی هەستەوەری بیستنیان لەدەستداوە (بەپێی ڕاپۆرتی پزیشکی) و توانای گونجاندنیان نیە لەگەڵ پێداویستیەکانی ڕۆژانەیان لەبەر بوونی ئەم بارەیان بۆیە پێویستیان بە چاودێری و گرنگی پێدان هەیە لە بواری پەروەردەی تایبەتدا .

- پێناسەی تیۆری : بەپێی خوێندنەوەی توێژەر نابیست بریتیە لە پەککەوتنی ئاستی بیستن خوێندکارەکە یاخود منداڵەکە ئیتر نابیستی تەواو بێت یان لاوازی بیستن لە ڕادەیەک بێت کە نەتوانێت بە ئاسانی بەبێ ئامێری بیستن گوێی لە دەنگ و قسە ببێت .

بەشی دووەم

چوارچێوەی تیۆری توێژینەوە

بەشی دووەم
چوارچێوەی تیۆری

کێشە ڕەفتاریەکان

پیش دەسپێکردنی پێناسەکردنی کێشەکانی ڕەفتار ، پێویستە ئاماژە بەوە بکرێت کە وەسفکردنی ڕەفتار بە شێوەیەکی ئاسایی یان نائاسایی ئاسان نییە چونکە بابەتێکی ڕێژەییەو کەوتۆتە ژێر کاریگەری کات و شوێنەوە . ڕەنگە هەندێک ڕەفتار لە ئێستادا نائاسایی بن ، بەڵام لە ساڵانی پێشوو ئاسایی بووە ، وە ڕەنگە هەندێک ڕەفتار لە کۆمەڵگایەکدا نائاسایی بێت و ڕەنگە لە کۆمەڵگەیەکی دیکەدا وانەبێت (الظاهیر ، ٢٠٠٨، لا٢٨٩) .

سەبارەت بە سەختی هەڵدەستین بە کێشانی هێڵێک لە نێوان منداڵانی ئاسایی و منداڵانی توشبوو بە تێکچوونی ڕەفتار و هەڵچوونی ، بەو پێیەی هەموو منداڵان جار جارە شێوازی ڕەفتاری شەڕانگێزی جیاواز ، شێوازی کشانەوە ، یان شێوازی ڕەفتاری دژە کۆمەڵایەتی نیشان دەدەن بەڵام ئەوەی شێوازی ڕەفتاری منداڵانی کێشەدار جیا دەکاتەوە لە ڕووی ڕەفتار و سۆزدارییەوە ، دووبارەکردنەوە ، توندی ڕەفتارەکە و ماوەی ڕەفتارەکە یە کە توێژەر دواتر وردەکاریەکانی دەخاتە ڕوو (یەحیی ، ٢٠٠٠ ، لا ٥٢) .

پێناسەیەکی زۆر بۆ کێشە ڕەفتاریەکان هەیە ، بەڵام هیچ ڕێککەوتنێکی هەمەلایەنە لەسەر هیچ کام لەم پێناسانە نییە لەبەر ئەم هۆکارانەی خوارەوە :

١- ڕێکنەکەوتنی توێژەران لەسەر مانای (ئاسایی) یان ڕەفتاری ئاسایی یان لەسەر چەمکی تەندروستی دەروونی ، و بەمجۆرە ئەمەش ڕەنگدانەوەی سەختی پێناسەکردنی لادان یان نائاسایی لە ئاسایی دەبێتەوە ، بەوپێیەی توێژەران ناتوانن لەسەر نەبوونی دروستی دەروونی ڕێکبکەون لە کاتێکدا لە بنەڕەتدا لەسەر پێناسەی ئەوەی کە مەبەست لێی لەگەڵ تەندروستی دەروونیدا کۆک نین .

٢- ڕێکنەکەوتنی توێژەران لەسەر ڕێوشوێن و تاقیکردنەوەکان بۆ دیاریکردنی ڕەفتاری ناڕێک و ئەمەش لە ئەنجامی ڕێکنەکەوتنی نێوانیان بە شێوەیەکی سەرەکی لەسەر چەمکی (ئاسایی) یان ڕەفتاری ئاسایی .

٣- فرەیی جیاوازی تیۆرییە جیاوازەکان کە تێکچوونەکانی ڕەفتار و هۆکارەکانیان ڕوون دەکەنەوە ، هەروەها بەکارهێنانی زاراوە و پێناسە کە ڕەنگدانەوەی دیدگای جیاوازن .

٤- جیاوازی لە پێوەرەکان و ڕەفتاری چاوەڕوانکراو لە کەسەکان کە ڕەنگە لەلایەن گروپێک یان چەند گروپێک لە کۆمەڵگادا لە بڕیاردان لەسەر تێکچوونی ڕەفتاردا وەربگیرێن .

٥- دەرکەوتنی تێکچوونی ڕەفتار لە پۆلە جیاوازەکانی کەمئەندامیدا ڕەنگە هەندێک جار زەحمەت بێت بۆ ئەوەی دیاری بکرێت کە ئایا ئەم تێکچوونە ڕەفتارە لە ئەنجامی ئەو کەمئەندامییە کەکەسەکە بەدەستیەوە دەناڵێنێت یان هۆکاری ئەو کەمئەندامییە یە (القمش و المعایطة ، ٢٠٠٩ ، ص ١٣) .

بۆ زاڵبوون بەسەر ئەم کێشەیە (سەختی هەبوونی پێناسەیەکی دیاریکراو بۆ کێشەکانی ڕەفتار) کۆمەڵێک پێوەر بەکارهێنراون بۆ بڕیاردان لەسەر ڕەفتارەکە وەک ناڕێک ، کێشەدار ، یان نائاسایی، ئەم پێوەرانە بریتین لە :

١- دووبارەبوونەوەی ڕەفتار : ئەوەی مەبەستمانە لە دووبارەبوونەوەی ڕەفتارێک ژمارەی جارەکانی ڕوودانی ڕەفتارەکە لە ماوەی دیاریکراودا . بۆ نموونە زۆربەی منداڵان جارجارە شەڕ دەکەن ، بەڵام هەندێکیان زوو زوو شەڕ لەگەڵ هەندێکی تر دەکەن . هەروەها زۆربەی خەڵک لە ماوەی یەک کاتژمێردا چەند جارێک دەستیان دەشۆن . زۆربەی منداڵان هەوڵدەدەن سەرنجی مامۆستاکانیان بەدەستبهێنن ، بەڵام هەندێکیان هەوڵدەدەن بە شیوەیەکی بەردەوام سەرنجی مامۆستا بەدەستبهێنن لە ڕیگەی نەشیاوەوە ، لەم کاتانەدا دەڵێین ئەم ڕەفتارانە نائاساییین یان نائاساییین بەهۆی ئەو دووبارەبوونانەوە ڕوودەدات .

٢- ماوەی بەردەوامبوونی ڕەفتارەکە : هەندێک ڕەفتار بە نائاسایی دادەندرێت ، چوونکە ماوەی ڕوودانیان نائاساییە ، بەو پێیەی ڕەنگە بۆ ماوەیەکی زۆر زیاتر یان زۆر کەمتر لەوەی کە ئاساییە بمێنێتەوە ، ڕەنگە زۆربەی خوێندکاران هەندێک جار نەتوانن تەرکیز بکەن بەڵام هەندێکیان ناتوانن زیاتر لە چەند چرکەیەک تەرکیز بکەن ، ڕەنگە هەمووومان توڕەببین و توڕەیمان چەند خولەکێک بەردەوام بێت ، بەڵام تەقینەوەی توڕەیی ڕەنگە بۆ هەندێکمان بۆ ماوەی کاتژمێرێک یان زیاتر بەردەوام بێت .

کۆرپە دەگری ، بەڵام هەندێک لە کۆرپە ڕۆژانە چەند کاتژمێرێک دەگرین ، کەواتە ڕەفتارەکە بە نائاسایی وەسفدەکرێت ئەگەر لە ماوەی خۆی لابدات (الخطیب ، ٢٠٠٣ ، لا ٩٢) .

٣- تۆپۆگرافیای ڕەفتار : مەبەست لە تۆپۆگرافیای ڕەفتار ئەو فۆڕمەیە کە وەریدەگرێت ، ڕەنگە منداڵان هەندێک جار بە ڕوونی نەنووسن ، بەڵام هەندێکیان بەبەردەوامی بەدەست ئەم کێشەیەوە دەناڵێنن ، شێوازی نووسینیان تەواو جیاوازە لە شیوازی نوسینی ئەوانی تر ، بۆ نموونە منداڵ ژمارەکان پێچەوانە دەکاتەوە وەک لەوەی کە هەیە .

٤- توندی ڕەفتار : ڕەفتار بە نائاسایی دادەندرێت ئەگەر چڕیەکەی نائاسایی بێت ، لەوانەیە ڕەفتارەکە زۆر بەهێز بێت یان زۆر لاواز بێت ، ڕەنگە هەموو منداڵان هەندێک جار بە دەنگێکی نەبیستراو قسەبکەن بەڵام هەندێک منداڵ هەرگیز بە دەنگێکی بیستراو قسەناکەن هەروەها ناڕەزایی خۆمان لە بارودۆخە نا ئارامکەرەکان دەردەبڕین ، بەڵام هەندێکمان لەبەر بێبایەخترین هۆکارەکان مێشکمان لەدەست دەدەین .

٥- توانای ڕەفتار : ئاماژەیە بۆ ئەو ماوەیەی کە لە نێوان هاندەر و ڕوودانی ڕەفتارەکە تێدەپەڕێک ڕەنگە چەند خولەکێک تێپەڕێت پێش ئەوەی خوێندکار وەڵامی ڕێنماییەکانی مامۆستا بداتەوە ، منداڵ لەوانەیە بۆ ماوەیەکی تا ڕادەیەک درێژ بێدەنگ ببێت پێس ئەوەی وەڵامی پرسیارێکی دیاریکراو بداتەوە (الخطیب ، ٢٠٠٩ ، لا ٧٣) .

پۆلێنکردنی کێشە ڕەفتارییەکان

به شێوەیەکی گشتی کۆمەڵێک پۆلێنکردن هەیە بۆ کێشە هەڵچوونی و ڕەفتاریەکان کە گرنگترینیان ئەمانەن :

یەکەم : پۆلێنکردنی پەروەردەیی

ئەم پۆلێنکردنە پەیوەندی بەو تێکچوونە هەڵچوونی و ڕەفتارییەوە هەیە کە لە ژینگەی قوتابخانەدا ڕوودەدەن و لە پڕۆسەکانی فێربوون و کارلێکی کۆمەڵایەتیدا ڕەنگ دەدەنەوە ، ئەو گرنگی دەدات بە پڕۆسە ئەکادیمییەکان و کوالێتی خزمەتگوزاری و پڕۆگرامی پەروەردەیی کە لەسەر بنەمای ئەو جۆرە تێکچوونانە پۆلێن دەکرێن ، بەو پێیەی بۆ چوار پۆل پۆلێنیان دەکات :

١- تێکچوونی پەیوەندی و پەیوەندیکردن .

٢- تێکچوونی هەڵچوونی توند .

٣- تێکچوونی ڕەفتار .

٤- تێکچوونەکانی پەیوەست بە فێربوون .

دووەم : پۆلێنکردنی پزیشکی

ئەم پۆلێنکردنە تیشک دەخاتە سەر هۆکارە ئەندامیەکانی پشت تێکچوونەکان و نیشانە پەیوەندیدارەکان و پۆلێنیان دەکات بۆ چوار گروپ بەم شێوەیە :

١- تێکچوونی گەشەکردنی زمانی گەشەکردن .

٢- تێکچوونی شیزۆفرینیا .

٣- تێکچوونی خەمۆکی کە لە ئەنجامی بەرکەوتن بە نەشتەرگەری ، زەبر یان رووداوی ئازاربەخش دروست دەبێت .

٤- تێکچوونی گەشەی خوێندنەوە .

ئەم پۆلێنکردنە لەسەر بنەمای هۆکارە ناوخۆییەکان وەک هۆکاری تێکچوونی ڕەفتار ، وەک ئەوەی لە کتێبی ڕێنمایی دەستنیشانکردن و ئاماری تێکچوونە دەروونیەکان – چاپی چوارەمی پێداچوونەوە (DSM –IV -TR) دا هەیە کە لەلایەن کۆمەڵەی دەروونی ئەمریکییەوە دەرچووە (A PA , 20 W H O,1992) .

چوارەم کتێبی ڕێنمایی دەستنیشانکردن و ئاماری نەخۆشییە دەروونیەکان ئەم پۆلانەی خوارەوەی لەخۆگرتبوو :

١- کێشەی گەشەکردن : دواکەوتنی دەروونی و ئەکادیمی و کێشەکانی تری گەشەکردن و گرفتی فێربوون.

٢- کێسەی تێکچوونی ڕەفتار : چالاکی زۆر ، شەڕەنگێزی ، سەرقاڵکردن ، تێکدان ، تاوانکاری ، درۆکردن و چەواشەکاری سێکسی .

٣- کێشەی دڵەڕاوکێ : دڵەڕوکێی جیابوونەوە ، دڵەڕوکێی کۆمەڵایەتی ، دوورکەوتنەوە لە بەرکەوتن لەگەڵ کەسانی تر .

٤- تێکچوونی خواردن : لاوازبوون یان تەنکبوونەوەی نەخۆشی ، بولیمیا ، قەڵەوی ، خواردنی ماددە زیانبەخشەکان .

٥- پێداویستیەکانی جووڵەیی : ڕاکێشانی قژ ، مژینی پەنجە ، گازگرتنی نینۆک .

٦- تێکچوونی دەرهاویشتن : میزکردنی بێ ئیرادە ، پیسایکردن .

٧- تێکچوونی زمان و قسەکردن : قسەکردنی شل (تەئتەئە) و ئافازیای دەنگی .

٨- تێکچوونەکانی تر : نەخۆشی دەروونی منداڵی و ئۆتیزم .

سێیەم : پۆلێنکردنی کۆمەڵەی دەروناسی ئەمریکی

کۆمەڵەی دەروناسی لە کتێبی دەستنیشانکردن و ئاماری نەخۆشیە دەروونیەکاندا باس دەست نووسی دەستنیشانکردن و ئاماری نەخۆشیە دەروونیەکان دەکات .

پۆلێنکردنێک بۆ ئەم تێکچوونە هەڵچوونی و ڕەفتاریانەی کە لە منداڵان و هەرزەکاراندا دەردەکەون ، بە پێی سروشتی ئەو نیشانانەی پەیوەستن پێیانەوە و جۆری خزمەتگوزاریەکان

و بەرنامەی چارەسەری گونجاو بۆ هەر یەکێکیان ، ئەم پۆلێنکردنە کۆمەڵێک تێکچوونی هەڵچوونی و ڕەفتاری بەرفراوان لەخۆ دەگرێت ، کە هەندێکیان لە خوارەوە باسکراون (سەنتەری پێسەر ، ٢٠٠١).

١- تێکچوونەکانی خۆگونجاندن .

٢- تێکچوونی دڵەڕاوکێ .

٣- تێکچوونی وەسوەسی – ناچاری .

٤- تێکچوونی فشاری دەروونی دوای کارەسات .

٥- بێدەنگی هەڵبژێردراو .

٦- کەسی سەرنج / تێکچوونی چالاکی زۆر .

٧- تێکچوونی ڕەفتار .

٨- تێکچوونی هەڵسووکەوتی نادروست .

٩- تێکچوونی دەماری بێئازاری خواردن .

١٠- تێکچوونی بۆلیمیک بۆ نەخۆشەکان .

١١- شڵەژانی دوو جەمسەری تێکچوونی مانیکی – خەمۆکی .

١٢- شڵەژانی خەمۆکی .

١٣- شڵەژانی ڕەهەندی ئۆتیزم .

١٤- تێکچوونی شیزۆفرینیا .

١٥- تێکچوونی تۆرید (الزغول ، ٢٠٠٦ ، ص ٤٥) .

چوارەم : پۆلێنی ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی WHO .

سەبارەت بە دەیەمین پۆلێنبەندی نێودەوڵەتی ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی ، ئەم پۆلێنانەی خوارەوەی تێکچوونی هەڵچوونی و ڕەفتاری لەخۆگرتبوو :

١- دواکەوتنی دەروونی (سوک ، مامناوەند ، توند ، قوڵ یان گەورە) .

٢- تێکچوونی گەشەکردنی دەروونی ، لەوانە :

أ- تێکچوونی گەشەکردن لە زمان و ئەرکەکانی قسەکردندا (تێکچوونی بێژەکردنی قسەکردنی تایبەت ، تێکچوونی دەربڕینی زمان ، تێکچوونی وەرگرتنی زمان ، تێکچوونی ئافازیای کتێبخانە کە لەگەڵ سەر ئێشە ، وە تێکچوونی گەشەکردنی دیکەی دیارینەکراو) .

ب – تێکچوونی گەشەسەندنی تایبەت لە کارامەیی خوێندندا (کێشەی تایبەتی خوێندنەوە، کێشەی ڕێنووسی تایبەت ، کێشەی ژمێریاری تایبەت ،کێشەی تێکەڵاو لە کارامەیی خوێندن ، وە تێکچوونەکانی تری دیارینەکراو)

پ – تێکچوونی گەشەکردنی تایبەت لە کارامەیی جوڵەدا .

ت – تێکچوونی گەشەسەندنی تێکەڵاوی تایبەت .

٣- تێکجوونی ڕەفتار و سۆزداری :

أ – ئەو تێکچوونانەی کە بەزۆری لە منداڵیەوە دەستپێدەکەن (چالاکی زۆر ، تێکچوونی چالاکی زۆر و کەمی سەرنج ADHD ، تێکچوونی هەڵسوکەوت و چالاکی زۆر ، تێکچوونەکانی تری دیارینەکراو)

ب – تێکچوونی ڕەفتار (قەتیز لە خێزاندا ، لە ڕووی کۆمەڵایەتیەوە نائاساییە ، لە دەرەوەی یاسا ، تەحەدا و دژایەتی ، تێکچوونەکانی تری دیارینەکراو)

ت- تێکچوونی ڕەفتاری و هەڵچوونی تێکەڵاو (تێکچوونی ڕەفتاری خەمۆکی ، تێکچوونی سۆزداری کە لە منداڵیدا سەرهەڵدانی تایبەتیان هەیە) (دڵەڕاوکێی جیابوونەوە ، تێکچوونەکانی تری دیارینەکاو)

پ – تێکچوونی سۆزداری کە لە منداڵیدا سەرهەڵدانی تایبەتیان هەیە (دڵەڕوکێ جیابوونەوە ، دڵەڕاوکێ فۆبی ، دڵەڕاوکێی کۆمەڵایەتی ، ڕکابەرایەتی خوشک و برا ، تێکچوونە هەڵچوونیە دیارینەکراوەکانی تر).

ج – تێکچوونەکانی کارکردنی کۆمەڵایەتی کە سەرەتایەکی تایبەتیان هەیە لە منداڵیدا (بێدەنگی هەلبژێردراو ، وابەستی کاردانەوە ، وابەستەیی بە بیرکردنەوەی داخراو ، تێکچوونەکانی تری دیارینەکراو)

ح – ناتەواوی پێداویستیەکان (ناتەواوی پێداویستیە کاتیەکان ، پێداویستیە درێژخایەنەکانی جوڵەیی یان دەنگی ، پێداویستی جوڵەیی و دەنگی هاوبەش) (نیشانەکانی تورید و شڵێژانە دیارینەکراوەکان)

خ – تێکچوونەکانی تری ڕەفتار و هەڵچوونی (میزکردنی خۆنەویست و پیسایکردنی خۆنەویست ، ئارەزووی خواردن و مادە نامۆکان ، تێکچوونی خواردن لە ساڵانی کۆرپەیی و منداڵیدا ، جوڵەی خۆنەویست ، تێکچوونی قسەکردن کە لە پۆلەکانی تردا پۆلێن نەکراون وەک (کالجلجة و واللقلقلة) ، و تێکچوونی ڕەفتاری و هەڵچوونی دیکەی دیارینەکراو (القريطی ، ٢٠٠٥ ، ص ٥٥٣) .

پێنجەم : پۆلێنەکانی تر

پۆلێنکردنی تری تێکچوونە ڕەفتاری و هەڵچوونیەکان هەن کە کۆمەڵێک ڕەهەند تێکەڵدەکەن و تا ڕادەیەک نیگەرانیە پزیشکی و پەروەردەی و کۆمەڵایەتی و یاساییە جیاوازەکان لەبەرچاو دەگرن لەوانە :

أ – کۆی تێکچوونە هەڵجوونی و ڕەفتارییەکان بۆ چوار ڕەهەند پۆلێن دەکات بە پشتبەستن بە تێبینی و خەمڵاندنی دایک و باوک ، مامۆستا ، پزیشک ، توێژینەوەی کەیس و بەکارهێنانی لیستی هەڵسەنگاندن دوای بەکارهێنانی بەرنامەی ئاماری کۆمپیتەری لەسەر داتاکان ، بەو پێیەی گەیشتە پۆلێنکردنی چوار ڕەهەندی تێکچوونەکان بەم شێوەیە :

١- تێکچوونی ناپێگەیشتن : لە کەمی سەرنج ، چالاکی زۆر ، ئەنارکیزم ، شکستهێنان لە جێبەجێکردن ئەرکەکان ، خەونەکان ، وابەستەیی و ئۆتیزمدا نوێنەرایەتی دەکرێت .

٢- تێکچوونی هەڵسووکەوتی خراپ لەوانە نافەرمانی ، یاخیبوون ، بێمتمانەیی بە کەسانی کە ، سەرپێچی، هێرشکردنە سەر ، وەڵامنەدانەوەی داواکاری و فەرمانی گەورەکان .

٣- تێکچوونی کەسایەتی : لەوانە کشاندنەوە ، شەرم ، خەمۆکی ، دڵەڕاوکێ ، تورەبوون ، کەمی متمانە بە خۆبوون و گرژی .

٤- لادانە کۆمەڵایەتیەکان : لەوانە دزی ، تێکدان ، شەڕانگێزی و خۆدزینەوە لە قوتابخانە ، وە مەیلی بەرەو منداڵانی تاوانبار و دڵسۆزی بۆیان .

ب- عبدالله (٢٠٠١) پۆلێنکردنێکی دیکە دەخاتە ڕوو کە کۆمەڵێک پۆل لەخۆدەگرێت بەم شێوەیە:

١-تێکچوونی ڕەفتاری ناپێگەیشتتوو : کۆمەڵێک تێکچوون و کێشەی هەڵچوونی و ڕەفتار لەخۆ دەگرێت وەک کەمی سەرنج ، چالاکی زۆر ، ئیمپاڵسیف ، خەونی رۆژانە ، خۆپەرستی ، پشتبەستن بە کەسانی دیکە ، ئۆتیزم .

٢- تێکچوونی دڵەڕاوکێ و نائارامی : لەوانە دڵەڕاوکێ ، ترس ، خەمۆکی ، شەرمنی ، ڕەفتاری ناچاری و وەسوەسە ، هەروەها هەستیاری زۆر .

٣- تێکچوونی خووی ڕەفتار : ئەمانە بریتین لە مژینی پەنجەی گەورە ، گازگرتنی نینۆک ، میزکردنی خۆنەویست ، تێکچوونی خەو ، کێشەی نەمانی ئارەزووی خواردن ، تێکچوونی قسەکردن وەک لکەلکە .

٤- کێشەی دۆستایەتی و پەیوەندی لەگەڵ ئەوانی تردا : لەوانە شەڕانگێزی ، کێبڕکێ ، ئیرەیی ، ئینترۆڤێرشن .

٥- تێکچوونی ڕەفتاری دژە کۆمەڵایەتی : بریتییە لە نافەرمانی ، یاخیبوون ، دزیکردن ، درۆکردن ، فێڵکردن ، هەڵهاتن لە قوتابخانە ، ماڵ ، تێکدان ..... هتد .

٦-کێشەکانی تری ڕەفتار : لەوانە بەکارهێنانی مادەی هۆشبەری پزیشکی ، ئالوودەبوون بە مادەی سەرخۆش و مادەی هۆشبەر ، جگەرە کێشان ، پراکتیزەکردنی هەڵسووکەوتی سێکسی هەڵە ، پاڵنەری خراپی بەرەو خوێندن ، هەروەها پراکتیزەکردنی خوی هەڵەی خوێندن (الزغول ، ٢٠٠٦ ، ص ٧٧) .

تایبەتمەندیەکانی ئەو منداڵانەی کە کێشەی ڕەفتارییان هەیە

١- چالاکی زیادە یان چالاکی لە ڕادەبەدەر : چالاکیی زیادە یان چالاکی زیادەڕۆیی بەو مانایە کە منداڵ چالاکیی جوڵەیی زیادەڕۆیی ئەنجام دەدات کە ئامانجدار نییە یان ئامانجێکی نییە ، زۆرجار لەگەڵ ماوەیەکی کورتی سەرنجی منداڵەکە و ئاسانکاری بڵاوبوونەوەیدا دەبێت .

٢- ڕەفتاری شەڕانگێزی : ڕەفتاری شەڕانگێزی و تێکدەر یەکێکە لە تایبەتمەندییە دەرونییە باوەکانی ئەو کەسانەی کە کێسەی ڕەفتاریان هەیە ، هەرچەندە وەڵامدانەوەکان بۆ توندوتیژی و شەڕانگێزی وەک ڕێگایەک بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان لە قۆناغە سەرەتاییەکانی ژیاندا لە هەموو منداڵاندا سەرهەڵدەدەن ، بەڵام بە زیادەڕەوی لە منداڵانی تووشبوو بە ڕەفتاردا ڕوودەدەن کێشەکانی شەڕانگێزی بریتیە لە زیانگەیاندن بە شتەکان یان بەرامبەر بە خۆی یان بەرامبەر بە کەسانیی تر وە بەکارهێنانی سزا وەک ئامرازێک بۆ کۆنترۆڵکردنی ڕەفتاری شەڕانگێزی ، ئەمەش دەبێتە هۆی زیادبوونی ڕەفتاری شەڕانگێزی لە منداڵدا .

٣- سەرقاڵبوون یان بێ ئاگایی : هەندێک لە منداڵان ڕووبەڕووی قورسایی دەبنەوە لە کاتی سەرنجدان لەسەر ئامانجێک یان چالاکیەک ، بۆیە زۆر بە ئاسانی سەرنجیان پەرت و بڵاو دەبێت .

٤- ڕەفتاری کشاندنەوە : منداڵان شکست دەهێنن لە ئەنجامدانی کارلێکێکی کۆمەڵایەتی و هەست بە کەمی توانای کێبڕکێکردن لەگەڵ هاوتەمەنەکانیان دەکەن بەهۆی شکستی خوێندنی دووبارەبووەوە ، ڕەنگە هەندێک لەو منداڵانە کە کێشەی فێربوونیان هەیە مەیلیان بۆ تەنیایی و داپڕانی کۆمەڵایەتی هەبێت و ئەمەش ڕەنگە ببێتە هۆی بێتوانایی بۆ ئەوەی کارلێکی ئەرێنی

لەگەل هاوتەمەنەکانیان یان ئەو گەورانەدا بکەن کە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکەن . کاریگەرییە نەرێنیەکانی کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی و پێنەگەیشتنی کەمتر نین لە کاریگەرییەکانی ڕەفتاری شەڕانگێزی و شێوازە ڕەفتارییە نەگونجاوەکانی تر و زۆرکەم کارێک لەگەڵ هاوتەمەنەکانیدا دەکات .

٥- دڵەڕاوکێ : تیۆرییە دەروونیەکان دەبینن کە دڵەڕاوکێ هۆکارێکی بنەڕەتییە بۆ زۆربەی کێشەکانی ڕەفتار لە منداڵاندا ، هەروەها منداڵانی دڵەڕاوکێ زۆرجار چەندین مۆدێلی ڕەفتاری پەرەپێدەدەن کە وەک تێکچوون سەیر دەکرێن ، هەروەها سەرچاوەی نەخۆشی کەسین و ڕێگری لە ئەرکە دەروونی و کۆمەڵایەتیەکان دەکەن و تاک بخاتە بازنەیەکی خراپەوە ئەمەش وایلێدەکات لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە نەگونجێت .

٦- نزمی یان لاوازی تێگەیشتن لە خود (خۆ بەکەم زانی) : ئەو منداڵانەی کێشەی ڕەفتاریان هەیە کەمتر متمانەیان بە خۆیان هەیە ، هەروەها چەمکی خودێکی ئەرێنیان نییە و چەمکی خودیان لە چاو هاوتەمەنەکانیان کە منداڵی ئاسایین نزمترە واتە خودیان نەرێنییە .

٧- خراپ گونجاندنی کۆمەڵایەتی : خراپ گونجاندنی کۆمەڵایەتی پەیوەندی بە پابەندبوون بە یاساکان و ڕێنماییەکان یان سیستەمی کۆمەڵایەتی و تێپەڕاندنی سنوورەکانیانەوە هەیە .

ئەنجامدانی کارێک کە لە لای کۆمەڵگە قبووڵ نییە ، پێشێلکردنی ڕێنماییەکانی قوتابخانە یان ئەوانی تر ، تاکی نەگونجاو لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە بەردەوام لە ململانێدایە لەگەڵ ئەو بەهایانەی کە دەبێت لە کۆمەڵگا و قوتابخانەدا مامەڵەیان لەگەڵدا بکرێت و ڕێزیان لێبگیرێت .

٨- وابەستەیی : زۆرێک لە منداڵانی توشبوو بە تێکچوونی ڕەفتار وابەسیەتت زیادەڕۆی بەدەست دەهێنن ، واتە زیادبوونی وابەستەیی بە کەسانی تر وە دایک و باوک و مامۆستا و ئەوانی تر ، لە ڕیگەی داواکردنی هاوکاری نائاسایی ، سروشتی ئەو چالاکییانەی کە هاوتەمەنەکانیان ئەنجام دەدەن ، هرچییەک بێت هەستکردن بە بێدەسەڵاتی یان بێدەسەڵاتی فێربوون یان وابەستەیی .

٩- دەستکەوتی ئەکادیمی : زۆربەی توێژینەوەکان ئاماژەیان بەوە کردووە کە دەستکەوتی ئەکادیمی ئەوانەی کێشەی ڕەفتاریان هەیە کەمە کاتێک بەراورد دەکرێت بە دەستکەوتی ئەکادیمی ئەوانەی کێشەی ڕەفتاریان هەیە کەمە کاتێک بەراورد دەکرێت بە دەستکەوتی ئەکادیمی منداڵانی ئاسایی (بطرس ، ٢٠١٠ ، ص ١٨) .

منداڵانی تێکچوو لە ڕووی هەڵچوون و ڕەفتارەوە بەزۆری بەدەست ئاستێکی نزم لە دەستکەوتی ئەکادیمیدا دەناڵێنن بە بەراورد بە هاوتەمەنەکانیان کە منداڵی ئاسایین و ئەم لاوازییە تەنها لە بابەتێکدا سنووردار نییە ، بەڵکو بۆ هەموو بابەتەکان و چالاکییە ئەکادیمییەکان درێژدەبێتەوە (الزغول ، ٢٠٠٦ ، ص ٨٧) .

هۆكارەكانی دروستبوونی كێشە ڕەفتارییەكان

١- هەستكردن بە ترس : ترس دۆخێكی سۆزداری ناوەكی سروشتییە كە لە هەموو مرۆڤێكدا بوونی هەیە بەڵام ترس لەوانەیە نەخۆشی بێت كاتێک ناگونجێت لەگەڵ واقعی ئەو شتەی كە لە واقیعدا هەیە ، واتە پەیوەندی ئەو لەگەڵ شتێكدا كە ترسناک نییە و بۆ ماوەیەک بەردەوام دەبێت ، كە ڕەنگە ببێتە هۆی ئەوەی منداڵەكە خۆی لەگەڵیدا نەگونجێت ، ئەمەش لە ڕەفتارەكانیدا ڕەنگ دەداتەوە ، یەكێک لە ڕێگاكانی لابردنی ترس لە منداڵدا ڕێگریكردنە لە وروژاندن بۆ ترس ، وە ئەوەش بە دووركەوتنەوە لە هۆكارەكانی ترس و ڕوونكردنەوەی ترسە نامۆكان و نزیككردنەوەیان لە تێگەیشتنی خۆی و بەستنەوەی بە شتە دڵگیرەكانەوە و دواجار دوركەوتنەوە لە بەكارهێنانی توندوتیژی بۆ چارەسەركردنی كێشەكان .

٢- كەمی متمانە بە خۆبوون : كە پەیوەستە بە هۆكارەكانی وەک ترس ، لاوازی جەستەیی یان ئەو بارودۆخە كۆمەڵایەتی و ئابووری و ژینگەییەی كە تێیدایە .

٣- كەشی خێزان : لە ڕێگەی پەیوەندی دایک و باوک و ڕادەی هاوئاهەنگی و لێكتێگەیشتن یان نەبوونی یان لەدەستدانی كەش و هەوای خێزانەوە دروست دەبێت ، لە ڕێگەی جیابوونەوەی دایک و باوک یان یەكێكیان یان بارودۆخی لەدەستدانی خێزانەكە كە دڵی منداڵەكاندا بوونیان هەیە ، ترس و ناسەقامگیری و هەستی دەمارگیری كە لە ئەنجامدا كاریگەری خراپی لەسەر ڕەفتارەكانیان دەبێت .

٤- چاوەڕوانییە نەگونجاوەكان بۆ ئاستی گەشەكردن : هەر قۆناغێكی گەشەكردنی منداڵ تایبەتمەندی و پێداویستییەكانی خۆی هەیە ، هەروەها دەستدرێژیكردنە سەر منداڵان بەهۆی هەڵسوكەوتەكانیەوە بۆیە دەبێت ئەوە لەبەرچاو بگیرێت كە چاوەڕوانییەكانی گەورە ساڵان لەگەڵ توانای منداڵان دەگونجێت .

٥- كێشەی تەندروستی : تەندروستی منداڵ گەورەترین كاریگەری هەیە لەسەر ڕەفتاریان چوونكە كەمیان هەیە ئەو هەستە كارایەیان دەربڕن ، بەتایبەتی ئەوانەی كە تووشی نەخۆشییە درێژخایەنەكان دەبنەوە كە كاریگەری لەسەر ئاستی چالاكی و ئەدای ئەكادیمییان هەیە .

٦- بەدخۆراكی : منداڵ كاریگەری لەسەر ئەو خۆراكە دەبێت كە دەیخوات منداڵێک كە خۆراكی ناهاوسەنگ بێت چەندین كێشەی ڕەفتاری نیشان دەدات .

٧- كەمی هەستیاری : ئەو منداڵانەی توانای بیستنیان لاوازە متمانەیان بە خۆیان نییە ، هەروەها ئەوانەی بینینی چاویان لاوازە ..... هتد (جودة ، ٢٠١٤ ، لا ٦٧) .

یەکەم : کێشەی ڕەفتاری شەڕانگێزی (هەڵسوکەوتی شەڕانگیزی)

ڕەفتاری شەڕانگێزی یەکێکە لە تایبەتمەندیەکانی زۆرێک لە منداڵان کە کێشەی ڕەفتار و هەڵچوونیان هەیە ، هەرچەندە شەڕانگیزی بە ڕەفتارێکی باو لە نزیکەی هەموو کۆمەڵگاکاندا دادەندرێت ، بەڵام پلەکانی شەڕانگێزی هەیە ، هەندێکیان قبووڵکراون وەک (بەرگریکردن لە خود ، بەرگریکردن لە مافی کەسانی دیکە ...... هتد) هەندیکی تریشیان قبووڵنەکراو و ڕەفتارێکی تێکدەر دادەندرێت لە لێکۆڵینەوە لەم ڕەفتارە چوونکە دەرئەنجامەکانی بە مەترسیدارتر دادەندرێت بۆ کۆمەڵگا لە دەرئەنجامەکانی ئەنجامی ڕەفتارەکانی تر کە تایبەتمەندی زۆرێک لە منداڵانی تێکچووی ڕەفتار (یحیی ، ٢٠٠٠ ، لا ١٨٥) .

پوختەیەک لەسەر چەمک و مانای شەڕانگێزی

چەمکی شەڕانگێزی لە دەروونناسی و بوارە جیاوازەکانیدا بەکاردێت بۆ نیشاندانی وەڵامێک کە مرۆڤ بەهۆیەوە وەڵامی نائومێدی و بێزاری و بێبەشی دەداتەوە ، بە هێرشکردنە سەر سەرچاوەی نائومێدی یان جێگرەوەی .

(Buss,1961) شەڕانگێزی بەم شێوەیە پێناسەدەکات : ڕەفتارێک کە تاکێک بە شێوەیەکی زارەکی ، جەستەیی یان ماددی ، ڕاشکاو یان نادڵنیایی ، ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ ، چالاک یان نەرێنی و لە ئەنجامی ئەم ڕەفتارەدا زیان یان کەمی جەستەیی یان مادی دەگەیەنێت لەسەر کەسەکە خۆی یان یان بەڕیوبەرەکە یان کەسانی تر .

(Berkowitz , 1964) بە ڕەفتارێک پێناسەی دەکات کە ئامانجی زیانگەیاندن بە مەبەستی زیانگەیاندن بە کەسانی دیکە .

(Robert Sears , 1989) شەڕانگێزی بەو ڕووداوە پێناسە دەکات کە تیایدا منداڵ بە مەبەست بەنیازی زیانگەیاندن بە کەسێکی تر یان شتێکی تر بێت و لەبەر ئەم هۆکارەش لێدانی يارییەکە بەبێ مەبەست شەڕانگیزی نییە و ناتوانێت مەبەست و ئامانجەکە بە شیوەیەکی ڕاستەوخۆ ببینین ، بەڵام ئێمە چاودێری دۆخی ڕاستەقینە دەکەین پاشان هەوڵدەدەین مەبەست و ئامانجەکە بەپێی ئەوەی بینیومانە پێشبینی بکەین (مختار ، ١٩٩٩ ، ص٥٠) .

هەر ڕەفتارێکە کە لە هەر کاردانەوەیەکدا دەربڕدرێت بە ئامانجی زیانگەیاندن یان ئازار بە خود یان کەسانی دیکە یان لەناوبردنی موڵک وماڵی خۆی یان یان موڵک و ماڵی مرۆڤ لە ئەوانی تر (کوافحة و عبدالعزیز ، ٢٠١٠ ، ص١٦٣) .

شێوەکانی شەڕانگیزی

١- شەرانگێزی دوژمنکارانە : بە پاکترین شیوەی شەڕانگێزی دادەندرێت کە تیایدا زیانێکی زۆر بە ئامانجەکە دەگەیەندرێت نوێنەرایەتی ئامانجی سەرەکی خۆی دەکات کە لە ئەنجامدا دەستدرێژیکار هەست بە ڕق و کینە و بێزاری دەکات لە ئامانجەکە .

٢- شەڕانگێزی بە مەبەست : بە مەبەست (مەبەست) زیانگەیاندن لەخۆدەگرێت ، بەڵام ئامانجی سەرەکی بریتیە لە خۆپاراستن یان هەندێک ئامانجی تر ، بۆ نموونە بۆکسێنەرێکی پیشەگەر کە هەوڵدەدات زیان بە بەرامبەرەکەی بگەیەنێت بە ئامانجی بەدەستهێنانی سەرکەوتن و ناوبانگ .

٣- شەڕانگێزی ئەرێنی : بەشی شەڕانگیزی سروشتی مرۆڤە نەک تەنها بۆ پاراستن لە هێرشی دەرەکی بەڵکو بۆ هەموو دەستکەوتێکی دەروونی و بۆ سەربەخۆیی لەسەر بنەمای شانازی کە وا لە تاک دەکات لە نێو هۆکارەکانیدا سەری بەرز ڕابگرێت ، ئەم مانایە لە چیرۆکەکانی مێژوودا ڕوون دەردەکەوێت .

٤- شەڕانگێزی نەرینی : ئەگەر بەئاگایی یان نائاگایی بگۆڕدرێت بۆ چەک ، ئەوا لە پەیوەندی لەگەڵ مرۆڤ و لە پەیوەندی لەگەڵ ژینگەکەیدا بەهەمان شیوە لە بەرژەوەندی مردن و لەناوچوون کاردەکات (العقاد ، ٢٠٠١ ، ص ٩٩) .

لەڕووی شێوازەوە دەتواندرێت فۆڕمەکانی ڕەفتار بەم شێوەیە پۆلێن بکرێت :

١- شەڕانگێزی زارەکی ، ئاماژەیی یان هێما : وەڵامێکی دەنگییە کە هەڵگری هاندەرێکە کە زیانی هەیە بۆ هەستی بوونەوەرێکی زیندووی تر ، وە شێوەی هاوارکردن ، گوتن ، قسەکردن ، جنێودان ، بانگکردنی نازناوەکان ، وەسفکردنی کەسەکانی دیکە بە عەیبەکانیان یان سیفەتە خراپەکانیان ، بەکارهێنانی وشە یان دەستەواژەی هەڕەشە ئامێز یان بەکارهێنانی نیشانەکانی وەک دەرهێنانی زمان یان تفکردن .

٢- شەڕانگیزی جەستەیی : کە جەستە یان هەندێک لە بەشەکانی بۆ هێرشکردنە سەر کەسانی تر بەکاردێت ، بۆیە (دەست ، نینۆک ، قاچ ، ددان ، بەکارهێنانی چەک ..... هتد) ئەم شەڕانگیزییە بۆ ئەوەیە کە ئازار و زیان بە کەسانی تر بگەیەنێت .

٣- شەڕانگیزی بەرامبەر بە خود : شەڕانگێزی لە هەندێک منداڵدا دەبینینەوە کە کێشەی ڕەفتاریان هەیە کە ڕەنگە ئاڕاستەی خود بێت و ئامانجی زیانگەیاندن بە خود بێت وەک منداڵ

هەڵدەستێت بە دراندنی جلەکانی یان کتێبەکانی یان کەرەستەکانی یان کێشان بە دەموچاو یان قژ ڕاکێشان یان بریندارکردنی جەستە بە نینۆک یان گازگرتن .

٤- دەستدرێژی بۆسەر موڵک : بەواتای لەناوبردنی تاک و تێکدانی موڵک و ماڵی ئەوانی تر و لەناوبردنی وەک شکاندن و سوتاندن و دزینی موڵک و خاوەندارێتی بە نهێنی و بە ئاشکرا

(بدیر، ٢٠١٥ ، لا ١٢٦) .

دووەم : کێشەی کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی

پوختەیەک لەسەر چەمک و مانای کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی

فەرهەنگی دەروناسی پێناسەی کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی دەکات بەم شیوەیە : شێوازێکی ڕەفتار ، بەزۆری تایبەتمەندە بە دوورخستنەوەی تاک لە خۆی و لە ئەنجامدانی ئەرکەکانی ژیانی ئاسایی و ئەمەش بێزاری و گرژی و نائومێدی لەگەڵدایە ، هەروەها کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی دورکەوتنەوە لە ڕەوتی ژیانی کۆمەڵایەتی ئاسایی دەگرێتەوە ، ئەمەش لەگەڵ نەبوونی هاوکاری و نەبوونی هەستکردن بە بەرپرسیارێتی و هەندێکجاریش تا ڕادەیەک هەڵهاتن لەو واقیعەی کە تاک تیایدا دەژی (یحیی ، ٢٠٠٠ ، ص ١٩٣) .

کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی بریتیە لە مەیلی دوورکەوتنەوە لە کارلێکی کۆمەڵایەتی و شکست لە بارودۆخە کۆمەڵایەتیەکان بە شیوەیەکی گونجاو و نەبوونی شێوازەکانی پەیوەندی کۆمەڵایەتی (کوافحة و عبدالعزیز ، ٢٠١٠ ، ص ١٦٥) .

کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی بە گشتی بریتیە لە مەیلی دوورکەوتنەوە لە کارلێکی کۆمەلایەتی ، بەشدارینەکردن لە دۆخە کۆمەڵایەتیەکان بە شێوەیەکی گونجاو ، وە شێوازەکانی پەیوەندی کۆمەڵایەتی و ئەم ڕەفتارە لە دامەزراندنی پەیوەندی کۆمەڵایەتی یان دروستکردنی هاوڕێیەتی لەگەڵ هاوتەمەنەکان دەستپێدەکات ، ڕق لە بەرکەوتن لەگەڵ ئەوانی تر و دابڕان لە مرۆڤ و ژینگەی دەوروبەر و بێباکی بەرامبەر بەو شتانەی کە لە ژینگەی دەوروبەردا ڕوودەدەن ، لەوانەیە لە ساڵانی پێش قوتابخانە دەستپێبکات و بۆ ماوەیەکی درێژ بەردەوامبێت ، ڕەنگە بە درێژایی تەمەن بەردەوامبێت (یحیی ، ٢٠٠٠ ، لا ١٩٣) .

هۆکارەکانی دروستبوونی کێشە ڕەفتاریەکان

هۆکارەکان بریتین لە :

یەکەم : هۆکارە بۆماوەییەکان

بەڵگەی زانستی ئاماژە بەوە دەکات کە هەندێک نەخۆشی دەروونی و تێکچوونی هەڵچوون و ڕەفتار سەرچاوەی بایەلۆجی – بۆماوەییان هەیە ، کە بەهۆی هۆکارە بۆماوەییەکانەوە مەیلی هەندێک لە تاکەکان دیاری دەکرێت بۆ توشبوون بە هەندێک نەخۆشی دەروونی یان بۆ توشبوون بە تێکچوونی هەڵچوونی و ڕەفتاری .

دڕندەیی ، هەڕەشە ، بێبەشکردن و ...... هتد ، بۆ ئەوەی ئەم جۆرە هۆکارانە ئامادەکاریەکانیان چالاک بکەن ، بۆ نموونە بەڵگەکان نیشاندەدەن کە خەمۆکی ، دڵەڕاوکێ و هەندێک لە تێکچوونی هەڵچوونی و ڕەفتار ئامادەباشی جینی وبۆماوەییان هەیە ، لە کاتێکدا هەندێکی تر سەرچاوەی دەمارییان هەیە کە لە کەموکورتی لایەنە فیسۆلۆژییە کارایەکانی سیستەمی دەماریدا نوێنەرایەتی دەکرێن لە ئەنجامی تێکچوونی سادە یان لەناوچوون لە دەمارە خانەکاندا یان لە ئەنجامی چالاکی نائاسایی دەمارەکان ، وەک ئەوەی لە تێکچوونی چالاکی زۆر کەمی و کەمی سەرنجدا هەیە و تێکچوونی دەردانی ڕژێنەکانیش ڕۆڵێکی دیار دەگێڕێت لە سەرهەڵدان و گەشەکردنی هەڵچوونەکان و تێکچوونی ڕەفتار ، وەک زیادبوونی دەردانی هۆرمۆنی تایرۆکسین کە لەلایەن ڕژێنێکەوە دەردەدرێت غودەی دەرەقی دەبێتە هۆی زیادبوونی چالاکیی و جوڵە و تورەبوون لە منداڵاندا ، مەیلی خەوتن ، بێهێزی ، زیادبوونی هەستیاری و مەیلی شەڕکردن ، لەکاتێکدا زیادبوونی دەردانی هۆرمۆنی سێکسی تێستۆستیرۆن دەبێتە هۆی زیادبوونی تورەیی و کێشەی دڵەڕاوکێی ناچاری و شەڕانگێزی

(الزغول ، ٢٠٠٦ ، ص ٨٦) .

ڕەفتار کاریگەر دەبێت بە هۆکارە بۆماوەییەکان یان هۆکارە دەماریەکان یان هۆکارە بایۆکیمیاییەکان یاخود بە هەموو هۆکارەکان پێکەوە وە هەروەها زۆر بەڵگە هەن پەیوەندی نێوان هۆکارە بایەلۆجیەکان بە شڵەژانەکانی ڕەفتاری و هەڵچوونی توندی منداڵان دەسەلمێنێت (کوافحة و عبدالعزیز ، ٢٠١٠ ، لا ١٤٥) .

هەروەها سەلمێندراوە کە پەیوەندییەکی ئەرێنی لە نێوان ئەم تێکچوونانەدا هەیە وەکو وەسوەسە و خەمۆکی و لە نێوان نەخۆشیەکانی دڵ و ڕەقبوونی خوێنبەرەکان و بەرزبوونەوەی پەستانی خوێن و هەندێک هەوکردن وەک ئەنفلۆنزا و تایفۆید و گۆڕانی هۆرمۆنەکان لەکاتی منداڵبوون و سوڕی مانگانە و وەستانی سوڕی مانگانەدا هەیە . جگەلەوەش ، ڕێژەی زۆری خوێ لە جەستە و خوێندا وەک سۆدیۆم ، تێکچوونی سۆزداری زیاد دەکات و ڕێژەی شلەمەنی تێدا زیاد دەکات ، هەروەها تێکچوونی ڕژێنی غودەی دەرەقی و ڕژێنەکانی ئەدرناڵ (القمش و المعایطة ، ٢٠٠٩ ، ص ٢٥) .

دووەم : هۆكارە ژینگەییەكان

هۆكارە ژینگەییەكان لە باوترین هۆكارەكانن كە دەبنە هۆی تێكچوونی هەڵچوون و ڕەفتار لە منداڵیدا .

ژینگە نوێنورایەتی كۆی ئەو هاندەرە ماددی و كۆمەڵایەتیانە دەكات كە تاك لە سەتەوەختی دروستبوونیەوە تا مردنی لەگەڵیاندا كارلێك دەكات .

بەركەوتنی دایكی دووگیان بە ئەزموونە ئازار بەخشەكان ، كێشەی سۆزداری و كۆمەڵایەتی، ڕووداو ، توشبوون بە فشار و نەخۆشی ، جگە لە خراپ بەكارهێنانی ماددە هۆشبەرەكان و مەستكەرەكان ، ئالوودەبوون بە جگەرە كێشان ، خواردنی دەرمانی پزیشكی ، بەركەوتنی تیشكی (X) ، بەدخۆراكی ، دروستبوونی هۆكارەكان و هۆكارەكانی تر كە دایكی دووگیان بەركەوتەی دەبێت دەبێتە هۆی تێكچوون لە دەردانی ڕژێنەكانی پێكهاتەی كیمیایی خوێنەكەی دەگۆڕێت ، كە بەشێوەیەكی نەرێنی لە گەشەكردن و تایبەتمەندی و شێوازی ڕەفتاری كۆرپەكەیدا ڕینگدادەتەوە .

دەرئەنجامی زۆرێك لە لێكۆڵینەوەكان لەم بارەیەوە دەریانخستووە كە زۆرێك لەو كێشە هەڵچوونی و ڕەفتاریانەی كە منداڵان پراكتیزەی دەكەن ، دەرئەنجامئ ئەو ئەزموونە ئازار بەخشانەن كە دایكی دووگیان بەدەستیەوە دەناڵێنێت .

دەمارگیری ، گۆڕانی باری دەروونی ، جوڵەی زۆر ، خراپی سەرنجدان ، توڕەبوون ، بێهێزی ، شەڕانگێزی ، هێرشی دڵەڕاوكێ ، خەمۆكی ، خراپی هەماهەنگی جوڵەیی و تێكچوونەكانی تر بە پلەیەكی زۆر لە هۆكارەكانیاندا پەیوەستن بەو جۆرە ئەزمونانەی كە دایكی دووگیان پێیدا تێدەپەڕێت .

هەروەها هۆكارە ژینگەییەكان ڕۆڵێكی بەرچاو دەگێڕن لە تێكچوونی هەڵچوونی و ڕەفتار لە منداڵان لە قۆناغەكانی دوای لەدایك بوون .

ژینگەی ماددی نوێنەرایەتی ئەو میدیایە ڕاستەقینەیە دەكات كە تاك لەگەڵیدا كارلێك دەكات و لە ڕێگەیەوە مەیلی جیناتیەكانی دەبلورین ، توانا و ئەركەكانی گەشە دەكەن ، ئەزموون و زانستەكانی بەدەست دەهێنێت ، هەڵوێست و مەیلی هەستەكانی پەرەپێدەدات و فێری داب و نەریتی و زمان و یاساكانی ڕەفتار دەبێت (Berk,2001) .

بەپێی سروشتی ئەزموونەكان و جۆری ئەو هاندەرە كۆمەڵایەتی و ماددیانەی كە تاك بەركەوتەی دەبێت و كارلێكیان لەگەڵدا دەكات ، ئاستی گەشەكردن دیاریدەكرێت ، لەسەر بنەمای ئەمەش كردار و شێوازەكانی ڕەفتارەكانی جیادەكرێنەوە .

خێزان نوێنەرایەتی یەكەم ژینگەی كۆمەڵایەتی دەكات كە منداڵ تێیدا گەورە دەبێت و كارلێك لەگەڵیدا دەكات و تاڕادەیەكی زۆر پشتی پێدەبەستێت بۆ دابینكردنی پێداویستیەكانی

و پەرەپێدانی توانا و زانیاری و لێهاتوویەکانی ، پەیوەندی منداڵ لەگەڵ دایکیدا یەکەم پەیوەندییە کە دروستی دەکات و یەکێکە لە گرنگترین پەیوەندیەکان لە گەشەکردنی کەسایەتیدا ، دایک یەکەم سەرچاوەیە کە پێداویستیە بایەلۆژیەکانی تێردەکات و پشتگیری و پاراستن و خۆپەرستی و ناسکی و پێداویستییە دەروونیەکانی دیکەی بۆ دابین دەکات .

پاراستنی زۆر و ترسی زۆر و نازپێدان لەوانەیە بەشداربێت لە دروستکردنی دەرکەوتنی هەڵچوونی و ڕەفتاری کە بۆ منداڵەکە قبووڵناکرێت ، وەک وابەستەیی ، دڵەڕاوکێی جیابوونەوە، ئیرەیی و یاخیبوون .

سەبارەت بە فەرامۆشکردن و پشتگوێخستن و تێرنەکردنی پێداویستیەکانی منداڵ و پێشکەشکردنی خۆشەویستی و ناسکی و بەکارهێنانی شێوازەکانی هەڕەشە و سزادان و دڕندەی لە ڕاهێنان و گرنگیدان بە منداڵەکەدا وە شێوازەکانی تری چاودێری نەرێنی ، لەوانەیە ببنە هۆی سەرهەڵدانی هەڵچوونی و تێکچوونی ڕەفتار لە ناویدا ، وەک شەڕەنگێزی ، لەدەستدانی متمانە بە کەسانی دیکە ، ئاستی نزم لە چەمکی خود ، تێکچوونی قسەکردن ، دڵەڕاوکێ ، خۆگۆڕین و یاخیبوون ، نافەرمانی و تێکچوونە سۆزداری و نافەرمانیەکانی تر .

ڕۆڵی خێزان لە کاریگەری لەسەر تایبەتمەندیەکانی منداڵ تەنها لە ڕۆڵی دایکدا سنوردار نیە باوک لە ڕێگای ئەو شێوازانەی چاودێری و پەروەردە کە لەگەڵ منداڵەکانیدا پەیڕەوی دەکات و لە پەیوەندیەکەی لەگەڵ ژنەکەیدا بەشداری ئەم کارە دەکات ، گومان و پشتگوێخستن و زیانگەیاندنیان و لێدانیان و سزادانیان و سەرپەرشتینەکردنیان ، جگە لە ناکۆکی و شەڕە زۆرەکانی لەگەڵ هاوسەر و منداڵەکانی ، تا ڕادەیەکی زۆر بەشدارن لە گەشەکردنی تێکچوونی سۆزداری و ڕەفتاری لە منداڵاندا دەکات .

دیارترینیان ڕەفتاری خۆپاراستن ، دڵەڕاوکێ ، لەدەستدانی متمانە بە کاسەنی دیکە ، ڕاکردن لە ماڵەوە و خەمۆکی فاکتەری تر هەیە کە پەیوەندی بە خێزانەوە هەیە کە ڕەنگە ببێتە هۆی ڕوودانی تێکچوونی هەڵچوون و ڕەفتار کە نوێنەرایەتی دەکرێت لەو دۆخە سترێسانەی کە لە ئەنجامی ئەو قەیرانە ئابووری و کێشە کۆمەڵایەتیانەی کە خێزانەکە بە دەستیەوە دەناڵێنن ، جگە لە بوونی مۆدێلی خراپ کە تێیدا نوێنەرایەتی دەکرێن باوک ، دایک ، یان خوشک و براکان.

جگە لەوەش بێگومان شێوازی خۆراکی خێزان و کوالێتی و شێوازەکانی خۆراک تا ڕادەیەک بەشدارن لە گەشەکردنی هەندێک تێکچوونی هەڵچوونی و ڕەفتاری لە منداڵاندا ، سەبارەت بە ژینگەی دووەم کە تاک لەگەڵ هاندەرەکانیدا کارلێک دەکات لە باخچەی ساوایان و قوتابخانە حکومیەکاندا نوێنەرایەتی دەکرێت ، ئەوان دامەزراوەی کۆمەڵایەتی – پەروەردەیی پێک دەهێنن کەخەمی پرۆسەی پەروەردە و گواستنەوەی میراتی کلتووری بۆ نەوەکانە و یارمەتیان دەدەن کە گەشەکردنی یەکگرتوو لە هەموو لایەنەکانی کەسایەتی خۆیاندا بە پێدانی زانست و

زانیارییان ، پەرەپێدانی توانا دەروونیەکانیان ، پەرەپێدانی تواناکانی خۆیان لایەنە هەڵچوونی و کۆمەڵایەتی و ئەخلاقیەکان و زمان و توانای جوڵەیان .

کوالێتی ئەو ئەزموونانەی کە منداڵان لە قوتابخانەدا بەرکەوتەی دەبن ، کاریگەرییەکی بەرچاوی هەیە لەسەر سەرهەڵدانی تێکچوونی هەڵچوون و ڕەفتار لە نێوانیاندا ، بوونی هاوتەمەنە خراپەکان و کۆمپانیای خراپ و ڕاگرتنی پەیوەندی پشێو لەگەڵ منداڵ و مامۆستاکانی تر ، جگە لە هەڵئاوسانی شێوازەکانی مامەڵەکردن لەلایەن مامۆستایانەوە و زیادەڕەوی لە بەکارهێنانی ڕەخنە و گاڵتەجاڕی و سزادان لەلایەن ئەوانەوە و گرتنەبەری ئەو شێوازانەی کە بریتین لە لەسەر بنەمای سەرکوتکردن و ئیندۆکتریناسیۆن ، نەبوونی لێبووردەیی و ڕێگەنەدان بە منداڵان بۆ بەشداریکردن و دەربڕینی بۆچوونەکانیان ، ڕەچاونەکردنی هەموو جیاوازییە تاکەکەسییەکان ڕەنگە یەکێک بێت لە هۆکارە ئەگەرییەکان بۆ سەرهەڵدانی تێکچوونی نەخۆشی ، پارانۆیا ، یاخیبوون ، نافەرمانی ،نائارامی ، خۆگۆڕین ، کشانەوە ، شەرمن ، سەرقاڵکردن و نەبوونی تەرکیز وەڵامی سۆزدارین کە ڕەنگە منداڵ لە ئەنجامی ئەو ئەزموونە ناخۆشانەی کە لە ژینگەی قوتابخانەدا ڕووبەڕووی دەبێتەوە پەرەی پێبدات .

کاریگەری ژینگە درێژ دەبێتەوە بۆ ئەوەی سروشتی سیستەمی کلتووری باو لە کۆمەڵگەدا بگرێتەوە ، کە ژینگە داخراوەکان کە تێیدا شێوازە پەروەردەییە توندەکان زاڵن لە پەرەسەندنی تێکچوونی هەڵجوونی و ڕەفتاردا بە بەراورد لەگەڵ کۆمەڵگای مامناوەند ، کەمتر توند یان لێبووردەتر (الزغول ، ٢٠٠٦ ، لا ٨٩) .

سێیەم : هۆکارە دەروونی و کۆمەڵایەتیەکان

أ- هۆکارەکانی خێزان

هەروەها شێوازەکانی مامەڵەی دایک و باوک کاریگەری زۆریان لەسەر ڕەفتای منداڵیکانیان هەیە ، بەوپێیەی ژینگەی خێزانەکە لە قاڵب دەدەن کە توخمێکی سەرەکیە لە دروستبوونی کەسایەتی منداڵەکەدا ، ئەو مامەڵەیەی کە بەنازکردن و پاراستنی زیادەڕۆیی تایبەتمەندە هەندێک جار دەبێتە هۆی نافەرمانی و توڕەیی و داواکاری زیادەڕەوی و هەوڵدان بۆ کۆنترۆڵکردنی ئەوانی دیکە و نەبوونی بەرپرسیارێتی و وابەستەیی .

سەبارەت بەو منداڵانەی کە مامەڵەکردنیان بە پاوانخوازی تایبەتمەندە ، ئەوان زیاتر گوێڕایەڵ و ملکەچی دەسەڵاتن ، هەستکردن بە ئاسایش و ترسنۆکی لەگەڵ هاوتەمەنەکانیان ، وە شێوازی لەرزین هەیە ، کە تایبەتمەندە بە پەیڕەونەکردنی میتۆدۆلۆژیایەکی جێگیر و ڕینگە دڵەڕاوکێ و ترس لە نێوان منداڵاندا دروست بکات ، بەو پێیەی شێوازی سزا و پاداشت بە شێوەیەکی هەڕەمەکی بەکار دێت ، دوور لە زانست و بابەت گەرایی ، کەسایەتی ناجێگیر .

هەروەها لەوانەیە شێوازێکی جیاکاری هەبێت کە بەیەکسانی نێوان منداڵەکان لە ئەنجامی هۆکاری جۆراو جۆر وەک ڕەگەز ، تەمەنی کاتی ، ڕیزبەندی لەدایک بوون ، تەندروستی یان فۆرمی ئەخلاقی تایبەتمەندبێت و کاریگەری هەبێت لەسەر بنیاتنانی کەسایەتی ، جا لە باوکەوە بێت یان دایک یان هەردووکیان .

ئەم مەیلە ڕق و کینە و ڕەتکردنەوە لە ڕۆحەکاندا بەهێزتر دەکات کە ڕەنگە ڕەفتاری شەڕانگیزانەدا دەربرِێت کە ئاڕاستەی خۆی دەکات یان بەرامبەر بە کەسانی دیکە بە شیوازی جۆراو جۆر (الظاهر ، ٢٠٠٨ ، ص ٢٤٩) .

ب- هۆکارەکانی قوتابخانە

هەندێک لە توێژەران پەنجەی تۆمەتبارکردنله ئەزموونەکانی قوتابخانە وەک هۆکارێکی گرنگی کێشەی ڕەفتارەکان نیشان دەدەن و ڕونکردنەوەیەکی لەو شێوەیە لەژێر ڕۆشنایی هەندێک زانیاری بەردەست سەبارەت بە گەشەکردنی کێشەی ڕەفتار لە هەندێک لە منداڵاندا دوای پەیوەستبوونیان بە قوتابخانە لۆژیکییە ، هەرچەندە پێش ئەوە خۆیان گونجاندووە و لەگەڵ ئەوەشدا هیچ بەڵگەیەکی زانستی نییە کە بیسەلمێنێت ڕەوایەتی ئەم گریمانەیە تەنها شتێک کە دەتواندرێت بگوترێت ئەوەیە کە ئەزموونەکانی قوتابخانە (شێوازەکانی کۆنترۆڵکردن کە بەکارهێندراون ، چاوەڕوانییەکان ، هەڵوێستەکان ...هتد) کاریگەرییان لەسەر بەجۆرێکی تر لەسەر ڕەفتار و هەستەکانی منداڵان هەیە (الخطيب و الحديدي ، ٢٠٠٩ ، لا ٢٠٧).

جگەلەوەش شێوازەکانی مامەڵەی مامۆستایان لەگەڵ خوێندکاران کاریگەری لەسەر کێشەی ڕەفتاری خوێندکاران هەبووە ، میتۆدی پاوانخوازی هەیە کە تیایدا مامۆستا ئەو کەسەیە کە فەرمان و قەدەغە دەکات ، بە بەکارهێنانی میتۆدی زۆرەملێ بە هەموو جۆرەکانیەوە وە ئەو شێوازە بێباکانە کە چارەسەر و پەیوەندییەکی تێدا نییە کە ئاژاوە زاڵە و کۆنترۆڵی تێدا نییە و ئەو شێوازە لەرزینە کە لە توندی و نەرمیدا زاڵە دوور لە زانستی و بابەتییەت (الظاهر ، ٢٠٠٨ ، لا ٢٥٩) .

هەروەها پڕۆگرام کاریگەری لەسەر گونجانی فێرخواز هەیە ، پڕۆگرامێک هەیە کە ئارەزوو و مەیلی فێرخوازەکان لەبەرچاو دەگرێت ، واتە پڕۆگرامەکە لە دەوری فێرخوازدا سەنتەرە ، لە کاتێکدا پڕۆگرامێکی تر هەیە کە بێباکە لە مەیل و ئارەزووی فێرخوازان ئەو بابەتانە لەخۆدەگرێت کە هەموویان هۆکارن کە کاریگەرییان لەسەر گونجاندن یان خۆگونجاندن نەبوونی فێرخواز هەیە (الظاهر ، ٢٠٠٨ ، لا ٢٩٦) .

هەروەها هۆکاری تری قوتابخانە هەن کە بەشدارن لەسەرهەڵدانی کێشەی ڕەفتار و سۆزداری لە نێو خوێندکاراندا ، لەوانە : بەکارهێنانی هێز لەگەڵ خوێندکاردا ، یەکدەنگی و ڕۆتینی ڕۆژانەی بێزارکەر ، نەگۆڕی لە فێرکردنی بەهێزکردنی هەڵەی هەندێک ڕەفتاری مۆدێل یان نموونەی خراپ ، جا لەلایەن هاوکارانەوە بێت یان مامۆستایان خۆیان ، نەبوونی

یەکدەنگی لە مامەڵەکردن لەلایەن ئیدارە ، مامۆستایان ..... هتد (کوافحة و عبدالعزیز ، ٢٠١٠ ، لا ١٤٥) .

ج- هۆکارە کلتوریەکان

ئەو هۆکارە کلتورییانەی کە تاک تێیدا گەورە دەبێت کاریگەرییان لەسەر گەشەکردنی سۆزداری و کۆمەڵایەتی و ڕەفتاری هەیە ، لەوانە بەهاکان ، ستانداردە ڕەفتارییەکان ، داواکارییەکان ، تابوەکان ، ڕۆڵی میدیا جۆراوجۆرەکان لە هاندانی توندوتیژی ، مەی و ماددە هۆشبەرەکان ، هاوتەمەنەکانی و کاریگەرییان و هەر چینێکی کۆمەڵایەتی هەندێک لە بەها و نەریت و کلتووری خۆی پێکدەهێنێت و ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە داڕشتن و پێناسەکردنی شێوازەکانی مامەڵەی دایک و باوک و شێوازەکانی ئەندامەکانی لە پەروەردەکردنی منداڵ بەپێی بەهاکانی کلتوورەکە جیاوازی بەها کە لە پەیوەندی چینایەتییەوە سەرچاوە دەگێڕێت ، جیاوازی لە دیدگادا پێکدەهێنێت و هەریەکەیان منداڵەکانی ئامادە دەکەن بۆ پراکتیزەکردنی بارودۆخ و چینە کۆمەڵایەتییە هاوشێوەکان .

(Rutter & Quinton 1976) بەو ئەنجامە گەیشتن کە پەیوەندییەکی نزیک لە نێوان چینە کۆمەڵایەتیەکان و کێشەکانی ڕەفتاردا هەیە ، جگە لەوەش کەمی ماددی و کلتووری و کاریگەرییەکی بەچاوی هەیە لەسەر نەبوونی دەرفەت و هەلومەرجی سروشتی بۆ گەشەکردن وەک ئەوەی پەروەردەی هاوچەرخ داوا دەکات ، بەو پییەی خێزانی هەژار ناتوانن پێداویستییە سەرەتاییەکان بۆ گەشەکردنی دروستی منداڵەکانیان مسۆگەر بکەن ، بۆ نموونە ناتوانن یارییە پێویستەکان بۆ منداڵەکە دابین بکەن ، کە بە بڕوای هەموو پەروەردەکاران باشترین ڕێگایە بۆ فێربوون ، ئەگەری هۆکارەکان بۆ شکستی منداڵە هەژارەکان زۆرە ، هەروەها هەمووان ئاگاداری کاریگەرییە نەرێنیەکانی شکست و بێزاری لەسەر دەروونی منداڵەکە ، کە ڕەنگە زۆرجار ببێتە هۆی ڕەفتاری هەڵە و نادروست .

لەلایەکی تریشەوە مامەڵەکردن لەگەڵ منداڵدا ڕەنگە بەپێی کلتوری کۆمەڵگا جیاواز بێت ، لە کلتوری ئێمەدا ، بەگشتی بۆمان دەردەکەوێت کە هەندێک جیاکاری لە مامەڵەکردن لەگەڵ گۆڕاوەی ڕەگەزدا هەیە ، بۆیە باوکان بەگشتی زیاتر لە مێینەکان بەدڵن لە کوڕان بە هۆکاری بەرهەمهێنانی کلتوری ئێمە و ئەمەش ڕەنگە لە کۆمەڵگەی ڕۆژئاوادا کەمتر بێت .

هەروەها نۆرمی کۆمەڵایەتی هانی ڕەفتاری شەڕانگێزی دەدات لە نێرینەکاندا و لە مێینەکاندا پەسەندی ناکات ، وەک چۆن نێرەکان لەلایەن دایکیەوە هاندەدرێن بۆ شەڕکردن و دەربڕینی شەڕانگێزی بەرامبەر بە منداڵانی تر ، لە کاتێکدا شەڕانگیزی ئاشکرا بۆ کچان لەلایەن دایکیانەوە هاننادرێت ، خراپ بەکارهێنانی منداڵان ئەوەیە بە شیوەیەکی سەرەکی پەیوەندی بە کلتوری کۆمەڵگاوە هەیە ، کە بەشدارییەکی زۆر دەکات لە نائارامیدا (الظاهر ، ٢٠٠٨ ، لا ٢٩٧) .

چوارەم : تیۆرە دەروونیەکان

أ- ڕێبازی دەروون شیکاری

ڕێبازی دەروونشیکاری ، کە سیگمۆند فرۆید سەرچاوە و بنەماکانی دامەزراند ، هەوڵیدا لادانەکانی ڕەفتار لە ریگای ئەزموونەکانی منداڵان لە قۆناغە سەرەتاییەکانی ژیاندا لەژێر بنەماکانی شیکاری دەروونیدا روون بکاتەوە ، وەک چۆن هەندێک ئەزموونی سەرەتایی ناخۆش لە (نست) دا سەرکوت دەکرێت ، بەڵام ئەم ئەزموونە سەرکوتکراوانە بەردەوام دەبن لە ڕۆڵی خۆیان لە ڕەفتاری ڕێنمایدا و بەم جۆرە دەبنە هۆی لادان لە ڕەفتاردا ، لایەنگرانی قوتابخانەی دەرون شیکاری لەم چوارچێوەیەدا تێکچوونی ڕەفتار ڕوون دەکەنەوە (یحیی ، ٢٠٠٠ ، ص ٧٧) .

ڕەفتاری تێکجوو بە بۆچوونی ئەم ڕێبازە لە ئەنجامی تێرنەکردنی ڕەمەکە جۆراوجۆرەکانی تاکەوە دێتە ئاراوە و ئەگەر نەتوانێت تێریان بکات پەنا بۆ سەرکوتکردن و میکانیزمە جۆراو جۆرەکانی دیکەی بەرگری دەروونی دەبات ، ئەوەی کە تێکچوونی دەروونیش دەرئەنجامێک دەبێت لە نەبوونی یەک دەنگی لەلایەنەکانی کەسایەتیدا ، کە بریتین لە (ئەو ، من ، منی باڵا) (الروسان ، ٢٠٠٩ ، لا ٤٥) .

ب- ڕیبازی ڕەفتاری

لایەنگرانی ئەم ڕێبازە پێیان وابوو کە ڕەفتاری ڕواڵەتی تاکە سەرچاوەی زانیارییەکە دەتوانرێت متمانەی پێ بکرێت ، هەروەها جەختیان لەسەر گرنگی ژینگە لە پێکهاتنی ڕەفتاری تاکەکەسیدا کردەوە و ئەوانیش سەیری پەیوەندی نێوان ڕەفتاری ڕواڵتی و هاندەرە ژینگەییەکانیان کرد و واتسن و لایەنگرانی پێیانوابوو کە ڕەفتاری مرۆڤ کۆمەڵێک خووە کە تاک لە قۆناغەکانی گەشەکردنیدا فێری دەبێت و بەدەستی دەهێنێت ، و هێزەکانی مێشک کۆنترۆڵی درووستبوونیان دەکەن ، کە بریتین لە هێزەکانی خۆگرتن و هێزی وروژاندن کە کۆمەڵێک وەڵامی مەرجدار و دەوروژێنن و ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو هۆکارانەی کە تاک لە نێوانیاندا بەرکەوتەی دەبێت لە ژینگەدا ، ئەم تیۆرییە لە دەوری ژینگەی پرۆسەی فێربوون لەبەدەستهێنانی فێربوونی نوێ یان لەناوچوونی یان دووبارەکردنەوەی ، ڕەفتاری مرۆڤ ئەو ڕەفتارەیە کە لە ڕێگای فێربوونەوە بەدەستی دەهێنێت ، ڕەفتاری تاک توانای چاککردن یان گۆڕانکاری هەیە بەد روستکردنی هەندێک بارودۆخی پەروەردەیی دیاریکراو (الحريري و الامامي ، ٢٠١١ ، ص٩٠) .

هەروەها تیۆری ڕەفتار ئاماژە بەوە دەکات کە زۆرینەی ڕەهای ڕەفتاری منداڵ لە ڕێگەی فێربوونەوە بەدەست دێت و ئەمەش بۆ ڕەفتاری نائاسایی دەگونجێت وەک چۆن بۆ ڕەفتاری ئاسایی دەگونجێت (بدير ، ٢٠١٥ ، ص ١٦) .

بۆیە پێیان وایە کە هەڵسوکەوتی تێکچوو بەرهەم و دەرئەنجامی بارودۆخی ژینگەیە و پڕۆسەی دەروونی خودی نییە و گرنگی بەو شتانە نادات کە لە نەست یان قوڵایی مرۆڤایەتیەوە یان لەوانی تردا هەیە ، وەک لە ڕەوتی شیکاریدا دەیبینێت ، بۆیە ئەم ڕەوتە ڕەفتارەکان لەبەرچاو دەگرێت وەک دیاردەیەکی فێربوون کە بەپێی یاسا تایبەتەکان بەدەست دەهێندرێت (یاساکانی فێربوون یان مەرجدارکردن) (الروسان ، ٢٠٠٩ ، لا ٤٣) .

پێنجەم : هۆکارە پزیشکیەکان (گرفتی بینین و بیستن)

أ- گرفتی بینین

ئەو کەسانەی کە گرفتی بینینیان هەیە کێشە و گیروگرفتیان بۆ دروست ئەبێت لەلایەنی کۆمەڵایەتی (وەک نەگونجاندن لەگەڵ کەسانی دیکە و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لەلایەنی دەروونی (وەک هەستکردن بە کەمی و بڕوانەبوون بە خود) لایەنی پەروەردەیی (لاوازی لە لایەنی خوێندن و نەگونجاندنی پرۆگرامی خوێندن لەگەڵ کەمئەندامییەکەیان و نەبوونی کەرەستەی پێویست بۆ خوێندن) کە ئەمانە هۆ کارن بۆ ئەوەی کێشەی شەڕانگیزی یاخود کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی بەرپا ببێت لە منداڵدا .

منداڵی نابینا هەستی توڕەیی هەیە لە ئەنجامی ئەو ململانێیەی لەناو ئەودا ڕوودەدات لە نێوان ئارەزووی سەربەخۆیی و ناچاربوون بە پشت بەستن بە کەسانی تر، ئارەزووی ئەوە دەکات شتێک بۆ خۆی بکات یان کارێکی دیاریکراو ئەنجام بدات، لە هەمان کاتدا خۆی لەوەدا دەبینێتەوە کە ناتوانێت ئەوە بکات، بۆیە ناچارە پشت بە کەسانی دیکە ببەستێت بۆ ئەنجامدانی ئەو کارانە ، ئەم هەستانەی توڕەیی منداڵی بیناش دەتوانێت هەستی پێبکرێت کاتێک بەهۆی تەمەنی بچووکەوە ڕێگری لێدەکرێت کارێکی دیاریکراو ئەنجام بدات، بەڵام ئەم هەستانە لە ڕادەی خۆیان لە منداڵی نابینادا جیاوازن، بەو پێیەی منداڵی بینین بەم زووانە دەتوانێت پەرە بە کاری خۆی بدات توانای ئەنجامدانی ئەم کارە و بەم شێوەیە بتوانێت بە شێوەیەکی سەربەخۆ ئەنجامی بدات، بۆیە هەستی توڕەیی نامێنێت.ئەو هەیبووە، و ئەمەش پێچەوانەی ئەوەیە کە منداڵی نابینا دەگرێتەوە، کە ڕەنگە نەتوانێت بە شێوەیەکی گونجاو پەرە بەو جۆرە توانایانە بدات بەهۆی نەبوونی هەستی بینین، بۆیە وابەستەی کەسانی تر دەمێنێتەوە بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە و ئەوانی تر، هەربۆیە هەستی توڕەیی بۆ ئەو بەردەوام دەمێنێتەوە، ئەمە جگە لەوەی بەردەوام تواناکانی لەگەڵ تواناکانی هاوکارە بینەرەکانی بەراورد دەکات، کە لەلایەن it هەستکردن بە بێدەسەڵاتی و پاشان بەردەوامبوون لە هەستکردن بە توڕەیی لەم چوارچێوەیەدا زۆرجار منداڵی کوێر هەست بە بێزاری و شکست دەکات، ئەمەش دەگەڕێنێتەوە بۆ هۆکارە ناوخۆییەکان کە پاڵیان پێدەنێت بۆ ئەوەی خۆی تاوانبار بکات یان هەندێکجار ئازاری بدات و ئازاری خۆی بدات، ئەمەش ئەوەیە کە پێی دەوترێت خۆئاڕاستەکردن ڕەفتاری شەڕانگێزی، و یەکێکە لە سێ نەخش، لە نێو ڕەفتاری شەڕانگێزیدا،

یەکەمیان ڕەفتاری شەڕانگێزی جەستەییە، کە بە لێدانی ئەوانی تر نیشان دەدرێت، دووەمیان ڕەفتاری شەڕانگێزی زارەکییە، کە بە جنێودان، گێلکردن، جنێودان، نوێنەرایەتی دەکرێت، و سووکایەتیکردن بە کەسانی تر. یەک لەسەر سێی ڕەفتاری شەڕانگێزی خۆئاڕاستەکراو، زۆرێک لە توێژینەوەکان ئاماژەیان بەوە کردووە کە منداڵانی نابینا بە دەگمەن خەریکی ڕەفتاری شەڕانگێزی جەستەیی دەبن، جۆری دووەم کە بریتییە لە ئاڕاستەکردنی زارەکی، لەنێو منداڵانی نابینا بەتایبەتی پیاواندا بەربڵاوە. شایەنی باسە پرۆسەی تێکەڵکردنی منداڵی نابینا لەگەڵ کەسانی دیکە، واکردنی هەستکردن بەوەی کە کەسێکی ئاساییە، ڕاهێنانی لە کارامەیی جۆراوجۆر، پەروەردەکردنی خێزانی دروست و کارلێکی ئەرێنی، هەموو ئەو هۆکارانەن کە یارمەتی دەدەن بۆ بەدەستهێنانی گونجانی دەروونی و کۆمەڵایەتی ، و پاشان ڕۆشنگەریمان لە حاڵەتێکی گونجانی دەنگیدا لە لایەنە سۆزدارییەکانەوە سەرهەڵدەدات، بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە هەڵوێستی خێزانیی و شێوازی پەروەردەکردن ڕۆڵێکی کاریگەریان هەیە.لە دروستبوونی هەستە ئاساییەکان لە منداڵی نابینادا (سليمان و الببلاوي ، ٢٠١٠ ، لا ٢٧ – ٣١) .

ب- گرفتی بیستن

وەک ئاماژەمان پێدا ئەوانەی گرفتی بیستنیان هەیە ڕووبەڕووی کێشە و گرفتی جۆراو جۆر دەبنەوە ، لەدەستدانی توانای بیستنی تەواو یان بەشێکی دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی چەندین کێشەی ڕەفتار لە منداڵدا لە جۆر و توندییەکەیدا و ئەم کێشانەش بەشدارن لە سنووردارکردنی گەشەی هەڵچوونی منداڵەکە، هەروەها کەمی ئەزموونی خێزان لە مامەڵەکردن لەگەڵ کێشەکانی بیستندا ڕەنگە بەشداربێت لە توندبوونەوە و ئاڵۆزی ئەم کێشانە .

کێشەی کەسانی خاوەن کەمئەندامی بیستن وەک گرفتی دەروونی (هەستکردن بە گومان و دڵەڕاوکێ هەندێک جاریش هەست بە شەڕانگیزی دەکەن لە ئەنجامی نەتوانینی بەدواداچوون و کارلێککردن، هەروەها زۆرجار بەهۆی نەتوانینی بەشداریکردنیان تووشی بارودۆخی بێزاری دەبن ، کێشە کۆمەڵایەتییەکان (ئەم گرفتانە لە ئەنجامی گرژبوونی پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان دروست دەبێت وەک نەگونجان لەگەڵ کەسانی تر کە ئەمەش بەهۆی کەمئەندامیەکەیانەوە دروست دەبێت و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی و لاوازی لە دروستکردنی پەیوەندی کۆمەڵایەتی) کێشەکانی ژینگەیی (لە کێشەکانی پەیوەندی خێزان، پەروەردە، کار و گونجانی گشتی لەگەڵ ژینگەی دەوروبەردا نوێنەرایەتی دەکرێت ، سەرەڕای بەردەستبوونی زمانی هێماکان لە نێوان نابیست و ناگۆ) ، گرفتی خودی (ئەمانە تایبەتمەندی نەخۆشییە کە کەمئەندامان بە گشتی تووشی دەبن، هەرچەندە توندی و جۆرەکانیان بەپێی بارودۆخی هەر کەمئەندامێک بە جیا جیاواز بووە، لە باوترین تایبەتمەندییەکانیشدا دڵەڕاوکێ و گۆڕانی باری دەروونی و هەستیاری و گومان هەیە) ، کێشەی پەروەردەیی (لەو شوێنانەی کە پەروەردەی ئەم گرووپە پێویستی بە دامەزراوەی کارامەیی و کەرەستەی تایبەت هەیە لەسەر ئاستێکی تایبەت، و پەروەردەکەیان پێویستی بە کات و ماندووبوونی زۆرە) (عامر ومحمد ، ٢٠٠٨، لا ١٩٨) .

تایبەتمەندی کۆمەڵایەتی و سۆزداری (زمان یەکەم ئامرازی پەیوەندیکردنە، بۆیە کەم بیستن تووشی کێشەی گونجاندن دەبن لە گەشەسەندنی کۆمەڵایەتی خۆیاندا، ئەمەش بەهۆی نەبوونی بەرچاوی توانا زمانەوانییەکانیان و سەختی دەربڕینی خۆیان و سەختی تێگەیشتن لە کەسانی دیکە، جا چ لە بواری خێزاندا بێت ، کار، یان ژینگەی کۆمەڵایەتی بە گشتی، بۆیە تاکی کەڕ وەک ئەوەی بە گۆشەگیری لەگەڵ تاکی ئاسایی دەژی کە ناتوانن لێی تێبگەن، و ئەوان کۆمەڵگەی زۆرینەن کە ناتوانن بە زمانی ئیشارەت یان بە زمانی پەنجەکان گوزارشت لە خۆیان بکەن، و هەر لەبەر ئەم هۆکارە لاوازی بیستن مەیلیان پێکهێنانی یانەیەک وە کۆمەڵگایەکی تایبەت بە خۆیان هەیە بەو پێیەی ئەم یانانە و کۆبوونەوانە بۆ ئەوان گرنگییەکی تایبەتیان هەیە.چونکە زۆرێکیان بەرەوڕووی بارودۆخی بێزاری دەبنەوە کە لە ئەنجامی کارلێکی کۆمەڵایەتی نێوان تاکی ئاسایی و کەڕەوە دێتە ئاراوە ، وەک چۆن تاکەکانی کەم بیستن هەوڵدەدەن خۆیان لەو بارودۆخانە بەدوور بگرن کە دەبنە هۆی کارلێکی کۆمەڵایەتی لەگەڵ کۆمەڵێک تاک، و ئەوان مەیلیان هەیە پەیوەندی کۆمەڵایەتی لەگەڵ یەک یان دوو تاک دابمەزرێنن، بۆیە مەیلیان بۆ گۆشەگیری هەیە، ئەوانیش لە سەرەتای پێگەیشتنی کۆمەڵایەتییەوە دەناڵێنن بە بەراورد بە هاوتەمەنە گوێگرەکانیان، بەهۆی کێشەکانی پەیوەندی زارەکی لە نێوان ئەم تاکانەدا) (زریقات ، ٢٠٠٦ ، لا ٩٥) .

گفتوگۆی هۆکارەکان

ناکرێت بە دڵنیایەوە هۆکاری ڕاستەقینەی پشت تێکچوونی هەڵچوونی و ڕەفتاری بگوترێت ، چوونکە ئەو جۆرە تێکچوونانە وەک پێویست گرنگی پێنەدرابوون لە هەوڵێکدا بۆ دیاریکردنی هۆکارەکان ، هەروەها زۆر حاڵەت لەخۆدەگرێت کە ئاستیان لە توندەوە تا مامناوەند تا توندی نزمە و هۆکارەکانیان نادیارە هەرچەندە هەندێک هۆکاری تێکچوونەکان دەگەڕێننەوە بۆ کۆمەڵێک هۆکاری پێکهاتەی بۆماوەیی (جیناتی) و ژینگە ، بەڵام ناتواندرێت کە ئەم جۆرە هۆکارانە لە پشت هەموو تێکچوونەکانەوە وەستان و بەهۆی زۆری و فرەییانەوە .

ڕەنگە هەندێک تێکچوون لە هۆکارەکانیاندا بگەڕێتەوە بۆ هۆکاری پێکهاتەی بۆماوەیی ، لە کاتێکدا هەندێکی تر لەوانەیە هۆکاری ژینگەیی بێت ، هەندێکی تریش هەن کە ڕەنگە بەرهەمی کارلێکی تێکەڵەیەک لە هۆکارە بۆماوەییەکان و ژینگە پێکەوە بن بە گشتی ئەو هۆکارە ئەگەرییانە کە لە پشت ئەو جۆرە تێکچوونانەوە وەستاون ، بۆیە ناکرێت تەنها هۆکارێک پشتی پێ ببەستین و ئەوانی تر پشت گوێ بخەین چوونکە ڕەفتاری مرۆڤەکان ئاوێتەیەکە لە ئامادەباشی بۆماوەیی کە پاشان کاریگەر دەبێت بە هۆکاری هۆکاری ژینگەیی دەروونی و کۆمەڵایەتی (الزغول ، ٢٠٠٦ ، لا ٣١) .

نابینا و پەککەوتەیی بینین

پوختەیەک لەسەر نابینا

بینین یەکێک لە گرنگترین هەستەوەرەکان کە وەک دەروازەیەک وێنەو شتە بیندراوەکانی جیهانی دەرەوە بۆ جیهانی ناوەوە دەگوێزێتەوە هەستەوەری بینینە ، هەموو زانایان لە پێشەوەی هەمووشیان (پیاژێ و برۆنەر و ڤیۆتسکی ... هتد) لەسەر ئەوە کۆکن کە یەکێک لە قۆناغەکانی گەشەکردنی مەعریفی ، قۆناغی ئایقۆنی و شتە بیندراوەکانە ، واتا منداڵ لەو قۆناغەدا تەنها لە ڕێگای وێنەو شتە بیندراوەکانەوە فێر دەبێت و بیریش دەکاتەوە .

هەستەوەری بینین کۆڵەکە و پایەی سەرەکی پرۆسەی فێربوونە لەبەر ئەوەی نزیکەی ٨٠٪ ی کار و چالاکیەکانی قوتابخانە لە پێشەوەی هەمووشیان خوێندنەوە و نوسین و بیرکاری ، پشت بە بینین دەبەستن ، ئینجا ئەگەر منداڵ کێشەی بینینی هەبێت و جێگرەوە و شێوازی گونجاوی بۆ دابین نەکرێت ئەوا کاریگەری خراپی لەسەر زۆربەی چالاکیەکانی ناو پۆل دەبێت و بەراورد بە کەسانی ئاسایی دوادەکەوێت و زۆربەی بەهرە و تواناکانی بە تایبەتی ئەوانەی پەیوەندیان بە بینینەوە هەیە بەرەو لاوازی دەچن (قەرەچەتانی ، ٢٠١٦ ، ل ١٧١-١٧٢) .

نابینا و لاوازی بینین یەکێکە لەو پۆلانەی کەمئەندامی کە ئێمە سوودمەند دەبین لە بەرنامەکانی پەروەردەی تایبەت و خزمەتگوزارییە پاڵپشتییەکان . لاوازی بینین ئاستی توندی و کاریگەری لەسەر گەشەی مرۆڤ جیاوازە ، ئەم کەمئەندامییە ڕەنگە لاوازییەکی بەرچاوی بینین بێت، و ڕەنگە بە مانای لەدەستدانی بینین بێت نەک تەنها لاوازی ، لە هەردوو حاڵەتەکەدا کاریگەری نەرێنی لەسەر ئەدای خوێندن دەبێت، ئەمەش بەو مانایەیە کە خوێندنی خوێندکار لە پۆلی ئاساییدا بەبێ خوێندنی تایبەت و خزمەتگوزاری پاڵپشتی لەڕادەبەدەر قورس دەبێت. ئەم بەشە باس لە لاوازی بینین دەکات و زاراوەی پەیوەست بەوەوە دەخاتە ڕوو. لە بابەتەکەدا کورتەیەک لە گەشەسەندنی مێژوویی پەروەردەی کەسانی کەم بینین دەخاتە ڕوو.هەروەها بابەتەکە باس لە هۆکارەکانی کەم بینایی دەکات و ڕوونی دەکاتەوە (الخطیب وآخرون ، ٢٠١٣ ، لا ٢٥٩) .

تێڕوانینێکی مێژوویی بۆ پەرەپێدانی چاودێری بۆ کەم بیناکان

لەو سەردەمانەدا هیچ چاودێریەکی پەروەردەیی نەبوو کە باس بکرێت کە کەمبینا لە ژیانێکی نەهامەتیدا دەژیا ، کە هەندێک لە دایک و باوکان منداڵە نابیناکانیان دەبرد بۆ جوڵاندنی سۆزی خەڵک بۆ ئەوەی سواڵیان پێبکەن ، لە نووسینە کۆنەکانی ئەفلاتون و ئەرستۆدا هاتووە کە پێویستە بە لەسێدارەدان یان دەربەدەری دەرەوەی وڵات لە کەم بیناکان ڕزگارمان بێت ، ئەمەش لە یاساکانی لیکرۆگۆسۆلۆن هاتە ئاراوە و لە ڕۆما بۆ ماوەیەکی زۆر خەڵک کەم بینایان لە ڕووباری تیبەردا دەخنکاند تا ڕۆمۆلۆس هات کە ئەم ڕەفتارەی تا ڕادەیەک سنووردار کرد ، وەک چۆن داوای کرد کە پێویستی پێکهێنانی کۆمەڵەی مەدەنیانە بۆ بڕیاردان لەسەر ئەوەی کە ئایا کەسی کەم بینا شایستەی هاووڵاتیبوونی باشە یان نا، و ڕەنگە هۆکاری ئەم ڕەتکردنەوەی کەم بینایە بۆ هەندێک لەو بیروباوەڕ و ئەفسانە کولتوورییانە بگەڕێتەوە کە باو بوون دەربارەی ئەو لەو کاتەدا، وەک ئەو ئەفسانە کولتوورییەی کە دەست لێدان لە کەسی کەم بینا ڕەنگە هەوکردن بگوازێتەوە بۆ کەسی دەست لێدەر، وە کە دەستەکانی مەترسیدارن بۆ سەر تەندروستی گشتی، بەجۆرێک کە هەندێک لە دایکان ڕێگە بە کەم بیناکان نادەن دەست لە منداڵەکانیان بدەن و سروشتی ئەو دوورخستنەوەی کۆمەڵایەتییە لە ڕەتکردنەوەی کۆمەڵگا کۆنەکاندا دەردەکەوێت بۆ کەم بیناکان بۆ پراکتیزەکردنی هەر کارێک ، بۆ نموونە لە میسری کۆن، کەم بیناکان لە هەندێک کاری سادەدا دامەزران. هەروەها هەندێک کۆمەڵگا کەم بینایان بە بەرجەستەکردنی نەفرەتی خوداوەندەکان دەزانی. بۆیە کەم بیناکان تووشی جۆرەکانی گۆشەگیری و زەلیلکردن بوون کە ڕەنگە بگاتە ئاستی کوشتن ، هەندێک لە گروپە کۆنەکان کەسانی کەم بینایان بە بارگرانییەک لەسەر کۆمەڵگا دەزانی ، وە کە هێز و پێگەی خۆی لاواز دەکات، بۆیە هیچ دەربازبوونێک لێی نییە، بەپێی ئەو بنەمایەی کە باوەڕیان پێی هەبووە، کە ئەمەش پێویستی خۆبەدوورگرتنە لە هەموو ئەندامێکی لاوازی کۆمەڵگا (مصطفي، ٢٠٠٠، لا ١٤٩) .

جۆرەکانی نابینا و لاوازی بینین و پۆلێنکردنیان

لەوانەیە کەسانی کەم بینین بەم کەمئەندامانە لەدایک بن، یان لەوانەیە لە هەر کاتێکی دواتردا لە ژیانیاندا بە تەواوی یان بەشێکی تووشی کێشەی بینین بن ، حاڵەتی توندی لاوازی بینین ئەو حاڵەتەیە کە مرۆڤ لە لەدایکبوونیەوە تەواوی بینین لەدەست دەدات و بەپێی هەندێک تێبینی کە لەلایەن (زلتون تون وئەوانی تر) تۆمارکراوە، ئەو کەسانەی پێش نزیکەی تەمەنی پێنج ساڵی بینایی خۆیان لەدەست دەدەن، وێنەیەکی کەمبوونەوەی بینینیان لەدەست نادات. ئەو منداڵانەی لە چەند ساڵی یەکەمی ژیانیاندا بە تەواوی بینایی لەدەست دەدەن،

دەبێت وەک ئەوەی دەکەونە حاڵەتی توندەوە سەیر بکرێن ، سەبارەت بەو منداڵانەی کە دوای تەمەنی پێنج ساڵی بینینیان بە تەواوی یان بەشێکی لەدەست دەدەن، لەوانەیە تا ڕادەیەک یان پلەیەکی تر چوارچێوەیەکی بینینی ئەرێنی و کاریگەر بپارێزن ، ئەم جۆرە کەسانە دەتوانن بە دەست لێدان هەست بە شتێک بکەن و بیرۆکەیەکی بینراویان هەبێت لەسەر ئەو شتە بە پشتبەستن بە ئەزموونە بینراوەکانی پێشوویان و تێبینییە بینراوەکانی ئەم کەسانە سنووردارە و بەندە بە پلەی مانەوەی بینین.

لە ژێر ڕۆشنایی ئەو تێڕوانینانەی پێشوودا، دەتوانین ئەم پلە جیاوازانەی خوارەوەی لاوازی بینین لە پەیوەندی لەگەڵ کاریگەرییەکانی تێکچوونەکە لەسەر چالاکییە هەستیارەکان و ئەزموونەکانی بیرەوەری جیا بکەینەوە:

١- لەدەستدانی بینین بە تەواوەتی لە لەدایکبوونەوە یان پێش تەمەنی پێنج ساڵی بەدەست دێت.

٢- نابینایی تەواو کە لەدوای تەمەنی پێنج ساڵییەوە بەدەست دێت.

٣- لەدەستدانی بەشێکی بینایی لە کاتی لەدایک بووندا، پێش تەمەنی پێنج ساڵی بینینیان لەدەستداوە.

٤- لەدەستدانی بەشێکی بینایی بەدەستهێنراو، کە دوای تەمەنی پێنج ساڵی بینایی خۆیان لەدەستدا.

توێژەران تەمەنی پێنج ساڵییان بە تایبەتی وەرگرتووە، چونکە منداڵ لەم تەمەنەدا دەتوانێت بیرۆکەیەکی هەبێت لەو شێوە یان وێنانەی کە دەیبینێت و لە مێشکدا دەیهێڵێتەوە، هەروەها توانای بیرهێنانەوەی شێوەی هەیە (عبید ، ٢٠٠٠م ، ص ٣١-٣٢) .

وە هەروەها دەرکەوتەکانی تێکچوونی بینین دابەشکراون بەسەر چەند جۆرێکدا لەوانە :

١- کورتبینی (حالة قصر النظر) (Myopia) :

دەرکەوتەکانی ئەم حاڵەتە لە سەختی بینینی دووردا دەردەکەون نەک لە نزیک شتەکان. هۆکاری ئەم دۆخە ئەوەیە کە وێنەی تەنە بینراوەکان دەکەوێتە بەردەم تۆڕی چاو ، ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە تۆپی چاو لە درێژی ئاسایی خۆی درێژترە ، چاویلکەی پزیشکی بە عەدەسەی قووڵەوە بەکاردەهێنرێت بۆ ڕاستکردنەوەی بینینی شتەکان، بەجۆرێک ئەم عەدەسانە یارمەتی پڕۆژەکردنی وێنەی شتەکان دەدەن لەسەر خودی عەدەسەی تۆڕەی چاو.

٢- درێژبینی (حالة طول النظر) (Hyporopai) :

دەرکەوتەکانی ئەم حاڵەتە لە سەختی بینینی تەنەکانی نزیک نەک دوور دەردەکەون، هۆکارەکەی لە حاڵەتێکی لەو جۆرەدا دەگەڕێتەوە بۆ کەوتنی وێنەی تەنە دیارەکان لە پشت

تۆڕی چاو، چونکە تۆپی چاو کورتترە لە درێژییەکەی بۆ بینینی ئاسایی ڕاست بکەرەوە، و چاویلکەی پزیشکی بە عەدەسەی چەقاوە بەکاردەهێنرێت بۆ پرۆژەکردنی وێنەی تەنەکان لەسەر خودی تۆڕی چاو (روسان ، ١٩٩٦ م ، ص ١١٧) .

٣- سەختی تەرکیزکردن (ئاستیگماتیزم) (اللابؤرية) (Astigmatism) :

ئەم حاڵەتە لە ئەنجامی کەموکوڕی یان ناڕێکی لە شێوەی کۆرنیا یان هاوێنە ڕوودەدات، ئەمەش دەبێتە هۆی شکاندنی ناڕێکی ڕووناکی کە دەکەوێتە سەریان، بەو پێیەی ڕووناکی بە شێوەیەک بڵاودەبێتەوە کە دەبێتە هۆی کاڵبوونەوەی وێنەکە. لە زۆربەی حاڵەتەکاندا دەتوانرێت ئەم حاڵەتە بە نەشتەرگەری یان عەدەسەی چاو چارەسەر بکرێت (القمش و المعايطة ، ٢٠٠٧ م ، ل ١١٥).

٤- گلوکۆما (الجلاكوما) (Glaucoma) :

زۆرجار گلوگما بە ناوی ئاوی شین ناودەبرێت ، حاڵەتێکە کە لە ئەنجامی زیادبوونی دەردانی شلەیەکی ئاوی کە لە کۆرنیا پێشەوەدا هەیە دروست دەبێت ، یان دەردانی کەم دەبێتەوە لە ئەنجامی گیرانی کەناڵی پەیوەندیدار،کە دەبێتە هۆی زیادبوونی پەستانی ناو تۆپی چاو، وە فشار لەسەر دەماری بینین کە لە ئەنجامدا دەبێتە هۆی لاوازی بینین. ئەم نەخۆشییە یەکێکە لە هۆکارەکانی کەم بینین لە کەسانی بەساڵاچوو کە کەم بینان ، بە دەگمەن هۆکارێکە بۆ لاوازی بینین لە گەنجانی کەم بینادا (سيسالم ، ١٩٩٧ ص ٤٥) .

٥- ئاوی سپی چاو(عتامة عدسة العين) (Cataract) :

زۆرجار بە (ئاوی سپی چاو) ناودەبرێت ناڕوونیی هاوێنەکە بەهۆی ڕەقبوونی ڕیشاڵی پرۆتینییەکانەوەیە کە هاوێنەکە پێکدەهێنن، ئەمەش وا دەکات ڕوونی لەدەست بدات ،زۆربەی زۆری حاڵەتەکان لە تەمەنە پێشکەوتووەکاندا ڕوودەدەن ، نیشانەکانی ناڕوونی هاوێنە بەم شێوەیە کورت دەکرێنەوە کە بینینی نا ڕوون و هەستکردن بەوەی کە هەورێک بەسەر چاوەکاندا هەیە، ئەمەش دەبێتە هۆی چاوتروکاندنی زۆر یان بینینی شتەکان وەک ئەوەی مەیلیان هەبێت زەرد بن.

٦- خێلی (الحول) (Strabismus) :

بریتییە لە ناهاوسەنگی لە شوێنی چاوەکان یان یەکێکیان، ئەمەش ڕێگری دەکات لە کارکردنی بینین لە ئەرکی ئاسایی خۆی . چاوچنۆک یان زگماکییە یان بۆماوەییە، و یان لە ئەنجامی هۆکارەکانی پەیوەست بە دەرکەوتنی هەڵەی شکاندن لە منداڵیدا (دووربینی، کورتبینی) یان خراپی بینین لە چاوێکدا، و زۆرجار لاوازی ماسولکەکانی چاو یەکێکە لە هۆکارە سەرەکییەکانی خێلی (القريوتي وأخرون ، ١٩٩٥، لا ١٩٤) .

٧- لەرزینی چاو (الرأرأة) (Nystagmus) .

لەرزینێکی خێرا و هەمیشەیی لە جووڵەی تۆپی چاوەکاندا، کە ڕێگە بە تاک نادات سەرنجی لەسەر بابەتی بینراو بێت (القریوتي وأخرين ، ١٩٩٥، لا ١٩٥) .

نابیست

پوختەیەک لەسەر نابیست

نەبیستن یەکێکە لەو کێشانەی کە ژمارەیەکی زۆر منداڵ و گەورە بە دەستیەوە دەناڵێنن و کاریگەری نەرێنی زۆریشی لەسەر ژیانی ئەکادیمی و کۆمەڵایەتی و تێهەڵچوونیان بەجێدەهێلێت بە سیوەیەکی گشتی ئەم توێژە زۆر پێویستیان بە پەروەردەی تایبەت دەبێت لەبەر ئەوەی لە هەستەوەری بیستن بێبەشبوون و ناتوانن وەک منداڵانی ئاسایی لە قسەی ماموستاکانیان تێبگەن ، لەجیاتی ئەوە پێویستیان بە زمانی ئاماژە و مامۆستای تایبەت و هۆیەکانی فێرکردنی گونجاو بۆ کەیسەکانیان هەیە (قەرەچەتانی ، ٢٠١٦ ، ل ١٤٥) .

نیعمەتی بیستن یەکێکە لەو نیعمەتە زۆرانەی کە خودا بە مرۆڤی بەخشیوە و بەبێ ئەم نیعمەتە مرۆڤ ناتوانێت هەست بە جیهانی دەوروبەری خۆی بکات و خۆی لەگەڵیاندا بگونجێنێت چوونکە بیستن ڕۆڵێکی گرنگی هەیە لە گەشەکردنی مرۆڤدا ، هەستی بیستن ئەوەیە کە مرۆڤ بتوانێت فێری زمان ببێت و بەشێوەیەکی کاریگەر بەشداری دەکات لە گەشەکردنی ڕەفتاری کۆمەڵایەتی تاک ، مرۆڤ ئاسایی هەست بە گرنگی و بەهای هەستی بیستن ناکات تا دوای ئەوەی بەهۆی هەندێک هۆکار لە دەستی دەدات .

هەستی بیستن لە پرۆسەکانی هەستکردنی پەیوەندی و پەیوەندیکردندا گرنگییەکی زۆری هەیە و کاتێک مرۆڤ ئەم هەستە لەدەست دەدات ناتوانێت پەیوەندی بکات یان پەیوەندی بەستێت تەنها بە زمانێکی جێگرەوە وەک یاماژە دروست بکات ، فێربوونی ئەم زمانە پێویستی بە کات و قبووڵکردن و سەبر و خۆڕاگری هەیە و هەندێک کەس هەستیاریەکی ناسکیان هەیە ، هەندێک جار دەرکەوتنی نائومێدی یان یاخیبوون و هەستیاری ناسک وادەکات کە تاک بە خێرایی کاریگەری لەسەر بێت بەهۆی کەمترین هۆکار و کەم بایەخترین هاندەرە سۆزداریەکانەوە (الزریقات ، ٢٠٠٦ ، لا ٨٩) .

گەشەسەندنی مێژوویی

لە سەردەمەکانی ڕابردوودا هەڵوێست بەرامبەر بە نابیستەکان جیاواز بووە بۆمان دەردەکەوێت هەندێک کۆمەڵگا پارێزگارییان بۆ دابین کردوون ، هەندێکی تریش خراپ مامەڵەیان لەگەڵدا کردوون ، مێژووی نابیست دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای سەدەی شانزەهەم کە هەندێک پزیشکی ئەوروپی لەگەڵ نابیستەکان کاریان دەکرد ، پزیشکی ئیسپانی پێترۆ پۆنتی دی لیۆن (١٥٢١ - ١٥٤) یەکەم مامۆستای پزیشکی بووبێت بۆ نابیستەکان ، بەو پێیەی سەرکەوتنی بەدەستهێناوە لە فێرکردنی خوێندنەوە و نووسین و قسەکردن . لە سەرەتای سەدەی هەژدەهەمدا قوتابخانەی نابیستەکان لە بەریتانیا و فەڕەنسا و ئەڵمانیا دامەزرا ، یەکەم قوتابخانەی نابیستەکان لە ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا لە ساڵی ١٨١٧ لە شاری مارتفۆرد لە ویلایەتی کۆنتیکتیکۆت دامەزرا .

هەروەها شێوازەکانی فێرکردنی زارەکی و دەستی شایەتحاڵی بەرژەوەندییەکی ڕوون بوون، چوونکە ناکۆکی لەسەر کاریگەریی ئەم شێوازانە لە ماوەی نێوان سالانی ١٨٧٠-١٩١٩ دا سەریهەڵدا و هەندێکیش ئەم قۆناغەیان بە شەڕی سەد ساڵە ناوبرد . لە ساڵی ١٨٦٤ زانکۆی گالودەر لە ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا دامەزراوە و پێشتر بە پەیمانگای نیشتیمانی بۆ نابیست و ناگۆکان ناسرابوو .

هەروەها گەشەسەندنی پیشەسازی ئامێری بیستن شاهیدی گرنگیەکی گەورەی بەخۆیەوە بینی کە کاریگەری لەسەر ژیانی نابیست و کەسانی لاواز بیستن هەبووە و لە ساڵی ١٩٨٩ دا حەزکردن بە کلتوری نابیستەکان پەرەیسەند و شا ئوردون بە یەکەم سەرۆکی پەیمانگای لکەلکە لە جیهاندا دادەندرێت (الخطيب و أخرون ، ٢٠١٣ ، لا ٢٢٢) .

سروشتی دەنگ

دەروونناسەکان دەنگ وەک تێگەیشتنێکی هەستیاری کە پەیوەندی بر مرۆڤەوە هەیە دەناسێنن ، لەکاتێکدا فیزیا زانەکان دەنگ وەک تێکچوونێکی لەدایکبوونی یان فراوانبوونی لە هەوەدا لە ئەنجامی سەرچاوەی لەرەلەری دەناسێنێت ، فیزیا زاناکان لە دروستکردنی و گواستنەوە و وەرگرتن و گۆڕینی شەپۆلەکانی دەنگ دەکۆڵێتەوە ، لەبەرامبەردا پزیشکی بیستن لە کاردانەوەی مرۆڤ بەرامبەر شەپۆلی دەنگی دەکۆڵێتەوە کە ئێمە بە بیستن دەیانناسین ، پێداچوونەوەیەک بە ڕۆڵی هەردوو دەروونناس و فیزیا زانەکان زانیاری گرینگ نیشان دەدەن ، ئەم زانیاریانە لە هەردوو ڕوانگەدا هاتووە بۆ ئەوەی تێبگەین کە چۆن دەبیستین و پەیوەندی بکەین ، شەپۆلی دەنگی بۆ جوڵەی شەپۆلەکان ڕێسا فیزیاییەکان پەیڕەو دەکەن لەرەلەر جوڵەی شەپۆل بەرهەم دەهێنێت ، سەبارەت بە شەپۆلی دەنگیش بریتیە لە لەرزینەکانی چینەکانی

هەوا کە بەهۆی سەرچاوەی دەنگەکەوە دەجولێن ، بەر یەکتری دەکەون بۆ بەرهەمهێنانی شەپۆلی دووبارە بووە وە ، ئەم شەپۆلانە بەو یەکەیە دەپێورێت کە پێی دەڵێن فرینکوێنسی و چڕی (الزريقات ، ٢٠٠٣ ، ص١٤) .

پۆلێنکردنی نابیست و پەککەوتەی بیستن

یەکەم : لە ڕووی تەمەنەوە لەکاتی برینداربووندا

دابەش دەکرێت بەسەر ئەمانەی خوارەوەدا:

١- لاوازی بیستنی پێش بەدەستهێنانی زمان : ئەم پۆلە کەم بیستە پێی دەوترێت ئەو کەسانەی کە توانای بیستنیان لە دەست داوە پێس ئەوەی زمان بەدەست بهێنن ، واتا پێش تەمەنی سێ ساڵی ، ئەم پۆلە لە توانای قسەکردن جیادەکرێتەوە چوونکە زمانی نەبیستوە .

٢- لاوازی بیستنی دوای زمان : ئەم پۆلێنکردنە دەدرێت بەو پۆلە کەم بیستانەی کە دوای بەدەستهێنانی زمانەکە هەموو یان بەشێک لەتوانای بیستنیان لەدەست داوە ، ئەم پۆلە بەتوانای قسەکردن جیادەکرێتەوە ، چوونکە زمانەکەی بیستووە و فێری بووە (الروسان ، ٢٠٠١ ، لا ١٧٣) .

دووەم : لەڕووی شوێنی برینەکەوە دابەشکراوە بەسەر ئەمانەی خوارەوەدا

١- تێکچوونی بیستنی هێڵکاری : کێشەی بیستن لەم حاڵەتەدا لە پڕۆسەی گواستنەوەی دەنگدایە بۆ گوێی ناوەوە بەهۆی کێشە لە گوێی دەرەوە یان گوێی ناوەڕاست و لەنێو ئەم کێشانەشدا بوونی سیرومێن یان بەهۆی هەوکردنەکانەوە هەیە کە بەهۆی ڤایرۆس و میکرۆب و وەرەم و ئیلتیهابات ، نەخۆشەکە بە زۆری گلەی دەکات لە خورانی گوێ یان زەقبوونەوە ، ئەو تاکەکەس پێویستی بە ئۆدیۆگرامە بۆ دیاریکردنی پلەی تێکچوونی بیستنی .

٢- کەمئەندامی بیستنی دەماری هەستیاریی : کێشەکە لەم حاڵەتەدا لە گوێی ناوەوە و دەماری بیستندایە و گوێ شکست دەهێنێت لە وەرگرتنی دەنگەکان یان گواستنەوەی ئیمپاڵستی دەمار لە ڕێگای دەماری بیستنەوە بۆ مێشک ئەم کەمئەندامییە دەبێتە هۆی شێواندنی دەنگەکە ، بۆیە نەخۆش هەست بە دەنگە شێواوەکان دەکات ، ئەم کەموکوڕیە دەتواندرێت بە ڕێکاری پزیشکی و نەشتەرگەری ڕاست بکرێتەوە وە بێسودە دەنگەکە لە ڕێگەی گێچکەوە گەورە بکرێت .

٣ـ بەرگری ناوەندی : کێشە لەم حاڵەتەدا لە لێکدانەوەی هەڵەدایە بۆ ئەوەی مرۆڤ دەیبیستێت هەرچەندە ڕەنگە بیستنی ئاسایی بێت کێشەکە لە گواستنەوەی ئیمپاڵسی دەمارەکاندایە لە بنچەی مێشکەوە بۆ قۆڵۆنی بیستن لەم جۆرە کەمئەندامییەدا سودێکی سنورداریان هەیە

(العزة ، ٢٠٠٢ ، لا ١١٢) .

سێیەم : لەڕووی زۆری و کەمی بیستنەوە (ڕێژەی بیستن) دابەشدەکرێت بۆ ئەم جۆرانەی خوارەوە

١ـ نەبیستنی کەم : ئەو کەسانەی لە چوارچیوەی ئەم کەیسانەدابن تەنها (٢٦-٤٠) دیسیبڵی دەنگەکان لەدەست دەدەن و ناتوانن بیانبیستن و دەکەونە نێوان کەسانی ئاسایی و کەسانی گوێ قورس ، بەڵام توانایدا هەیە لە ڕێگای گوێی ئاسایی خۆیانەوە فێری زمان و قسەکردن ببن.

٢ـ لەدەستدانی کەمێک لە بیستن : ئەو کەسانەی لە چوارچیوەی ئەو کەیسەدا بن تەنها (٢٠) بۆ (٤٠) دیسیبڵی دەنگەکان لەدەست دەدەن و ناتوانن بیان بیستن ، هەرچەندە کەسانی توشبوو بە ئەم جۆرە ڕووبەڕووی هەندێک کێشەی بیستنی دەنگەکان دەبنەوە و ناتوانن بە ئاسانی ئاگاداری قسە و باسی کەسانی چواردەوریان ببن ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانن بۆ تێگەیشتنی قسە و باس و فێربوونی زمان پشت بە گوێچکەکانی خۆیان ببەستن .

٣ـ نەبیستنی ناوەند : ئەو کەسانەی لە چوارچیوەی ئەم کەیسانەدا بن (٤١) بۆ (٦٠) دیسیبڵی دەنگەکان لەدەست دەدەن و ناتوانن بیانبیستن ئەوانەی لە ئەم جۆرە بن کێشەی بیستنیان دەبێت و ناتوانن وەک کەیسەکانی پێشوو تەنها لە ڕێگای گوێچکەکانیانەوە دەنگەکان ببیستن بەڵکو پێویستیان بە وێنە و بەکارهێنانی چاوەکانیان و سەماعە و دەنگ گەورەکەرەکان دەبێت، سەرەڕای ڕاهێنان لە بواری زمان و قسەکردن .

٤ـ نەبیستنی قورس : ئەو کەسانەی لە چوارچیوەی ئەم کەیسانەدا بن (٦١-٨٠) دیسیبڵی دەنگەکان لە دەست دەدەن و ناتوانن بیان بیستن ، کەسانی تووشبوو بەم جۆرە نەبیستنە بۆ ئەوەی لەسەر قسەکردن و فێربوونی زمان ڕابهێنرێن پێویستیان بە پەروەردەی تایبەتە لەبەر ئەوەی لە نزیکیشەوە زۆر بە زەحمەت گوێبیستی دەنگەکان دەبن ، سەرەڕای کێشەی قسەکردنیش ، بۆیە زۆرجار لە ڕوانگەی پەروەردەوە دەخرێنە خانەی کەڕەکانەوە .

٥ـ نەبیستنی قورس : کەسانی لەم جۆرە زیاتر لە (٨١) دیسیبڵی دەنگەکان لە دەست دەدەن و ناتوانن بیانبیستن و زۆربەی کات لە ڕێگای گوێچکەکان و بەکار هێنانی (سەماعە و هۆیەکانی فێربوونیشەوە) توانای قسەکردن و فێربوونی زمانیان نییە .

٦- کەڕ : کەسانی لەم جۆرە زیاتر لە (٩٠) دیسیبڵی دەنگەکان و بەرەو سەرەوە لە دەست دەدەن و ناتوانن بیانبیستن ، بە هیچ شێوەیەک چارەسەریان نییە و دەچنە خانەی کەڕ و لاڵەکانەوە و تەنها ڕیگا بۆ پەیوەندیکردن و کارلێککردنی کۆمەلایەتیان فێرکردنیانە بە زمانی ئاماژە (قەرەچەتانی ، ٢٠١٦ ، لا ١٤٩ -١٥١) .

چوارەم: پۆلێنکردنی پەروەردەیی، کە خاوەن کێشەکانی بیستن

دابەش دەکات بۆ دوو بەش :

١- کەڕەکان: مەبەستیان ئەوانەن کە بەدەست کەمی بیستن (٧٠) دیسیبڵ یان زیاتر لە ڕوانگەی کاراییەوە، لە قسەکردنی ڕاستەوخۆ و تێگەیشتن لە زمانی کاراییەوە دەناڵێنن، هەربۆیە ناتوانن بە شێوەیەکی کاریگەر مامەڵە بکەن لە بارودۆخی ژیانی کۆمەلایەتیدا تەنانەت لەگەڵ بەکارهێنانیشدا لە گەورەکردنی ئامێری بیستن ، لەو شوێنانەی کە ناتوانن لە ڕێگەی هەستی بیستنەوە زانیاری زمانەوانی بەدەست بهێنن یان پەرە بە تواناکانی قسەکردن و زمان بدەن و پەروەردەیان پێویستی بە تەکنیک و شێوازی پەروەردەیی هەیە کە سروشتێکی تایبەتیان هەبێت کە بتوانن بەبێ قسەکردن خۆیان توانای تێگەیشتنیان هەبێت بەبێ ئەوەی قسە بکەن ، یان لەبەر ئەوەی توانای بیستنیان نییە یان لەبەر ئەوەی ئەوان بەشێکی زۆری توانای بیستنیان لەدەستداوە.

٢- سەختی بیستن: ئەوانەن کە بەدەست کێشەی بیستن یان کەمی بیستنەوە دەناڵێنن کە لە نێوان ٣٠ بۆ کەمتر لە ٧٠ دیسیبڵدایە، بەڵام لە ڕوانگەی کاراییەوە ڕێگری لە کاریگەرییان ناکات لە بەدەستهێنانی زانیاری زمانەوانیدا، جا بە ئامێری بیستن بێت یان بەبێ ئامێری بیستن.زۆربەی تاکەکانی ئەم پۆلە دەتوانن ئەو پڕۆگرامە پەروەردەییانەی کە داڕێژراون بۆ منداڵی ئاسایی وەربگرن (عامر ومحمد، ٢٠٠٨، لا ٧٧) .

پێنجەم : پۆلێنکردنی فیسۆلۆجی

١- لەدەستدانی بیستنی سووک: پلەکەی لە نێوان ٢٠ بۆ ٣٠ دیسیبڵدایە، ئەوانەی تووشی ئەم پلەیە لە لاوازی بیستن دەبن، بە پۆلێکی مامناوەند لە نێوان ئاسایی و سەختی بیستن دادەنرێت، و توانای فێربوونی زمان و قسەکردنیان لە ڕێگەی گوێیەوە بە شێوەی ئاسایی هەیە.

٢- لەدەستدانی بیستنی پەراوێزی: پلەکەی لە نێوان ٣٠ بۆ ٤٠ دیسیبڵدایە، هەرچەندە تاکەکانی ئەم پۆلە تووشی هەندێک کێشە دەبن لە بیستنی قسەکردن و بەدواداچوون بۆ گفتوگۆ

ئاساییەکانی دەوروبەریان، بەڵام دەتوانن پشت بە گوێچکەکانیان ببەستن بۆ تێگەیشتن لە قسەکردن و فێربوونی زمان.

٣- لەدەستدانی بیستنی مامناوەند: لە پلەکانیدا لە نێوان ٤٠ بۆ ٦٠ دیسیبڵدایە، و ئەو کەسانەی ئەم پلانەی لەدەستدانی بیستنیان هەیە بەدەست کێشەی زیاترەوە دەناڵێنن لە پشتبەستن بە گوێچکەکانیان لە فێربوونی زمانەکەدا مەگەر پشت بە بینینی خۆیان ببەستن وەک هەستێکی یارمەتیدەر، مەگەر هەندێک ئامێری بیستنی گەورەکەر بەکاربهێنن، وەکو هێدفۆن، و ڕاهێنانی پێویستی بیستن بەدەستبهێنن.

٤- لەدەستدانی بیستنی توند: پلەکەی لە نێوان ٦٠ بۆ ٧٥ دیسیبڵدایە، تاکەکانی ئەم گروپە پێویستیان بە خزمەتگوزاری تایبەت هەیە بۆ ڕاهێنانیان لە بواری قسەکردن و فێربوونی زماندا، بەو پێیەی بەدەست کێشەیەکی زۆرەوە دەناڵێنن لە بیستن و جیاکردنەوەی دەنگەکان، تەنانەت لە دووری نزیکیشەوە ، جگە لە کەموکوڕی قسەکردن، لە ڕوانگەی پەروەردەییەوە بە نابیست دادەنرێت.

٥- لەدەستدانی قووڵی بیستن: دەگاتە پلەی ٧٥ دیسیبڵ یان زیاتر و تاکەکانی ئەم پۆلە ناتوانن، لە زۆربەی حاڵەتەکاندا، لە قسەکردن تێبگەن و فێری زمان بن، جا چ بە پشتبەستن بە گوێچکەکانیان یان تەنانەت بە بەکارهێنانی ئامێری بیستن (بخش ، ٢٠٠٠ ، لا ٧٢).

نیشانەکانی گرفتی بیستن

(عبید ، ٢٠٠٠) و (الصفدي ، ٢٠٠٣) باسیان لە کۆمەڵێک ئاماژەی سەرەکی کردووە کە دەتوانێت بە مانای پێویستی ڕەوانەکردنی تاکەکەسەکە بێت بۆ پزیشکی پسپۆڕی بیستن، کە بریتین لە:

١- بوونی کێشەیەکی دیاریکراو لە گوێدا، وەک ئازار، دەنگی نامۆ ، یان کۆبوونەوەی مادەی نائاسایی .

٢- لاوازی لە دەربڕینی دەنگەکاندا، بەتایبەتی نەهێشتنی دەنگە بزوێنەکان ، قسەی پێگەیشتوو یان شلۆق ، لەوانەیە منداڵەکە لە مانگەکانی یەکەمەوە واز لە دروستکردنی دەنگ بهێنێت و ئەمەش پەیوەندی بە پلەی برینداربوونیەوە هەیە.

٣- ئاگاداری نزیکبوونەوە لە سەرچاوەکانی دەنگ و بەرزکردنەوەی دەنگی تەلەفزیۆن و ڕادیۆ بەشێوەیەکی بێزارکەر بۆ کەسانی تر ، وە کاتێک کەسانی تر قسەی لەگەڵ دەکەن داوایان لێدەکات دەنگیان بەرز بکەنەوە.

٤- هەڵدەستێت بە نزیکردنەوەی سەری بەرەو لای کەسی قسەکەر بۆئەوەی زیاتر ببیستێت ، جگە لەوەش لەوانەیە کەسەکە دەستی بخاتە سەر گوێی وەک ئەوەی هەوڵی هەڵگرتن یان کۆکردنەوەی دەنگەکان بدات.

٥- ئەو کەسە چەندین جار داوا لە کەسانی تر دەکات ئەو شتانەی پێیان وتووە دووبارەی بکەنەوە.

٦- گرنگی نەدان و وەڵامدانەوەی قسەکەر کاتێک بە دەنگێکی سروشتی قسە دەکات، وەک چۆن لەوانەیە ئەوەی لێی داواکراوە نەیکات چونکە نایبیستێت یان تێناگات چی لێ چاوەڕوان دەکرێت.

٧- زوو زوو نیشانەکانی سەرمابوون و دەردانی گوێ و کێشەی هەناسەدان لە ئەنجامی هەوکردنی توند لە گوێی ناوەڕاست و بۆری هەناسەدا، ئەم کێشانە هەندێک جار پەیوەندییان بە لەدەستدانی بیستنی کاتی یان درێژخایەن هەیە.

٨- بێ ئاگای و گرنگی نەدان بەو چالاکیانەی کە پێویستیان بە گوێگرتن و بەکار هێنانی زمان هەیە ، ئەمەش وادەکات کەسی توشبوو ئارەزووی پەیوەندی نەبێت لەگەڵ کەسانی تر ، حەزی لە گۆشەگیری و دورەپەرێزی دەبێت .

٩- تایبەتمەندە بە پەرشوبڵاوی و سەرلێشێواوی، بەتایبەت لە ئەگەری دروستبوونی دەنگی لاوەکی، چ لە شوێنی داخراو یان کراوەدا.

١٠- تێبینی ئەوە دەکرێت ئەو منداڵەی کە کێشەی بیستنی هەیە بە گشتی باری ئەکادیمی خراپی هەیە، و بەتایبەتی لە تاقیکردنەوەکانی زارەکیدا.

١١- گلەیی لە ئازاری گوێ یان سەختی بیستن، و ناڕەحەتی بەهۆی بوونی دەنگی نامۆ لە گوێ یان بەردەوامی زرنگانەوە .

١٢- پشت بەستن بە ئاماژە لەو بارودۆخانەدا کە قسەکردن کاریگەرتر و بەسوودترە، هەروەها کەسی کەم بیستن زۆرجار ئاماژەکان دەکاتە سیستمی زمانی ئیشارەت بۆ پەیوەندیکردن لەگەڵ کەسانی دیکە.

هۆکارەکانی تێکچوونی بیستن

هۆکارەکانی تێکچوونی بیستن دابەش دەکرێن بەسەر دوو گرووپی سەرەکیدا هۆکاری یەکەم: کۆمەڵێک هۆکار بەهۆی هۆکارە بۆماوەییەکانەوە ، دووەم : کۆمەڵێک هۆکاری پەیوەندیدار بە هۆکارە ژینگەییەکانەوە، ئەمانەی خوارەوە گرنگترین هۆکارەکانی تێکچوونی بیستنن بەپێی ئەم پۆلێنکردنە:

یەکەم/ هۆکارەکانی پەیوەست بە هۆکارە بۆماوەییەکان (جینیەکان):

گرنگترین لەو هۆکارانە جیاوازی فاکتەری RH لە نێوان دایک و کۆرپەلە(RH)ە کە بریتیە لە ناتەبایی خوێنی دایکی دووگیان و کۆرپەلە، کاتێک ڕوودەدات کە خوێنی کۆرپەلە خاڵی بێت لە فاکتەری RH و باوکەکە ئەم فاکتەرەی هەبێت، لەم حاڵەتەدا ڕەنگە کۆرپەلە فاکتەری ڕیسی لە باوکەوە بە بۆماوە وەربگرێت ، ئەمەش دەبێتە هۆی گواستنەوەی خوێنی کۆرپەلە بۆ ناو خوێنی دایکەکە، بەتایبەتی لە کاتی منداڵبووندا ، کە وا دەکات خوێنی دایک دژەتەن بەرهەم بهێنێت چونکە خوێنی کۆرپەلە جیاوازە لە خوێنی ئەو ، ئەم دژەتەنانە لە ڕێگەی منداڵدانەوە دەگوازرێنەوە بۆ خوێنی کۆرپەلە ، لە ئەنجامی هەموو ئەمانەدا چەندین ئاڵۆزیی ڕوودەدەن، لەوانەش لاوازی بیستنی منداڵەکە (القمش والمعايطة ، ٢٠٠٩ ، ص٨٣).

دووەم / هۆکارەکانی پەیوەست بە هۆکارە ژینگەییەکان :

کە دوای پرۆسەی پیتاندن واتا پێش منداڵبوون و لە کاتی منداڵبوون و دوای منداڵبوون ڕوودەدات گرنگترینی ئەم هۆکارانە بریتین لە:

١- سورێژەی ئەڵمانی تووشی دایکی دووگیان دەبێت: نەخۆشییەکی ڤایرۆسی درمیە کە تووشی دایکی دووگیان دەبێت و زیان بە خانەکانی ناو چاو و گوێ و کۆئەندامی دەماری ناوەندی و دڵی کۆرپەلە دەگەیەنێت بەتایبەت لە سێ مانگی یەکەمی دووگیانیدا، و هۆکاری زۆرێک لە کەمئەندامییە، لەوانەش لاوازی بیستن.

٢- هەوکردنی گوێی ناوەڕاست: هەوکردنی ڤایرۆسی یان بەکتریایە، ئەم هەوکردنە دەبێتە هۆی زیادبوونی دەردانی شلەی جەلاتین لەناو گوێی ناوەڕاستدا، کە لەوانەیە ڕێگری لە تەپڵی گوێ بکات لە لەرزین بەهۆی زیادبوونی چڕی و چەسپاوی ئەم شلەیە، کە دەبێتە هۆی تێکچوونی لاوازی بیستن.

٣- هەوکردنی پەردەی مێشک: هەوکردنێکی ڤایرۆسی یان بەکتریایە کە کاریگەری لەسەر پەردەی مێشک دەبێت و دەبێتە هۆی تێکچوونی گوێی ناوەوە، ئەمەش دەبێتە هۆی تێکچوونی بیستنی ئاشکرا.

٤- کەموکوڕی زگماکی لە گوێی ناوەڕاست: وەک شێواوی لە تەپڵی گوێ یان ئێسکی چەکوش ودەزگا و ئێسکە ئاوزەنگ ، هەروەها شێواوی زگماکی لە کەناڵی بیستن یان بەرکەوتنی بە هەوکردن و وەرەم.

٥- برینداربوون و ڕوداوەکان: نموونە لە کونبوونی تەپڵی گوێ لە ئەنجامی بەرکەوتنی دەنگە زۆر بەرزەکان بۆ ماوەیەکی زۆر، یان بریندابوونی سەر یان شکانی کەلەی سەر، کە لەوانەیە ببێتە هۆی خوێنبەربوون لە گوێی ناوەڕاستدا، ببێتە هۆی تێکچوونی بیستن.

٦- ئەو چلکنانەی کە پەردەی ناوەوەی گوێچکە دەردەدرێن کۆدەبێتەوە، و بەم شێوەیە ڕەق دەبێتەوە، ئەمەش ڕەنگە ببێتە هۆی گیرانی بەشێکی کەناڵی بیستن، ڕێگری دەکات لە گەیشتنی دەنگ بۆ ناوەوە.

٧- بەدخۆراکی دایکی دووگیان، و ئەمەش پێویستی بەوەیە دایک زیاتر گرنگی بە خۆراک بدات لەکاتی دووگیانیدا.

٨- بەرکەوتنی دایکی دووگیان بە تیشکی ئێکس بەتایبەتی لە سێ مانگی یەکەمی دووگیانیدا.

٩- خراپ بەکارهێنانی دەرمان و دەرمانی دایکی دووگیان بەبێ ئامۆژگاری پزیشک.

١٠- کەمی ئۆکسجین لە کاتی مندالبووندا (القمش والمعايطة ، ٢٠٠٩ ، ص٨٤) .

بەشی سێیەم

ڕێکارەکانی توێژینەوەکە

- ڕێبازی توێژینەوەکە .
- کۆمەڵگای توێژینەوەکە .
- نموونەی توێژینەوەکە .
- کەرەستەکانی توێژینەوەکە .
- ڕاستگۆی پێوەرەکان .
- جێگیری پێوەرەکان .
- جێبەجێکردنی توێژینەوەکە .
- ئامرازە ئامارییەکان .

بەشی سێیەم

ڕێکارییەکانی توێژینەوەکە

پێکهاتەی ئەم بەشەی توێژینەوەکەمان پێکدێت لە ڕێکارەکانی توێژینەوەکە کە خۆی دەبینێتەوە لە (دیاریکردنی ڕێبازی توێژینەوەکە ، کۆمەڵگای توێژینەوەکە ، دیاریکردنی نموونەی توێژینەوەکە ، دیاریکردنی تایبەتمەندیە سایکۆمەتریە پێویستەکان ، دەرکردنی جێگیری و ڕاستگۆیی بۆ ڕێکارە ئەنجامدراوەکان و ڕاستکردنەوەی پێوەرەکان بە بەکارهێنانی ئامڕازە ئامارییەکان) کە بەم شێوەیەی خوارەوە ئەنجامدراون .

ڕێبازی توێژینەوەکە

ڕێبازی ئەم توێژینەوەیە لێکۆڵینەوەی وەسفی بەراوردیە ، توێژەر لەم توێژینەوەیەدا پڕۆگرامی بەراوردی شیکاریان بەکارهێناوە چوونکە پڕۆگرامەکە ئەگەڕێتەوە بۆ لێکۆڵینەوە لە پەیوەندیەکی بەستنەوە لە نێوان گۆڕانکاریەکان و دەرخستنی لەسەر ئەو جیاوازیانەی کە لە نێوانیاندایە لە پێناوی وەسفکردن و شیکردنەوەی بۆ دیاردەکانی کە بە دواداچوونی بۆ کراوە پڕۆگرامی وەسفی دەگەڕیتەوە بۆ شێوازی لێکۆڵینەوەی زانستی کە پشتی پێدەبەستێت لە بەدواداچوون بۆ دیاردەکە هەیە لە ڕاستیدا (ئەنوەر ، ٢٠٠٣ ، لا٤٦) .

کۆمەڵگای توێژینەوەکە

کۆمەڵگای توێژینەوەکە پێکدێت لە :-

یەکەم : منداڵانی (نابینا – نابیست) لە هەردوو پەیمانگای (هیوای نابیستان) و (ڕووناکی نابینایان) لە شاری سلێمانی کە تەمەنیان لە نێوان (٦-٩)ساڵانە بۆ ساڵی خوێندنی (٢٠٢٢-٢٠٢٣) کە توێژەر ژمارەیان نازانێت بە هۆکاری پاراستنی نهێنیەکانی ناو پەیمانگاکان .

دووەم : مامۆستایانی منداڵانی نابینا و نابیستی هەردوو پەیمانگای (هیوای نابیستان) و (ڕووناکی نابینایان) لە شاری سلێمانی کە تەمەنیان لە نێوان (٦-٩) ساڵانە بۆ ساڵی خوێندنی (٢٠٢٢-٢٠٢٣) کە توێژەر ژمارەیان نازانێت بە هۆکاری پاراستنی نهێنیەکانی ناو پەیمانگاکان .

نموونەی توێژینەوەکە

پاش دەستنیشانکردنی کۆمەڵگای توێژینەوەکە ، سەمپڵی توێژینەوەکە هەڵبژێردرا بە شێوەی بە مەبەست / القصدی / Purposive sample کە (١٠) منداڵی نابینا و (١٠) منداڵی نابیست بوون لە هەردوو پەیمانگای (هیوای نابیستان) و (ڕووناکی نابینایان) لە شاری سلێمانی لە هەردوو ڕەگەزی نێر و مێ ، بەڵام ئەو سەمپڵەی کە پشتی پێ بەسترا بۆ وەڵامدانەوەی هەردوو ڕاپرسی (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) و (شەڕانگیزی) بریتی بوو لە وەڵامی مامۆستایانی ئەم منداڵانە .

کەرەستەی توێژینەوەکە

توێژەر هەستاوە لەدوای کۆمەڵێک خوێندنەوەی ئەدەبیات و گەڕان لە چەندین سەرچاوە و توێژینەوە وەهەروەها بە سود وەرگرتن لە چەندین توێژینەوەی وەک (یحیی ، ٢٠٠٦) ، (وافی ، ٢٠٠٦) ، (صالحة ، ٢٠٠٧) ، (شعبان ، ٢٠١٦) ، (أبو شعیشع ، ٢٠١٨) هەستاوە بە داڕشتنەوە و داڕێژانی ئەم پێوەرە بۆ پێوانی کێشە ڕەفتاریەکانی (شەڕانگێزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لای منداڵانی نابینا و نابیست لە شاری سلێمانی ، کە پێوەری ڕەفتاری شەڕانگیزی پێکهاتبوو لە (١٦) بڕگە و پێوەری کشاندنەوە پێکهاتبوو لە (١٤) بڕگە کە لە پاشکۆی ژمارە (١) داندراوە .

ڕاستگۆیی پێوەرەکە

ڕاستگۆیی بە خاڵێکی گرنگ دادەندرێت بۆ پێوانی پێوەرە دەروونییەکان ، لە ڕێگەی ئەم ئامرازە سەرەکییەوە بۆمان ئاشکرا دەبێت کە بەکارهێنانی بڕگەکانی پێوەرەکە تاکو چ ئاستێک شیاوە و گونجاوە بۆ پێوانی دیاردەی توێژینەوەکە (ابوعلام ، ١٩٨٩ ، ص ١٤٤) .

پێوەری (شەڕانگێزی) لە (١٦) بڕگە پێکهاتبوو کە جێگرەوەکان بریتین لە : بەڵی (٢نمرە) ، هەندێک جار (١ نمرە) ، نەخێر (٠) وەهەروەها پێوەری (کشاندنەوە) لە (١٤) بڕگە پێکهاتبوو کە جێگرەوەکان بریتین لە : بەڵی (٢نمرە) ، هەندێک جار (١ نمرە) ، نەخێر (٠) ئەم بڕگانە بە شێوەیەکی سەرەتایی پێشکەش بە پسپۆڕ و شارەزایان کرا . ڕاوبۆچوون و پێشنیارەکانی خۆیان لەسەر دەربڕی ، کە دواتر ژمارەی بڕگەکان وەک خۆی مایەوە ، دواتر بەسەر نموونەی توێژینەوەکەدا جێبەجێ کرا . (پاشکۆی ژمارە ٢) .

توێژەر پشتی بەست بە ڕێژەی (٨٠٪) کۆ دەنگی نێوان شارەزایان و پسپۆڕانی ئەم بوارە بۆ شیاوی بڕگەکان وەک نزمترین ئاست بۆ پەسەندکردنی هەر بڕگەیەک لە چوارچێوەی ڕا

وەرگیراوەکاندا توێژەران بۆ دەستکەوتنی ڕاستگۆی پێوەر ، بڕگەکانی پێوەرەکان لە شیوەی فۆڕمێکدا دابەشکران بەسەر (٥) مامۆستایان و شارەزایان لە بواری پەروەردە و دەروونزانیدا ، ئەوانیش ڕاوبۆچوونی خۆیان لەسەر بڕگەکان دیاریکرد کە ناوی شارەزاکان لە پاشکۆی ژمارە (٣) دا هەیە ، ڕاستگۆیی پێوەری (شەڕانگیزی) نمرەی (٩٧٪) وەرگرتوە بەهەمان شێوە پێوەری (کشاندنەوە) نمرەی (٩٧٪) وەرگرتوە . (پاشکۆی ژمارە ٣) .

خشتەی ژمارە (١)

ڕێژەی ڕەزامەندی پسپۆڕان و شارەزایانی پەروەردە و دەروونزانی لەسەر بڕگەکانی ڕاپرسی (شەڕانگێزی) :

ژ.بڕگە	ڕێژەی ڕازی بوون	ڕیژەی ڕازی نەبوون	ڕێژەی سەدی
١-٢-٣-٤-٥-٦-٧-٩-١٠-١٢-١٣-١٤-١٥	٥	٠	١٠٠٪
٨-١١-١٦	٤	١	٨٠٪

خشتەی ژمارە (٢)

ڕێژەی ڕەزامەندی پسپۆڕان و شارەزایانی پەروەردە و دەروونزانی لەسەر بڕگەکانی ڕاپرسی (کشاندنەوە) :

ژ.بڕگە	ڕێژەی ڕازی بوون	ڕیژەی ڕازی نەبوون	ڕێژەی سەدی
١-٢-٣-٤-٥-٦-٩-١١-١٢-١٣	٥	٠	١٠٠٪
٧-٨-١٠-١٤	٤	١	٨٠٪

جێگیری پێوەرەکە :

مانای (نەگۆڕی) جێگیری ئەوەیە کە چەندجار ئەو تێستە دوبارە و پراکتیزە لەسەر هەمان نموونەی توێژینەوە دوبارە بکەینەوە ئەوە دەبێت هەمان دەرەنجامیان نزیک لەیەکمان بداتێ (قەرەچەتانی ، ٢٠١٨ ، لا ١٣٠) .

بەبەکار هێنانی هاوکێشەی (الفا کرونباخ) دەرچوو کە هەردوو پێوەر جێگیرن بە ڕێژەی ٨٥٪ پێوەری (شەڕانگێزی) و ٨٨٪ پێوەری (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) .

جێبەجێ کردنی توێژینەوەکە :

پاش ئەنجامدانی ڕێکارە پێویستەکان بۆ پێوەرەکانی شەڕانگیزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی توێژەر هەستا بە جێبەجێکردنی پێوەرەکان لەسەر نموونەی توێژینەوەکەی کە (٢٠) مامۆستا کە تێیدا (١٠) مامۆستای قوتابی نابینا و (١٠) مامۆستای قوتابی نابیست بوون لە بەرواری ٢٠٢٣/١/١٣ تاکو ٢٠٢٣/١/٢٦ .

ئامڕازە ئاماریەکان :

- بەکارهێنانی ڕێژەی سەدی بۆ دەرهێنانی ڕاستگۆیی .
- هاوکێشەی (one sample t-test) بۆ بەکارهێنان لە :
  - ❖ پێوانی ئاستی شەڕانگیزی لەلای منداڵی نابینا .
  - ❖ پێوانی ئاستی شەڕانگیزی لەلای منداڵی نابیست .
  - ❖ پێوانی ئاستی کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی لەلای منداڵی نابینا .
  - ❖ پێوانی ئاستی کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی لای منداڵی نابیست .
- بەکارهێنانی هاوکێشەی t-test ی دوو نموونەی سەربەخۆ بۆ :
  - ❖ جیاوازی ئاستی کێشە ڕەفتاریەکان (شەڕانگیزی) لەلای منداڵی نابینا و نابیست .
  - ❖ جیاوازی ئاستی کێشە ڕەفتاریەکان (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لەلای منداڵانی نابینا و نابیست .
- باکارهێنانی بەرنامەی (spss)
- یاسای ئەلفا کورنباخ بۆ دەرهێنانی جێگیری pearson correlation .

بەشی چوارەم

- خستنەڕوو و راڤەکردنی ئەنجامەکان .
- ڕاسپاردەکان .
- پێشنیارەکان .

بەشی چوارەم

خستنەڕوو و ڕاڤەکردنی ئەنجامەکان

ئامانجی توێژینەوەکە

ئەم توێژینەوەیە لە پێناوی بەدیهێنانی ئەو ئامانجانەی لە بەشی یەکەمدا ئاماژەی پێکراوە دانراوە توێژەر لەم بەشەدا ئەنجامەکان دەخاتە ڕوو و وتوێژی لەسەر دەکات و ئاماژە بە پێشنیار و پێشنیازەکان دەکات .

خستنە ڕووی ئامانجەکان و ڕاڤەکردنیان :

ئامانجی یەکەم : زانینی ئاستی بەربڵاوی کێشە ڕەفتاریەکان (شەڕانگیزی) لەلای منداڵانی نابیست لە پەیمانگای هیوای نابیستان لە شاری سلێمانی بە بەکارهێنانی بەرنامەی ئاماری (SPSS) و تۆمارکردنی داتاکان تێیدا ، لە شیکردنەوەی داتاکاندا بۆمان دەرکەوت کە ناوەندە گریمانەیی پێوەری (شەڕانگیزی) لای منداڵانی نابیست دەکاتە (١٦) وە ناوەندی ژمێرەیی کە دەکاتە (١٧) هەروەها لادانی ستانداردی دەکاتە (٩ ,٦٣٣) ، پاشان بە بەکارهێنانی تی تێستی یەک نموونەی (one sample t-test) بۆماندەرکەوت کە کە ئاستی شەڕانگێزی ئاماژەی ئاماری نیە ، کە لە ڕێگەی هاوکێشەی تی تێستی یەک نموونەی دەرچوو کە دەکاتە (٠,٣٣) بە ئاستی ئاماژەی (٠,٠٥) کە گەورەتر نیە لە نرخی (تائی خشتەیی) واتا ئاماژەی نیە بە بەهای تائی خشتەیی (٢,٢٦) .

ڕاڤەکردنی دەرئەنجامەکە / دەرکەوت ئاستی شەڕانگێزی نزمە لەلای منداڵانی نابیست ، ئەمەش وەک لە بەشی دووەم لە هۆکاری کێشە ڕەفتارییەکان ئاماژەمان دا بە هۆکارە دەروونی و پەروەردەیی و کۆمەڵایەتییەکان کە ڕۆڵی بەرچاویان هەیە لە ئاڕاستەکردنی منداڵان و قبووڵکردنی خودی خۆیان و هەستنەکردن بە کەمی ئەم منداڵانە لەناو پەیمانگا مامەڵەی پەروەردەیی باشیان لەگەڵ ئەکرێت و هەستی خۆ بەکەمزانی و هەستکردنی بە کەمئەندامی لایان نییە و گوێ لە داواکاری و کێشەکانیان ئەگیرێت ، بۆیە لە ڕووی ژینگەییەوە لە ژینگەیەکی پەروەردەیی و دەروونی و کۆمەڵایەتی تەندروست دا مامەڵە ئەکەن و کارناکرێتە سەر ئاڕاستەکردنیان و دەربڕینی داواکاریەکانیان بە شێوازی ئاماژە نەک بە شەڕ و قین .

خشتەی ژمارە (٣)

ڕێژەی بەربڵاوی کێسە ڕەفتارییەکان (شەڕانگیزی) لەلای منداڵانی نابیست ڕووندەکاتەوە :

ژ.نموونە	ناوەندی ژمێرەیی	لادانی پێوەریی	ناوەندی گریمانەیی	بەهای تائی هەژمار کراو	بەهای تائی خشتەیی	ئاستی بەڵگەدار	نمرەی ئازاد
١٠	١٧	٩,٦٣٣	١٦	٠,٣٣	٢,٢٦	٠,٠٥	٩

ئامانجی دووەم : زانینی ئاستی بەربڵاوی کێشە ڕەفتاریەکان (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لەلای منداڵانی نابیست لە پەیمانگای هیوای نابیستان لە شاری سلێمانی بە بەکارهێنانی بەرنامەی ئاماری (SPSS) و تۆمارکردنی داتاکان تێیدا ، لە شیکردنەوەی داتاکاندا بۆمان دەرکەوت کە ناوەندە گریمانەیی پێوەری (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لای منداڵانی نابیست دەکاتە (١٤) وە ناوەندی ژمێرەیی کە دەکاتە (١٧,٥) وە هەروەها لادانی ستاندارد دەکاتە (٦٨٦, ٦) ، پاشان بە بەکارهێنانی تی تێستی یەک نموونەی (one sample t-test) بۆماندەرکەوت کە ئاستی کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی ئاماژەی ئاماری نیە ، کە لە رێگەی هاوکێشەی تی تێستی یەک نموونەی دەرچوو کە دەکاتە (١,٥٤) بە ئاستی ئاماژەی (٠,٠٥) کە گەورەتر نیە لە نرخی (تائی خشتەیی) واتا ئاماژەی نیە بە بەهای تائی خشتەیی (٢,٢٦) .

ڕاڤەکردنی دەرئەنجام / هەر وەک کە لەبەشی دووەم ئاماژەمان پێکردبوو کە کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی چەن هۆکارێکی هەیە وەک (هۆکاری ژینگەیی و دەروونی و کۆمەڵایەتی و هۆکاری پزیشکی) کە ئەم هۆکارانە ڕۆڵی بەرچاویان هەیە لە دروستکردنی کێشەی ڕەفتاری ، وەک بۆمان دەرکەوت لە ڕێگای ئەنجامدان و پراکتیزەکردنی پێوەری کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی بەسەر نموونەی توێژینەوەکەماندا منداڵانی نابیست کێشە و گرفتی کشاندنەوەی کۆمەڵایەتیان نیە کە ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ مامەڵەی دروست لەگەڵیاندا و هەوڵدان بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانیان و دەستەبەرکردنی پێداویستیەکانیان و ڕیگریکردن لە کێشە و گیرو گرفتی دەروونی و پزیشکی و ژینگەیی و کۆمەڵایەتی ئەمەش لە ڕێگەی دەستەبەرکردنی سەرجەم پێداویستیەکانیان و مامەڵەی دروست لە لایەن پەیمانگا و خێزانەکانیانەوە .

خشتەی ژمارە (٤)

ڕێژەی بەربڵاوی کیشەی ڕەفتاری کساندنەوەی کۆمەڵایەتی لەلای منداڵانی نابیست ڕووندەکاتەوە :

ژ.نموونە	ناوەندی ژمێرەیی	لادانی پێوەریی	ناوەندی گریمانەیی	بەهای تائی هەژمار کراو	بەهای تائی خشتەیی	ئاستی بەڵگەدار	نمرەی ئازاد
١٠	١٧,٥	٦,٦٨٦	١٤	١,٥٤	٢,٢٦	٠,٠٥	٩

ئامانجی سێیەم : زانینی ئاستی بەربڵاوی کێشە ڕەفتاریەکان (شەڕانگێزی) لەلای منداڵانی نابینا لە پەیمانگای ڕووناکی نابینایان لە شاری سلێمانی ، بە بەکارهێنانی بەرنامەی ئاماری (SPSS) و تۆمارکردنی داتاکان تێیدا ، لە شیکردنەوەی داتاکاندا بۆمان دەرکەوت کە ناوەندە گریمانەیی پێوەری (شەڕانگیزی) لای منداڵانی نابیست دەکاتە (١٦) وە ناوەندی ژمێرەیی کە دەکاتە (٦, ١٥) وە هەروەها لادانی ستاندارد دەکاتە (٨٢٦, ٣) ، پاشان بە بەکارهێنانی تی تێستی یەک نموونەی (one sample t-test) بۆماندەرکەوت کە ئاستی شەڕانگێزی ئاماژەی ئاماری نیە ، کە لە ڕێگەی هاوکێشەی تی تێستی یەک نموونەی دەرچوو کە دەکاتە (٣١, ٠ -) بە ئاستی ئاماژەی (٠٥, ٠) کە گەورەتر نیە لە نرخی (تائی خشتەیی) واتا ئاماژەی نیە بە بەهای تائی خشتەیی (٢,٢٦) .

ڕاقەکردنی دەرئەنجام / دەرکەوت کە ئاستی شەڕانگیزی نزمە لەلای منداڵانی نابینا ، ئەمەش وەک لە لە پیشتر ئاماژەمان بە هۆکارەکانی شەڕانگێزی کردبوو کە چەند هۆکارێکی هەیە وەک هۆکاری (خودی یان کەسی ، هۆکاری ژینگەیی ، دەروونی و کۆمەڵایەتی و بۆماوەیی) کە دیارە منداڵانی نابینا هیچ یەک لەم هۆکارانە کە بەرپرسن لە دروستبوونی کیشەی شەڕانگیزی لەلایان بوونی نیە و ئاستی شەڕانگیزی زۆر نزمە لەلایان کە ئەمەش دەگەڕیتەوە بۆ مامەڵەی دروست لەلایەن خیزانەکانیان و پەروەردەی دروستی ئەم منداڵانە لە پەیمانگا و لەلایەن خیزانەکانیان و فیرکردنی ڕەفتاری دروست و گونجا و دورکەوتنەوەیان لە ڕەفتاری هەڵە و نادروست ، هەروەک دەزانین یەکێک لە ڕیگاکانی فێربوونی ڕەفتاری دروست و نادرووست بینین و دووبارەکردنەوەی ڕەفتاری کەسانی ترە کە دەکرێت ئەمەش هۆکارێک بێت لە هۆکارەکان کە دەگەڕێتەوە بۆ بوونی پەککەوتەیەکەیان کە نابینان و بێبەشن لە بینینی ڕەفتاری شەڕانگیزی کەسانی تر و ئەمەش ڕێگری دەکات لەبینین و دووبارە کردنەوەی ڕەفتاری شەڕانگێزی کەسانی دیکە .

خشتەی ژمارە (٥)

ڕێژەی بەربڵاوی کێشە ڕەفتاری شەڕانگێزی لەلای منداڵانی نابینا ڕووندەکاتەوە :

ژ.نموونە	ناوەندی ژمێرەیی	لادانی پێوەریی	ناوەندی گریمانەیی	بەهای تائی هەژمار کراو	بەهای تائی خشتەیی	ئاستی بەڵگەدار	نمرەی ئازاد
١٠	١٥,٦	٣,٨٢٦	١٦	-٠,٣١	٢,٢٦	٠,٠٥	٩

ئامانجی چوارەم : زانینی ئاستی بەربڵاوی کێشە ڕەفتاریەکان (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لەلای منداڵانی نابینا لە پەیمانگای ڕووناکی نابینایان لە شاری سلێمانی بەکارهێنانی بەرنامەی ئاماری (SPSS) و تۆمارکردنی داتاکان تێیدا ، لە شیکردنەوەی داتاکاندا بۆمان دەرکەوت کە ناوەندە گریمانەیی پێوەری (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لای منداڵانی نابینا دەکاتە (١٤) وە ناوەندی ژمێرەیی کە دەکاتە (١٨,٥) وە هەروەها لادانی ستاندارد دەکاتە (٦,٩٨٩) ، پاشان بە بەکارهێنانی تی تێستی یەک نموونەی (one sample t-test) بۆماندەرکەوت کە ئاستی کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی ئاماژەی ئاماری نیە ، کە لە ڕێگەی هاوکێشەی تی تێستی یەک نموونەی دەرچوو کە دەکاتە (١,٩٣) بە ئاستی ئاماژەی (٠,٠٥) کە گەورەتر نیە لە نرخی (تائی خشتەیی) واتا ئاماژەی نیە بە بەهای تائی خشتەیی (٢,٢٦) .

ڕاڤەکردنی دەرئەنجام / بەهەمان شیوەی گرفتی شەڕانگیزی ئاستی کشاندنەوەی کۆمەڵایەتیش لەلای منداڵانی نابینا نزمە کە ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ بوونی هەمان هۆکار کە لە ڕەفتاری شەڕانگیزیا لەلای منداڵانی نابینا باسمان کرد وەک ئەنجامدانی مامەڵەی دروست لەلایەن پەیمانگاکەیان و خێزانەکانیانەوە و چارەسەرکردنی گرفتەکانیان و بەشدارییپیکردنیان لە چالاکیە کۆمەڵایەتیەکانیان و گرینگیدان پییان و ریگریکردن لە دورەپەریزی و گۆشەگیری و چارەسەرکردنی گرفتە کۆمەڵایەتیەکانیان و دروستکردنی پەیوەنی کۆمەڵایەتی و هاوڕێیەتی کردن لەگەڵیاندا .

خشتەی ژمارە (٦)

ڕێژەی بەربڵاوی کساندنەوەی کۆمەڵایەتی لای منداڵانی نابینا ڕووندەکاتەوە :

ژ.نموونە	ناوەندی ژمێرەیی	لادانی پێوەریی	ناوەندی گریمانەیی	بەهای تائی هەژمار کراو	بەهای تائی خشتەیی	ئاستی بەڵگەدار	نمرەی ئازاد
١٠	١٨,٥	٦,٩٨٩	١٤	١,٩٣	٢,٢٦	٠,٠٥	٩

ئامانجی پێنجەم : بەراوردکردنی کێشە ڕەفتارییەکان (شەڕانگیزی) لەلای منداڵانی نابیستی پەیمانگای هیوای نابیستان لە شاری سلێمانی لەگەڵ منداڵانی نابینای پەیمانگای ڕووناکی لە شاری سلێمانی ، بۆ ئەم مەبەستە هاوکێشەی ئاماری (تی تێستی دوو نموونەی سەربەخۆ) بەکارهێندرا کە ناوەندی ژمێرەیی نابیست دەکاتە (١٧) بە لادانی پێوانەیی (٩,١٣) وە هەروەها ناوەندی ژمێرەیی نابینا دەکاتە (٦, ١٥) بە لادانی پێوانەیی (٤ ,٠٣) کە بۆمان دەرکەوت نرخی تائی دەکاتە (٠,٤٤) کەکەمترە لە بەهای تائی خشتەیی (٢ ,٠٩) بە نمرەی ئازادی (١٨) بەواتای ئەوەی کە هیچ جیاوازیەکی ئاماری بوونی نەبوو .

ڕەڤەکردنی دەرئەنجام / وەک لە پێشتردا بۆمان دەرکەوت کە ئاستی شەڕانگیزی لەلای منداڵانی نابینا و نابیست نزمە بۆیە هیچ جیاوازیەک نیە لە ئاستی شەڕانگیزی منداڵانی نابینا بەبەراورد بە منداڵانی نابیست دووبارە هۆکارەکانی نەبوونی جیاوازی دەگەڕێتەوە بۆ جۆری پەروەردەکردن و مامەڵەکردنی ئەو منداڵانە لەلایەن پەیمانگاکانیانەوە کە بە شیوەیەکی باش و گونجاو مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت و بە شیوەیەکی دروست پەروەردەیان دەکەن ، دەکرێت یەکێکی تر لە هۆکارەکان بەرەوپێشچوونی ئاستی ڕۆسنبیری کۆمەڵگا و خیزانەکانیان بێت بەرامبەر کەسانی نابینا و نابیست و شیوازی مامەڵەی دروستە و گونجاوە لەگەڵیاندا و دەستەبەرکردنی پێداویستیەکانیانە کە ئەمەش کارناکاتە سەر ئاڕاستەکردنیان و دەربڕینی داواکاریەکانیان بە شیوازی ئاماژە بۆ کەسانی نابیست و شێوازی قسەکردن بۆ کەسانی نابینا نەک دەربڕین و داواکردنی داواکاریەکانیان بە شیوازی شەڕانگیزی .

خشتەی ژمارە (٧)

بەراوردکردنی کێشە ڕەفتارییەکان (شەڕانگیزی) لەلای منداڵانی نابیستی و منداڵانی نابینا ڕووندەکاتەوە :

ژمارەی نموونە	ناوەندی ژمێرەیی	لادانی پێوەریی	نمرەی تائی هەژمارکراو	نمرەی تائی خشتەیی	نمرەی ئازاد
نابینا (١٠)	١٥,٦	٤,٠٣	٠,٤٤	٢,٠٩	١٨
نابیست(١٠)	١٧	٩,١٣			

ئامانجی شەشەم : بەراوردکردنی کێشە ڕەفتارییەکان (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لەلای منداڵانی نابیستی پەیمانگای هیوای نابیستان لە شاری سلێمانی لەگەڵ منداڵانی نابینای پەیمانگای ڕووناکی لە شاری سلێمانی ، بۆ ئەم مەبەستە هاوکێشەی ئاماری (تی تێستی دوو نموونەی سەربەخۆ) بەکارهێندرا کە ناوەندی ژمێرەیی نابیست دەکاتە (١٧,٥) بە لادانی پێوانەیی (١٧,٥) وە هەروەها ناوەندی ژمێرەیی نابینا دەکاتە (٥, ١٨) بە لادانی پێوانەیی (٧,٣٦) کە بۆمان دەرکەوت بەهای تائی هەژمارکراو دەکاتە (٠,٣١) کەکەمترە لە بەهای تائی خشتەیی (٢,٠٩) بە نمرەی ئازادی (١٨) بەواتای ئەوەی کە هیچ جیاوازیەکی ئاماری بوونی نەبوو .

ڕاقەکردنی دەرئەنجام : وەک لە پێشتردا بۆمان دەرکەوت کە ئاستی کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی لەلای منداڵانی نابینا و نابیست نزمە بۆیە هیچ جیاوازیەک نیە لە ئاستی کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی لە نێوان منداڵانی نابینا بەبەراورد بە منداڵانی نابیست دووبارە هۆکارەکانی نەبوونی جیاوازی دەگەڕیتەوە بۆ جۆری پەروەردەکردن و مامەڵەکردنی ئەو منداڵانە لەلایەن پەیمانگاکانیانەوە کە بە شیوەیەکی باش و گونجاو مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت و بە شیوەیەکی دروست پەروەردەیان دەکەن ، دەکرێت یەکێکی تر لە هۆکارەکان بەرەوپێشچوونی ئاستی ڕۆسنبیری کۆمەڵگا و خیزانەکانیان بێت بەرامبەر کەسانی نابینا و نابیست و شیوازی مامەڵەی دروستە و گونجاوە لەگەڵیاندا و دەستەبەرکردنی پێداویستیەکانیانە کە ئەمەش کارناکاتە سەر ئاڕاستەکردنیان هەروەها گۆڕین و بەرەو پێشچوونی بۆچوون و تێڕوانینیانە بەرامبەر کەسانی نابینا و نابیست بەوەی کە ئەوانیش

بەشیکن لە کۆمەڵگا و بەشدارییپێکردنیانە لە بۆنە کۆمەڵایەتیەکان و نزیک بوونەوەیانە لێیان و دروستکردنی پەیوەندی کۆمەڵایەتیە لێیان بەمەش ڕێگری دەکەن لە دورەپەریزی و گۆشەگیری کەسانی نابینا و نابیست .

خشتەی ژمارە (٨)

بەراوردکردنی کێشە ڕەفتارییەکان (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) لەلای منداڵانی نابیست و منداڵانی نابینا ڕووندەکاتەوە :

ژمارەی نموونە	ناوەندی ژمێرەیی	لادانی پێوەریی	نمرەی تائی هەژمارکراو	نمرەی تائی خشتەیی	نمرەی ئازاد
نابینا (١٠)	١٨,٥	٧,٣٦	٠,٣١	٢,٠٩	١٨
نابیست(١٠)	١٧,٥	١٧,٥			

ڕاسپاردەکان :

١- بەردەوام کردنەوەی خول و ۆورک شۆپ لەسەر بابەتی کێشەی ڕەفتاری لەلای منداڵان و چۆنەتی مامەڵەکردنی دروست لەگەڵ کێشەی ڕەفتاردا و نەهێشتنی کیشەی ڕەفتاری لەلای منداڵان بەتایبەت منداڵانی خاوەن پێداویستی .

٢- هۆشیارکردنەوەی کۆمەڵگا لە ڕێگەی ڕاگەیاندنەکانی وەک (ئینتەرنێت ، گۆڤار و ڕۆژنامەکان، کەناڵە ڕاگەیاندنەکان)

٣- بەبەردەوامی بڵاو کردنەوەی هەڵمەتی هۆشیاری لە شوێنە گشتیەکان و قوتابخانە و دام و دەزگاکاندا .

پێشنیازەکان :

١- ئەنجامدانی توێژینەوەی هاوشێوە لەسەر کێشە ڕەفتارییەکانی تری وەک (درۆکردن ، دزیکردن) .

٢- ئەنجامدانی توێژینەوەی لەسەر جیاوازی نێوان منداڵان و هەرزەکارانی نابینا و نابیست لە کێشە و گرفتە دەروونیەکاندا .

٣- جیاوازی کردن لە کێشەڕەفتاریەکان بەپێی ڕەگەز (نێر / مێ) .

سەرچاوە و پاشکۆکان

سەرچاوەکان :

- **سەرچاوە کوردیەکان :**

١- ئەنوەر ، کەیوان ئازاد . (٢٠٠٣) . ڕێبازی لێکۆلینەوەی دەروونی و پەروەردەیی ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی پەیڤ – سلێمانی .

٢- قەرەچەتانی ، کەریم شەریف . (٢٠١٦) . سایکۆلۆژیای منداڵی خاوەن پێداویستی تایبەت . .چاپخانەی پیرەمێرد . سلێمانی- عێراق .

٣- قەرەچەتانی ، کەریم شەریف . (٢٠١٨) . پێوان و هەڵسەنگاندن لە بواری پەروەردە و دەرونزانی . چاپخانەی زبانی صلح . تەهران – ئێران .

- **سەرچاوە عەرەبیەکان**

١- ابوعلام ، رجاء محمود . (١٩٨٩) . مدخل الى مناهج البحث التربوي . مكتبة الفلاح النشر و التوزيع ، الطبعة الأولى . الكويت .

٢- القمش ، مصطفى نوري و المعايطة ، خليل عبدالرحمن . (٢٠٠٩) ،الاضطرابات السلوكية و الانفعالية. دار السميرة للطباعة والنشر و التوزيع ، الطبعة الثانية .عمان .

٣- الخطيب ، جمال محمد و الحديدي، منى صبحي . (٢٠٠٩) . المدخل التربية الخاصة . دار الفكر للنشر . الطبعة الأولى . عمان .

٤- الخطيب ، جمال و الصمادي ، جميل و الروسان ، فاروق و الحديدي ، منى و يحيي ، خولة و الناطور ، ميادة و الزرقات ، ابراهيم و العمايرة ، موسى و السرور ، ناديار . (٢٠١٣) . مقدمة في تعليم الطلبة ذوي الحاجات الخاصة . دار الفكر ناشرون و موزعون . عمان – الاردن .

٥- الزرقات ، ابراهيم عبد الله فرج .(٢٠٠٣) . الاعاقة السمعية . دار وائل للنشر . طبعة الأول . عمان – الاردن .

٦- الشندويلي ، أحمد آدم . (٢٠١٨) التربية الحركية و فن الحركية للمعاقين بصرياً . نيولينك الدولية للنشر و التدريب . طبعة الاول . القاهرة .

٧- الظاهر ، قحطان آحمد . (٢٠٠٨) ، مدخل الى التربية الخاصة . دار وائل للنشر ، طبعة الثانية .عمان .

٨- العقاد ، عصام عبد اللطيف . (٢٠٠١) . سيكولوجية العدوانية وترويضها . دار غريب للطباعة والنشرڤ. الطبعة الأولى . القاهرة .

٩- القمش ، مصطفى نوري و المعايطة ، خليل عبدالرحمن . (٢٠٠٧) . سيكولوجية الأطفال ذوي الاحتياجات الخاصة (مقدمة في التربية الخاصة) . دار المسيرة للنشر و التوزيع .عمان – الاردن.

١٠- الجبالي ، حمزة . (٢٠٠٦) . مشاكل الطفل و المراهق النفسية . دار أسامة للنشر و التوزيع . الطبعة الأول . عمان – الأردن .

١١- الحديدي ، منى صبحي . (٢٠١٤) . مقدمة في الاعاقة البصرية . دار الفكر ناشرون و موزعون . الطبعة الاولى . غزة .

١٢- الحربي ، عواض محمد . (٢٠٠٣) . العلاقة بين مفهوم الذات و السلوك العدواني لدى الطلاب الصم . رسالة ماجستير (منشورة) . كلية الدراسات العليا . أكاديمية نايف العربية للعلوم الأمنية .

١٣- الحريري، رافدة و الامامي ، سمير . (٢٠١١) . الارشاد التربوي والنفسي في المؤسسات التعليمية .دار المسيرة للنشر والتوزيع ، عمان – الاردن .

١٤- الخطيب ، الجمال . (٢٠٠٣) ، تعديل السلوك الانساني . دار الفكر ناشرون و موزعون ، الطبعة الثانية . عمان .

١٥- الخطيب ، الجمال . (٢٠٠٣) ، تعديل السلوك الانساني . مكتبة الفلاح للنشر والتوزيع ، الطبعة الأولى. الكويت .

١٦- الروسان ، فاروق . (٢٠٠١) . سيكولوجية الأطفال غير العاديين . دار الفكر للطباعة والنشر و التوزيع . عمان .

١٧- الروسان ، فاروق . (٢٠٠٩) . أساليب القياس والتشخيص في التربية الخاصة .دار الفكر ناشرون و موزعون .عمان –الاردن .

١٨- الزريقات ، ابراهيم عبد الله فرج . (٢٠٠٦) . الاعاقة البصرية المفاهيم الأساسية والاعتبارات التربوية . دار المسيرة للنشر و التوزيع . طبعة الأول .عمان .

١٩- الزريقات ، ابراهيم عبدالله فرج . (٢٠٠٦) . الاعاقة البصرية المفاهيم الأساسية و الاعتبارات التربوية . دار المسيرة للنشر و التوزيع . طبعة الأولى . عمان .

٢٠- الزغول ، عماد عبدالرحيم . (٢٠٠٦) . الاضطرابات الانفعالية والسلوكية لدى الاطفال . الطبعة الاول. دار الشروق . عمان - الاردن .

٢١- الشريف، عبد الفتاح عبد المجيد . (٢٠١١). التربية الخاصة وبرامجها العلاجية. مكتبة الأنجلو المصرية . طبعة الأول . القاهرة – جمهورية مصر العربية .

٢٢- الصفدي ، عصام حمدي . (٢٠٠٣) . الاعاقة السمعية . دار اليازوري العملية للنشر و التوزيع . الأردن .

٢٣- العزة ، سعيد حسني . (٢٠٠٢) . المدخل الى التربية الخاصة للأطفال ذوي الحاجات الخاصة. الدار العمية الدولية للنشر والتوزيع ودار الثقافة للنشر والتوزيع . الطبعة الأولى . عمان.

٢٤- الفرماوي ، حمدي علي و النساج ، وليد رضوان . (٢٠١٠) . الإعاقة العقلية (الإضطرابات المعريفية و الانفعالية) . دار صفاء للنشر و التوزيع . الطبعة الأولى . عمان – الأردن .

٢٥- القريطي ، عبدالمطلب . (٢٠٠٥) . سيكولوجية ذوي الاحتياجات الخاصة و تربيتهم . دار الفكر العربي . الطبعة الرابعة . القاهرة .

٢٦- القريوتي ، يوسف و السرطاوي ، عبدالعزيز و الصمادي ، جميل . (١٩٩٥) . المدخل إلى التربية الخاصة . دار الفلم للنشر و التوزيع . طبعة الأولى . دبي .

٢٧- المعايطة ، عبدالعزيز و الجغيمان ، محمد عبدالله . (٢٠٠٥) . مشكلات تربوية معاصرة . دار الثقافة . العمان .

٢٨- باظة ، آمال عبدالسميع . (٢٠٠٨) . مقياس السلوك العدواني للاطفال . طبعة الثلاثة . مكتبة الانجلو المصرية . القاهرة .

٢٩- بخش ، أميرة طه . (٢٠٠٠) . مقدمة في التربية الخاصة . مكتبة الملك فهد الوطنية . السعودية .

٣٠- بحراوي ,عاطف عبدالله و التل ، سهير ممدوح . (٢٠١٢م) . النمو اللغوي لدى المعاقين سمعياً. زمزم للنشر والتوزيع . عمان – الأردن .

٣١- بدير ، كريمان محمد . (٢٠١٥) . مشكلات طفل الروضة وأساليب معالجتها . دار السميرة للنشر والتوزيع والطباعة . الطبعة الأولى . عمان –الاردن .

٣٢- بطرس ، حافظ بطرس . (٢٠١٠) ، طريق تدريس الطلبة المضطربين سلوكياً و انفعالياً . دار المسيرة ، الطبعة الاولى ، عمان-الاردن .

٣٣- جابر، عبدالحميد جابر . (١٩٩٤) . علم النفس التربوي . دار النهضة العربية . طبعة الثلاثة . مصر .

٣٤- جودة ، جيهان محمود . (٢٠١٤) ، أساليب التعامل مع المشكلات السلوكية و النفسية للأطفال . مكتب التربية العربي ، الطبعة الاولى .

٣٥- سليمان ، عبدالرحمن و الببلاوى ، إيهاب . (٢٠١٠) . الآباء والعدوانية لدى الأبناء العاديين وذوي الاحتياجات الخاصة . دار زهراء للنشر والتوزيع . الطبعة الأولى .الرياض .

٣٦- عبدالحي ، محمد فتحي . (٢٠٠٠) . الاعاقة السمعية و برنامج اعادة التأهيل . دار الكتاب الجامعي . طبعة الأول . الامارات العربية المتحدة .

٣٧- عبيد ، ماجدة السيد . (٢٠٠٠) . السامعون بأعينهم الاعاقة السمعية ، دار صفاء للنشر و التوزيع . عمان .

٣٨- كوافحة ، تيسير مفلح و عبدالعزيز ، عمر فواز .(٢٠١٠) . مقدمة في التربية الخاصة . دار السميرة للنشر والتوزيع والطباعة . الطبعة الرابعة ،عمان-الاردن .

٣٩- مصطفى ، نظمي عودة . (٢٠٠٠) . المدخل الى التربية الخاصة . مكتبة الشهداء للنشر. الطبعة الاولى . غزة .

٤٠- زيدان ، سليمان داود و شواقفة ، سهيل موسى . (٢٠٠٧) ، اساليب الارشاد التربوي . دار جهينة للنشر . عمان – الأردن .

٤١- سيسالم ، كمال سالم . (١٩٩٧) . المعاقون بصريا خصائصهم ومناهجهم . الدار المصرية اللبنانية. طبعة الأول . القاهرة .

٤٢- عامر ، طارق عبدالرؤوف و محمد ، ربيع عبدالرؤوف . (٢٠٠٨) . الاعاقة السمعية . مؤسسة طيبة للنشر والتوزيع . الطبعة الأولى . القاهرة .

٤٣- مختار ، وفيق صفوت .(١٩٩٩) . مشكلات الأطفال السلوكية . دار العلم والثقافة للنشر و التوزيع ، الطبعة الأولى ، القاهرة .

٤٤- مفتاح . (٢٠٠٩) . علاقة التوافق الاجتماعي لدى الاطفال المعوقين سمعياُ ببعض المتغيرات. رسالة ماجستير (منشورة) كلية الآداب ، جامعة طرابلس .

٤٥- هالاهان ، دانيال و كوفمان ، جيمس . (٢٠٠٨) . سيكولوجية الاطفال غير العاديين و تعليمهم. ترجمة أ . د. عادل عبدالله محمد . دار الفكرناشرون و موزعون . الطبعة الأولى . العمان.

٤٦- يحيى، خولة أحمد . (٢٠٠٠) . الاضطرابات السلوكية و الانفعالية . دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع . طبعة الأولى. عمان – الاردن .

٤٧- يوسف ، عصام نمر . (٢٠٠٠) . دليل العمل مع الاصم . دار المسيره للنشر و التوزيع . طبعة الأولى . عمان – الأردن .

سەرچاوە ئینگلیزیەکان :

1- Ferguson , K.T. , &Lee, M. J. (2013).Cognitive , Motor , and Behavioral Development of Orphans of HIV/AIDS in Institutional Contexts . In Neuropsychology of Children in Africa (pp.69-93). Springer New York .

پاشكۆكان

پاشكۆی ژماره ١

وێنەی یەکەم لە پێوەری شەڕانگیزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی

زانكۆی سلێمانی

كۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی

بەشی پەروەردەی تایبەت

قۆناغی چوارەم

خوێندنی باڵا / بەکالۆریۆس

ناوی مامۆستای بەڕێز.........................

پلەی زانستی ....

مامۆستای خۆشەویست ئەم کاتەت باش

خوێندکاری توێژەر هەڵدەستێت بە ئەنجامدانی توێژینەوەیەکی بەراوردی بە ناونیشانی{ کێشە ڕەفتارییەکانی خوێندکارانی (نابینا- نابیست) قۆناغی بنەڕەتی لە تێڕوانینی مامۆستایانەوە } کە لە کێشە ڕەفتاریەکاندا گرفتی (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی و شەڕانگێزی) لەلای خوێندکاری نابینا – نابیست وەرگیراوە . توێژەر بۆ ئەم ناونیشانە هەستاوە بە ئامادەکردنی ئەم بڕگانە ، کە پێوانی (ڕەفتاری شەڕانگێزی) و (ڕەفتاری کشانەوەی کۆمەڵایەتی) دەکات.

بەپێی ئەو شارەزاییەی ، کە بەڕێزتان هەتانە ، تکایە ڕا و بۆچوونی خۆتان دەربارەی ڕاستی و دروستی بڕگەکان بخەنە ڕوو ، لەگەڵ هەر تێبینیەک ، یاخود هەر سەرنجێک کە هەتانە، وە کلیلی بڕگەکان بریتین لە :- (گونجاوە ، نەگونجاوە ، تێبینی) .

سوپاس و پێزانینمان هەیە بۆ ماندووبونتان ....

خوێندکاری توێژەر	بەسەرپەرشتی
ڕۆزا فەرهاد حەمە	د.کانی سالار

سەبارەت بە ڕەفتاری شەڕانگێزی

ڕەفتاری شەڕانگێزی : کێشەی شەڕانگێزی ڕەفتارێکە ، کە بەهۆی تورەیی و ڕق و کێبڕکێی زۆرەوە ڕوو لە زیانگەیاندن ، تێکدان ، یان شکستی کەسانی دیکە بە شێوازی زارەکی ، یان نازارەکی دەکات.

	بڕگە	گونجاو	نەگونجاو	تێبینی
١	بەکارهێنانی لێدان و شەق و زلە لە هاوڕێکانی .			
٢	شەڕکردنی زۆر لەگەڵ هاوڕێکانی (لە پۆل و گۆڕەپان) دا .			
٣	هەمیشە دەست دەکات بە هێرشکردنە سەر کەسانی تر .			
٤	حەزی لە یاری توند و تیژە .			
٥	دڕینی کتێبەکانی ، یان کەرەستەکانی قوتابخانە.			
٦	هێرش دەکاتە سەر کەلوپەلی هاوڕێکانی (کتێب و کەرەستەی کەسی) .			
٧	شت دەگرێتە کەسانی تر .			
٨	کەلوپەلی قوتابخانە تێک دەدات .			
٩	پاڵنان و چرنوق (نقورچ) گرتنی کەسانی تری هەیە .			
١٠	ڕاکێشانی قژ ، یان گوێی کەسانی تر .			
١١	گازگرتن و تفکردن و جنێو و وشەی نەشیاو بەکار ئەهێنێت لەگەڵ هاوڕیکانیدا .			
١٢	ئارەزووی ئازاردانی هاوڕیکانی هەیە .			

١٣	دەرگا بە توندی دادەخات .			
١٤	بەرهەڵستی دەکات ، ئەگەر ڕێگری بکەیت لەو شتانەی ، کە دەیەوێت .			
١٥	ئاماژەی هەڕەشە ئامێز بەکار دەهێنێت بەرامبەر هاوڕێکانی .			
١٦	بەبوونی کەمترین هۆکار مەیلی شەڕ و توڕەبوونی هەیە .			

سەبارەت بە ڕەفتاری کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی

کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی یەکێکە لە هێماکانی دڵەڕاوکێی کۆمەڵایەتی کە بەربڵاوە لە نێوان ئاستە جیاوازەکانی تەمەن ، کە دەبێتە هۆی گۆشەگیری و خود تەنیایی و دورکەوتنەوە لە چالاکیە کۆمەڵایەتیەکان .

	بڕگە	گونجاو	نەگونجاو	تێبینی
١	بەشداری لە چالاکییە کۆمەڵایەتییەکان ناکات.			
٢	خۆی بە دوور دەگرێت لە نزیکبوونەوە لە هاوڕێکانی .			
٣	ترسی هەیە لە تێکەڵبوون لەگەڵ کەسانی تردا.			
٤	کاتێک ڕەخنەی لێدەگیرێت شوێنەکە بە جێدەهێڵێت.			
٥	بەخێرایی ئەشڵەژێت کاتێک گفتوگۆی لەگەڵ ئەکەیت .			
٦	زۆر گرنگی نادات ، یان خۆی بەدوور ئەگرێت.			
٧	ئارەزووی تەنهایی هەیە .			
٨	شەرمنانە ڕەفتار دەکات لەبەردەم میواندا .			
٩	شەرمکردن لە هەڵوێستە نوێکاندا .			
١٠	دوورکەوتنەوە لە مامەڵە کردن لەگەڵ کەسانی نەناسراودا .			
١١	بۆ ماوەیەکی زۆر لە شوێنی خۆی دەمێنێتەوە و بەشداری چالاکییەکان ناکات .			

			کاتێک کەسێک دژایەتی دەکات زۆر کاریگەر دەبێت و دڵتەنگ دەبێت .	١٢
			بە زەحمەت وەڵامی هەر شتێکی دەوروبەری دەداتەوە ، کە ڕوودەدات .	١٣
			بەئاسانی دەگری ، کاتێک کەسێک پێداچوونەوەی بۆ دەکات .	١٤

پاشکۆی ژمارە (٢)

ناوی شارەزا و پسپۆرە دەروونیەکان بەپێی نازناوی زانستی و شوێنی کارکردنیان

ز	ناوی شارەزا و پسپۆڕ	پسپۆڕی	شوێنی کارکردن
١	پ . د. کەریم شەریف قەرەچەتانی	دەرونزانی گشتی	زانکۆی سلێمانی – کۆلێژی پەروەردەی بنەرەت – بەشی پەروەردەی تایبەت
٢	پ.ی. عطا رشید حسێن	ئەدەبی کوردی	زانکۆی سلێمانی – کۆلێژی پەروەردەی بنەرەت – بەشی کوردی .
٣	د . قادر حسێن صالح	دەرونزانی کەسێتی	زانکۆی سلێمانی – کۆلێژی پەروەردەی بنەرەت – بەشی پەروەردەی تایبەت
٤	م.ی . دینا عباس نعمت	ڕێنمایی پەروەردەیی و دەروونی	زانکۆی سلێمانی – کۆلێژی پەروەردەی بنەرەت – بەشی پەروەردەی تایبەت
٥	م. ی . سۆران حمە حەمین	ڕێگاکانی وانە وتنەوە	زانکۆی سلێمانی – کۆلێژی پەروەردەی بنەرەت – بەشی پەروەردەی تایبەت .

پاشکۆی (٣)

وێنەی دووەم لە پێوەری شەڕانگیزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی

دوای هەڵسەنگاندن لەلایەن شارەزایان

زانکۆی سلێمانی

کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی

بەشی پەروەردەی تایبەت

قۆناغی چوارەم

خوێندنی باڵا / بەکالۆریۆس

سڵاوی زانست ....

مامۆستای خۆشەویست ئەم کاتەت باش

ئەم بڕگانەی کە لەبەردەست بەڕێزتاندایە بۆ مەبەستی توێژینەوەیەکی زانستییە ، هاوکاری بەڕیزتان جێگای ڕێز وسوپاسە ، بەڕێزتان بەشدار دەبیت لە سود گەیاندن بە منداڵانی خاوەن پێداویستی تایبەت (نابینا – نابیست) بەهۆکاری ئەوەی کە ڕاستەوخۆ توێژەر ناتوانێت بەشدار بێت لە تێبینی کردنی ڕەفتارەکانی منداڵەکە بۆیە بەڕێزتان دەتوانن هاوکار بن لە وەڵامدانەوەی بڕگەکان و دیاریکردنی گرفتە ڕەفتاریەکانی (شەڕانگێزی و کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی) منداڵانی (نابینا – نابیست) , خوێندکاری توێژەر هەڵدەستێت بە ئەنجامدانی توێژینەوەیەکی بەراوردی بە ناونیشانی { کێشە ڕەفتارییەکانی خوێندکارانی (نابینا- نابیست) قۆناغی بنەڕەتی لە تێڕوانینی مامۆستایانەوە } کە لە کێشە ڕەفتاریەکاندا گرفتی (کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی و شەڕانگێزی) لەلای خوێندکاری نابینا – نابیست وەرگیراوە . توێژەر بۆ ئەم ناونیشانە هەستاوە بە ئامادەکردنی ئەم بڕگانە ، کە پێوانی (ڕەفتاری شەڕانگێزی) و (ڕەفتاری کشانەوەی کۆمەڵایەتی) دەکات .

بەپێی ئەو ئەزموونەی ، کە بەڕێزتان هەتانە ، داواکارین لە بەڕیزتان هاوکاریمان بکەن لە وەڵامدانەوەی بڕگەکان کە بەرامبەر هەر بڕگەیەک سێ کلیل هەیە (بەڵێ ، هەندێک جار ، نەخێر) .

سوپاس و پێزانینمان هەیە بۆ ماندووبونتان ....

مامۆستای پەیمانگای هیوای نابیستان ☐ مامۆستای پەیمانگای ڕووناکی نابینایان ☐

خوێندکاری توێژەر — بەسەرپەرشتی

ڕۆزا فەرهاد حەمە — د.کانی سالار

سەبارەت بە ڕەفتاری شەڕانگێزی

ڕەفتاری شەڕانگێزی : کێشەی شەڕانگێزی ڕەفتارێکە ، کە بەهۆی توڕەیی و ڕق و کێبڕکێی زۆرەوە ڕوو لە زیانگەیاندن ، تێکدان ، یان شکستی کەسانی دیکە بە شێوازی زارەکی ، یان نازارەکی دەکات.

	بڕگە	بەڵێ	هەندێک جار	نەخێر
١	بەکارهێنانی لێدان و شەق و زلە لە هاوڕێکانی .			
٢	شەڕکردنی زۆر لەگەڵ هاوڕێکانی (لە پۆل و گۆڕەپان) دا .			
٣	هەمیشە دەست دەکات بە هێرشکردنە سەر کەسانی تر .			
٤	حەزی لە یاری توند و تیژە .			
٥	دڕینی کتێبەکانی ، یان کەرەستەکانی قوتابخانە .			
٦	هێرش دەکاتە سەر کەلوپەلی هاوڕێکانی (کتێب و کەرەستەی کەسی) .			
٧	شت دەگرێتە کەسانی تر .			
٨	کەلوپەلی قوتابخانە تێک دەدات .			
٩	پاڵنان و چرنوق (نقورچ) گرتنی کەسانی تری هەیە .			
١٠	ڕاکێشانی قژ ، یان گوێی کەسانی تر .			
١١	گازگرتن و تفکردن و جنێو و وشەی نەشیاو بەکار ئەهێنێت لەگەڵ هاوڕیکانیدا .			

			ئارەزووی ئازاردانی هاوڕیکانی هەیە .	١٢
			دەرگا بە توندی دادەخات .	١٣
			بەرهەڵستی دەکات ، ئەگەر ڕێگری بکەیت لەو شتانەی ، کە دەیەوێت .	١٤
			ئاماژەی هەڕەشە ئامێز بەکار دەهێنێت بەرامبەر هاوڕێکانی .	١٥
			بەبوونی کەمترین هۆکار مەیلی شەڕ و توڕەبوونی هەیە.	١٦

سەبارەت بە ڕەفتاری کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی

کشاندنەوەی کۆمەڵایەتی یەکێکە لە هێماکانی دڵەڕاوکێی کۆمەڵایەتی کە بەربڵاوە لە نێوان ئاستە جیاوازەکانی تەمەن ، کە دەبێتە هۆی گۆشەگیری و خود تەنیایی و دورکەوتنەوە لە چالاکیە کۆمەڵایەتیەکان.

نەخێر	هەندێک جار	بەڵێ	بڕگە	
			بەشداری لە چالاکییە کۆمەڵایەتییەکان ناکات .	١
			خۆی بە دوور دەگرێت لە نزیکبوونەوە لە هاوڕێکانی .	٢
			ترسی هەیە لە تێکەڵبوون لەگەڵ کەسانی تردا .	٣
			کاتێک ڕەخنەی لێدەگیرێت شوێنەکە بە جێدەهێڵێت.	٤
			بەخێرایی ئەشڵەژێت کاتێک گفتوگۆی لەگەڵ ئەکەیت .	٥
			زۆر گرنگی نادات ، یان خۆی بەدوور ئەگرێت.	٦
			ئارەزووی تەنهایی هەیە .	٧
			شەرمنانە ڕەفتار دەکات لەبەردەم میواندا .	٨
			شەرمکردن لە هەڵوێستە نوێکاندا .	٩
			دوورکەوتنەوە لە مامەڵە کردن لەگەڵ کەسانی نەناسراودا .	١٠
			بۆ ماوەیەکی زۆر لە شوێنی خۆی دەمێنێتەوە و بەشداری چالاکییەکان ناکات .	١١

			کاتێک کەسێک دژایەتی دەکات زۆر کاریگەر دەبێت و دڵتەنگ دەبێت .	١٢
			بە زەحمەت وەڵامی هەر شتێکی دەوروبەری دەداتەوە ، کە ڕوودەدات .	١٣
			بەئاسانی دەگری ، کاتێک کەسێک پێداچوونەوەی بۆ دەکات .	١٤